Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

NYT FRA HISTORIEN

28. årgang 1.-2. hæfte

1. oktober 1977

JYSK SELSKAB FOR HISTORIE

NYT FRA HISTORIEN

udkommer med et hæfte på 32 sider hvert kvartal (1. marts, 1. juni, 1. september og 1. december)

Årsabonnement koster 46,00 danske kroner (portofrit tilsendt) og kan tegnes hos Jysk Selskab for Historie, Vester Allé 12, 8000 Århus C. Medlemmer af Selskabet (kontingent 66 kr.) modtager foruden Nyt fra Historien også tidsskriftet Historie (ca. 300 sider).

Redaktion: overarkivar, dr. phil. VAGN DYBDAHL,
universitetslektor, cand. mag. NIKOLAJ PETERSEN,
rektor, mag. art. ERIK RESKE-NIELSEN,
professor, dr. phil. RUDI THOMSEN.

Bidrag til dette hæfte er yderligere leveret af universitetsadjunkt, cand. mag. ANDERS BØGH (A.B.), universitetslektor, cand. mag. ERIK CHRISTIANSEN (E.C.), kandidatstipendiat, mag. art. LARS DYBDAHL (L.D.), universitetslektor, cand. scient. pol. IB FAURBY (I.F.), arkivar, mag. art. HENRIK FODE (H.F.), arkivar, cand. mag. IB GEJL (I.G.), lektor, mag. art. NIELS HANNESTAD (N.H.), kandidatstipendiat, cand. mag. TERKEL HANSEN (T.H.), arkivar, mag. art. CHR. R. JANSEN (C.R.J.), arkivar, cand. mag. ERIK KORR JOHANSEN (E.K.J.), kandidatstipendiat, cand. phil. N. P. SKØTT JØRGENSEN (S.J.), universitetslektor, cand. mag. P. C. WILLEMOES JØRGENSEN (W.J.), universitetslektor, fil. dr. MICHAEL LINTON (M.L.), universitetslektor, cand. mag. NIELS LUND (N.L.), cand. phil. DORITH MADSEN (D.M.), universitetslektor, cand. scient. pol. JOHN MARTINUSSEN (J.M.), universitetslektor, cand. mag. JOHAN P. NØACK (J.P.N.), professor, dr. phil. OLAF OLSEN (O.O.), professor, dr. phil. ERIK UTSIG (E.U.) og universitetslektor, cand. mag. UFFE ØSTERGAARD (U.Ø.).

Editorial office
Redaktionens adresse Erhvervsarkivet, Vester Allé 12, 8000 Århus C, Danmark

ALMINDELIG HISTORIE

Nationalmuseets Arbejdsmark 1976. (Nationalmuseet, 1976). 192 s., 112 kr.

Nationalmuseets årsskrift, der ligesom i de foregående år er redigeret af Henning Dehn-Nielsen fra museets forlag, fortsætter i de gamle spor - hvilket i denne sammenhæng må tages som noget positivt. En broget blanding af populærvidenskabelige artikler fra museets forskellige forskningsfelter: arkæologi, etnografi, numismatik, kunsthistorie, kulturhistorie og historie, og alt ledsaget af et prægtigt illustrationsmateriale. Specielt skal nævnes Anne Kromanns artikel »Mønter fra Carsten Niebuhrs rejser«, der er af såvel lærdomshistorisk som numismatisk interesse, og en artikel, der tager et spændende emne op fra moderne historie: »V 1-bomben«, skrevet af Frilandsmuseets leder, Jørgen H. Barfod, som afslutningsvis også gør rede for V 2-bomben.

KARL MEULI: *Gesammelte Schriften.* I-II. (Schwalbe & Co., 1975). 1305 s. + 80 pl., 140 DM.

Den i 1968 afdøde schweiziske professor Karl Meuli var af uddannelse klassisk filolog, men gik i sine forskninger langt ud over, hvad en klassisk filolog normalt beskæftiger sig med. For ham kom det nemlig først og fremmest an på at følge menneskenaturens forskellige ytringsformer med det formål at nå til en så klar erkendelse som muligt af mennesket som sådant, og i sammenhæng hermed gjorde han kraftige forskningsfremstød inden for etnologi, religionshistorie, kulturhistorie, litteraturhistorie m.m. Kronologisk udgjorde antikken, specielt den græske kulturperiode, vel kærnepunktet i hans studier; men i sine komparatistiske bestræbelser gik han hyppigt langt ned i tiden.

I det foreliggende tobindsværk har Thomas Gelzer samlet Meulis spredte publikationer og har hertil efter en gennemgang af hans efterladte papirer føjet ti ikke offentliggjorte arbejder, som kan tjene til en yderligere afrunding af præsentationen af Meuli som forskertype. De i alt ca. 40 publicerede arbejder er samlede i følgende grupper: Zum Maskenwesen, Zu den Trauersitten, Zu Rechtsgebräuchen, Zur Volkskunde, Zur Literatur- und Kulturgeschichte samt Zur Religionsgeschichte. I fortsættelse heraf leverer en af de mange fagfæller, der har bistået udgiveren med bearbejdelsen af Meulis værker, Franz Jung, et Biographisches Nachwort på 55 sider, hvori Meulis liv og specielt hans produktion underkastes en grundig analyse. Sluttelig en række indices, som gør det let for læseren at finde frem til den omfattende publikations utallige oplysninger og synspunkter.

JÖRN RÜSEN: *Für eine erneuerte Historik. Studien zur Theorie der Geschichtswissenschaft.* (Frohmann-Holzboog, 1976). 251 s.

Jörn Rüsen, professor i nyere historie ved Ruhruniversitetet i Bochum, er en af de mest produktive yngre tyske historieteoretikere. I NFH XVII 36 omtaltes en antologi om historisk objektivitet, som han udgav i 1975. Den foreliggende bog rummer en samling af 9 artikler fra perioden 1968-76, som han har udgivet i uændret form med en kort programmatisk indledning og en samlet oversigt over den benyttede litteratur.

Der er tale om en statusopgørelse for Rüsens teoretiske projekt. Dette går ud på intet mindre end at formulere en teori om historievidenskaben, der på én gang griber tilbage til den tyske historismes fornemste repræsentanter (Droysen og Bernheim) og kritisk fornyer denne tradition.

Grundlaget for dette projekt er et grundigt arbejde med den måske mest fremtrædende formulering af historismen i Johann Gustav Droysens (1808-1884) værker (dissertationen: Begriffene Geschichte. Genesis und Begründung der Geschichtstheorie. J. G. Droysens. 1969). Dette grundige arbejde med en af de skarpest tænkende og mest indflydelsesrige af den historistiske traditions tænkere har givet Rüsen en helt anden indfaldsvinkel til »historiefagets krise«, end

andre nyere kritiske retninger som f.eks. de marxistisk inspirerede og socialhistorie-skolen omkring Wehler og Kocka (se NFH XVII 34).

Rüsen mener, at det værdifulde ved den specielt historiske indfaldsvinkel til studiet af samfundet er denne videnskabs erkendelse af, at fortiden kun kan rekonstrueres med udgangspunkt i nutiden. Dette er iflg. hans tolkning det centrale i historismen. Han bruger denne betegnelse bredere, end man ellers ser det; den omfatter mere end den tyske tradition, der indtil for få år siden stadig brugte Droysens sammenfatning fra 1875 (Grundriss der Historik) som lærebog. Faktisk falder det meste af den faghistoriske tradition ind under denne betegnelse, hvad enten den betegner sig selv som historistisk eller ej.

Problemet med denne historistiske (eller med Rüsens »historiske«) tradition er, at den er blevet stående på et før-videnskabeligt plan. Historieforskningen har ladet sig nøje med den banale erkendelse, at forskerens nutidige forankring (private politiske engagement) er til stede, »men bør holdes uden for videnskaben«.

Den ideologikritiske afklaring, der fulgte efter studenteroprøret, har gjort det klart, at denne »værdifrihed« er umulig fiktion.

Rüsens projekt går ud på systematisk at gennemtænke historieforskningens samfundsmæssige betingethed (deraf titlen for en fornyet historik (historisk videnskab)). Kun derved mener han at historievidenskaben kan komme ud over sin nuværende tilbageståenhed, der giver sig udtryk i, at der ikke er udviklet begreber, metoder og teorier for sammenknytning af de kildekritisk samlede fakta. Disse sammenstilles normalt rent æstetisk, hvilket i sin tendens er en ahistorisk fremgangsmåde.

Af dette meget kortfattede og forgrovede referat af Rüsens hovedværker skulle det være fremgået, at han stiller den historiske synteses problem på en temmelig ny og original måde. Om det er frugtbart og nødvendigt at gå den lange omvej over historismen, har jeg svært ved at afgøre. Men det er givet, at han på en (måske unødvendigt?) vanskelig måde får stillet et centralt problem og anviser nogle nye måder at tackle det på; måder som adskiller sig fundamentalt fra de marxistiske og socialhistoriske nyformuleringer ved at koncentrere sig om fortolkningens problematik (historikerens rekonstruktion af sit eget møde med en anden tidshorisont).

Det sidste ord er ikke sagt med Rüsens ansatser (knap nok det første-, det bliver ved programformuleringerne i denne artikelsamling). Men det er nok værd at holde øje med udviklingen også inden for denne del af nyere tysk historieforskning.

For dem, der vil være interesseret i en nøjere diskussion af Rüsens program, kan henvises til Niels Christensens artikel: Paradigme-skift for hvem? i Særnummer 2 af Den Jyske Historiker, Diskussion om historisk metode, sept. 77.

U. Ø.

BEVINGEDE ORD

ALAN & VERONICA PALMER: *Quotations in History*. A Dictionary of Historical Quotations c. 800 A.D. to the Present. (Harvester Press, 1976). 354 s., 4.50 £.

Det er en meget underholdende bog at kigge i, og man vil også kunne gøre det i ny og næ. Som opslagsbog er den mindre bekvem. De udvalgte citater er ordnet efter forfatterne (det bruger man jo oftest i England i den slags bøger), og nøgleordsregisteret giver ikke nær de ønskede indgange, i nogen grad naturligvis da citaterne er oversat til engelsk. De udvalgte citater er i øvrigt også domineret af engelske forfattere, og mange af dem er lidet bevingede. Næsten alle er politikere; men der er også en del politiske filosoffer og historikere. Helt store biblioteker vil kunne bruge bogen.

KUNST

BANISTER FLETCHER: *A History of Architecture*. (The Athlone Press, 1975). 1390 s., 12,50 £.

Det berømte opslagsværk er hermed udkommet i den 18.udgave revideret og stærkt udvidet (nu 3.334 ill.) under James C. Palmes ledelse. Det rummer helt nye kapitler om arkitekturen i det fjerne Østen, det præcolombianske Amerika og om Spanien og Portugal frem til o.1200, ligesom udvidelsen også inkluderer særskilte afsnit om renæssancearkitekturen i Skandinavien og Ruslands arkitektur fra det 17. til 19. århundrede. Endelig er der også nye kapitler om den moderne arkitektur.

Værket er gennemillustreret med grundplaner, snit, fotografier og lign., ligesom det også rummer et glosar over arkitekturtermer, et detaljeret indeks, der letter indgangen til denne »mursten«, der klart er orienteret imod fagfolk, særlig interesserede og biblioteker, som her kan få en håndterlig og lettilgængelig verdensoversigt, der som traditionel håndbog er fremragende. Dermed er også antydet dens væsentlige metodiske og analytiske begrænsninger.

L. D.

R. BROBY-JOHANSEN: *Arbejdsbilledalbum.* (Fremad, 1975). 80 s., 48,75 kr.

Billedalbummet er et typisk »Broby«-produkt, hvor gode billedkarakteristikker med detaljerede beskrivelser indplacerer værkerne i de samtidige samfundsforhold; men hvor analyserne i de korte og fyndige tekster alligevel ofte er reduktive og for forenklende såvel i billedforståelsen som i historieforståelsen.

I 100 billeder, der spænder fra stenalderjægerne til overgangen »fra den borgerlige revolution til den socialistiske« gengives karakteristiske faser i »arbejdslivet«s udvikling, og som sådan kan albummet ses som et resumé af »Dagens Dont gennem Årtusinder« og »Dagens Dont i Norden«. Bedre end disse to kan det overskuelige album indgå i undervisningsmæssige sammenhænge af forskellig karakter. Gengivelserne er i såvel sort/hvid som farve.

L. D.

HANS-DIETRICH SANDER: *Marxistische Ideologie und allgemeine Kunsttheorie.* (Kyklos-Verlag, 1975). 400 s., 74 DM.

Sanders arbejde fra 1970 er hermed kommet i et udvidet andet oplag. Den oprindelige tekst, der bl.a. behandlede den socialistiske realismes problematik og marxistiske »antipositioner« hos eksempelvis Caudwell og Raphael, er genoptrykt uforandret. Udvidelsen består af tre ekskurser, hvoraf den første argumenterer for Stalins afgørende betydning for kunstens »fejlagtige« udvikling i Sovjet, mens den jødiske marxisme-diskussion fra Jakob Stern til Frankfurterskolen analyseres i det andet nye afsnit. Endelig afsluttes det nye oplag af denne bog, der er en af de grundlæggende indføringer i emnet, med afsnittet »Die Krise des Sehens«, som tematiserer virkeligheds»tabet« i kunsten siden 1890.

L. D.

ØKONOMI

BARRY GORDON: *Economic Analysis before Adam Smith.* (Macmillan, 1975). 282 s., 8 £.

Bogens undertitel er: From Hesiod to Lessius; den slutter således omkring 1600, og der bliver derved et betydeligt slip frem til Smith. Den starter tappert i den førsokratiske tid - Mellemøstens »økonomi« er ikke med. For de fleste læsere vil titlen »Economic Analysis« nok virke som en overfortolkning, og en sådan præger også nok store dele af bogen; iagttagelser af økonomiske forhold, således som de kommer til udtryk i Antigone, gør ikke uden videre Sophokles til økonom, endsige analytiker. Fra Grækenland går bogen frem over romerretten, jødisk lære og skolastikken til Lessius. Bortset fra en noget uhistorisk angrebsvinkel (f.eks. sammenligning mellem Platon og moderne vækstteoretikere) er det meget centrale oplysninger, der er samlet og sat i ideologisk sammenhæng. Der gives en god og vederhæftig redegørelse for synspunkter på en række økonomiske fænomener; hvad man savner, er en nøjere relatering til de forskellige samfundsformer, forfatterne har virket under og den økonomiske lovgivning er skabt af.

THOMAS SOWELL: *Classical Economics Reconsidered.* (Princeton University Press, 1974). 152 s., 9 $.

Skulle man være lidt maliciøs, ville man sige, at den almindelige nostalgiske bølge også har givet den klassiske økonomi en chance. Thomas Sowells bog er ikke den eneste, der i disse år konstaterer, at klassikerne var mere verdensnære, end vi har gået rundt og troet. D. P. O. Brien udsendte i 1975 på Oxford University Press »The Classical Economists«, der gav en lødig, alsidig beskrivelse af klassikerne. Sowells bog er for en stor del af den type, at den udplukker citater, der skal vise, enten at klassikerne mente det samme som vi eller, når vi ikke ved, hvad vi skal mene, så vidste de gamle det helt præcist. En del er træffende iagttagelser, men det metodiske er tvivlsomt; uanset dette er det dog fascinerende og tankevækkende læsning.

ROLF ADAMSON (red.): *Teori och metod för ekonomisk och social historia.* (Liber, 1976). 288 s., 66 sv. kr.

Det er en lærebog i emnet bygget op af en række afhandlinger eller udsnit af monografier. Forfatterne er dels nordiske, dels og navnlig førende internationale forskere, alle fra det sidste par årtier og optrykt i svensk oversættelse. Som hovedregel gælder nok, at niveauet er blevet vel højt; i hvert fald kan man næppe vente livlig læsning hos andre end specielt interesserede studenter. For undervisning af sådanne havde det dog næppe været nødvendigt at samle denne antologi, selv om den er bekvem; for andre mindre specielt interesserede ville det have været muligt at samle en lettere tilgængelig bog.

BIBLIOGRAFI

DAHLMANN-WAITZ: *Quellenkunde der deutschen Geschichte.* Lief. 22-30. (Hiersemann, 1973-76). Hver: ca. 80 upag.s., 30 DM.

Det store værk skrider langsomt, meget langsomt, men sikkert fremad. Det nu udsendte dækker dels ikke-tyske stater, dels den ældste tyske historie fra forhistoriske tider til og med Frankerriget. Det er fortsat et yderst overskueligt hjælpemiddel, som vil få en fornem plads (det berettiger prisen også til!) verden over. Tilbage kan vi da sidde her i Danmark og undre os over, at der under enkelte landsdeles historie er optaget bøgerne om Fåborg og Grenå, men ikke f.eks. »Århus gennem tiderne« i fire bind, at le Sage de Fontenays lille tidsskriftsoversigt over udenrigsministeriets historie er med, men ikke de to store fremstillinger af centraladministrationens historie, at Heilskovs tidsskriftsartikel om tidsartikler om Bornholm er med, men ikke hans langt mere omfattende »Dansk provinstopografi«. Til gengæld vil det sikkert glæde den store verden, at J. V. Christensens hyggelige »Tider og skikkelser i Midtsjællands historie« er kommet med frem for Rigsdagshistorien.

OLDTIDEN

ORIENTEN

JOHANNES LEHMANN: *The Hittites.* People of a Thousand Gods. Oversat fra tysk af J. Maxwell Brownjohn. (Collins, 1977). 317 s. + 20 pl., 5.75 £

At dømme efter det foreliggende værk besidder forfatteren, der hverken er historiker eller assyriolog, men efter, hvad forlaget oplyser, har teologi, psykologi og filosofi som fagområder, ingen af de kvalifikationer, der kunne gøre det berettiget at udsende endnu en bog af populært tilsnit om hittitterne.

Kilderne på originalsproget er et lukket land for forf., og kendskabet til litteraturen om hittitterne er helt utilstrækkeligt (hvad alene den tilfældigt sammenstillede bibliografi afslører). Forf. står derfor hjælpeløs over for de mange modstridende oplysninger, han er stødt på, hvilket selvsagt giver anledning til de besynderligste misforståelser, der står i komisk kontrast til den mine af alvidenhed, som popularisatoren har påtaget. F.eks. kommer forf., da han vil demonstrere hittitternes brug af kileskriften, for skade til at slutte to halve sætninger sammen til én hel; endvidere viser gennemgangen af Yazilikayamonumentet, at forf. ikke er klar over, at de tegn, som er knyttet til de afbildede guder, netop er de skrifttegn (hieroglyffer), som han tidligere har introduceret, og hverken ægyptiske eller kretiske symboler, etc.

Bogen er mærkeligt disponeret: først på s. 181 tager forf. fat på fremstillingen af hittitisk historie, samfundsforhold, kunst og religion; forinden er der i en noget sensationsbetonet opsætning (og direkte baseret på Cerams bog fra 1955: Enge Schlucht und Schwarzer Berg) redegjort for genopdagelsen af hittitterne (s. 11-93) og for de anatoliske stenalderkulturer (dog næsten udelukkende Catal Hüyük) (s. 95-180). I princippet kunne det være overordentlig værdifuldt at sætte den hittitiske udvikling ind i en bredere anatolisk sammenhæng; men det er ikke gjort ved blot at referere Mellaart: Catal Hüyük. A Neolithic Town in Anatolia (1967).

Det vil være fremgået, at bogen ikke kan medgives nogen anbefaling.

S. J.

MICHAEL GRANT: *Jesus.* (Weidenfeld and Nicolson. 1977). 261 s., 6.50 £.

Bogen er en historikers forsøg på en helhedsvurdering af Jesus-skikkelsen. Den gør det nytestamentlige kildemateriale til genstand for historisk analyse og tolkning ud fra den betragtning, at historikeren har et bidrag at yde til Jesusforskningen ved at søge at etablere konkret viden om, hvad den historiske Jesus faktisk gjorde og sagde. Opfattelsen af, at en sådan viden er opnåelig og ønskelig, deler forfatteren med betydelige dele af den moderne teologiske forskning.

Resultatet er et historisk portræt malet med brede strøg, der virker psykologisk sandsynlig og rummer mange interessante iagttagelser. Den Jesus-skikkelse, der skildres, er dog ikke ny eller sensationel; det er prædikanten, for hvem Gudsrigets komme er det altoverskyggende budskab, den originale tænker, som samtiden ikke forstod, og hvis virksomhed var en total fiasko. I betragtning af forfatterens understregning af faghistorikerens betydning for kildeanalysen er det en væsentlig mangel ved bogen, at den ikke rummer nogen egentlig redegørelse for kildeproblematikken eller for, hvilke kriterier forfatteren har lagt til grund for sin udvælgelse og sortering af kildestederne; hovedproblemet for Jesus-forskningen er jo netop at udskille de autentiske dele af traditionen fra senere tilføjelser i kildematerialet.

I øvrigt er bogen velskrevet og indeholder

tilstrækkeligt baggrundsstof til at kunne læses uden forudsætninger.

D. M.

HELLAS

INGOMAR WEILER: *Griechische Geschichte.* Einführung, Quellenkunde, Bibliographie. (Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1976). 304 s.

I Wissenschaftliche Buchgesellschafts nyttige serie Die Altertumswissenschaft har professoren i oldtidshistorie ved Innsbrucks Universitet, Ingomar Weiler, udsendt nærværende introduktion i Hellas' historie fra den forhistoriske periode frem til hellenismens afslutning (sat til 31 f.v.t.). Der indledes med en kort oversigt over udforskningen af græsk historie siden renaissancen. Derpå følger to kronologiske afsnit om henholdsvis tiden frem til dorervandringen og perioden fra Homer til Augustus; her er der specielt for den sidstnævnte periode tale om en opdeling på sagområder: statsliv, økonomi og samfundsliv, kunst og åndskultur samt politisk historie, og inden for disse grupper er der atter underafdelinger om forskning, kilder og specielle emnegrupper, herunder geografiske områder og kronologiske afsnit. Som 4. hovedafsnit gives en 20 sider lang Quellenkunde, opdelt på historieskrivning, epigrafik, numismatik og papyrologi, og endelig sluttes af med 20 sider bibliografi, koncentreret om de mest centrale håndbøger, tidsskrifter og monografier. Alt i alt et fortræffeligt arbejdsredskab for enhver, der ønsker at stifte nærmere bekendtskab med græsk historie, og brugen deraf lettes i høj grad af tre afsluttende indices (sagregister, geografisk register og register over antikke personnavne).

WALTER MÜRI: *Griechische Studien.* Ausgewählte Wort- und sachgeschichtliche Forschungen zur Antike. (Schweizerische Beiträge zur Altertumswissenschaft 14; Friedrich Reinhardt Verlag, 1976). 326 s., 48 DM.

I dette bind af Schweizerische Beiträge er der samlet i alt 9 spredte afhandlinger af den schweiziske klassiske filolog Walter Müri, der i perioden 1932-55 var gymnasierektor i Bern. Som antydet i undertitlen, lagde Müri i sine værker vægt på at analysere indholdet af væsentlige græske begreber, hvad enten der som i nogle af afhandlingerne er tale om studier af de græske medicinske og psykologiske skrifter, som var et af ham yndet forskningsfelt, eller det som i andre drejer sig om studier over Thukydids og Platons terminologi. Særlig interessant er den omfattende afhandling »Die Antike« fra 1957-58, som afslutter bogen (forud for en sagligt opstillet fortegnelse over Müris produktion); det er en spirituel lærdomshistorisk analyse af antik-begrebets opkomst i midten af det 18. århundrede og dets betydningsforskydning frem til vort århundrede.

J. T. HOOKER: *Mycenaean Greece.* (Routledge & Kegan Paul, 1977). 316 s., 6.50 $.

Denne bog af dr. Hooker fra Londons University College, som udkommer i professor Willetts serie States and Cities of Ancient Greece, er - vel for at holde prisen nede - ikke udstyrsmæssigt lagt an på at lokke husarerne ind: teksten er fotograferet maskinskrift (endog med løs bagkant), og der er helt renonceret på billedmateriale, som ellers er en given sag i oversigtsværker om den mykenske verden. Og hvad indholdet angår, er det heller ikke en bog, man vil anbefale en bredere interesseret læserkreds, men derimod en bog, som i sin dybtgående, uortodokse behandling af et stort problemkompleks først og fremmest henvender sig til fagfællen, som vil få talrige impulser og samtidig atter og atter blive ægget til modsigelse.

Efter et indledende kapitel om de forskellige foreliggende arter kilder til den mykenske kulturperiode og et andet kapitel, som opridser dennes historiske baggrund, følger Hooker ud fra en klar historisk synsvinkel den mykenske kulturs udvikling fra dens første fremtræden i

skaktgravene frem til undergangen i det 2. årtusindes slutning, idet han bygger på alt relevant kildemateriale af såvel arkæologisk som skriftlig art og systematisk og frygtesløs tager personlig stilling til de forskellige teorier, som er fremsat i tidens løb, og som han med sin stærkt kritiske indstilling ikke på forhånd er indstillet på at acceptere. Eksempelvis kan det nævnes, at han til trods for forekomsten af Linear B på Kreta ganske afviser tanken om en mykensk erobring af denne ø, og hvad angår den mykenske kulturs undergang, er han helt negativ over for dorervandringen som forklaring.

Bogens sidste hundrede sider optages af diverse hjælpemidler, som fagfællen vil have stor glæde af, f.eks. to appendices, der henholdsvis registrerer omtalen af dorervandringen i græske kilder og indeholder et katalog over kendte »mykenske« bopladser i Grækenland, og endvidere - inden det afsluttende sagregister - en 50 sider lang bibliografi, som går frem til 1975.

FRITZ GSCHNITZER: *Studien zur griechischen Terminologie der Sklaverei. 2. Teil: Untersuchungen zur älteren, insbesondere homerischen Sklaventerminologie.* (Forschungen zur antiken Sklaverei Band VII; Franz Steiner, 1976). 123 s., 38 DM.

Nu foreligger omsider andet bind af Gschnitzers studier over græsk slaveterminologi. Som følge af sin årelange beskæftigelse med emnet og den mellemliggende forskningsdebat har forf. på flere områder ændret og - forekommer det - væsentligt forbedret sine synspunkter i forhold til første bind, der udkom i 1963.

Som undertitlen siger, er de homeriske eper undersøgelsens centrum; men derfra trækkes linierne dels tilbage til Linear B-tavlerne, dels frem til den klassiske tids sprogbrug. Der er, som ventet, tale om en meget solid gennemgang af dette meget vanskelige spørgsmål, og man må især glæde sig over de fortræffelige registre, der vil gøre det muligt at anvende bogen som en håndbog inden for feltet. Man skal, notabene, være velbevandret i græsk og i de senere års forskningsdebat for virkelig at kunne gøre det med udbytte.

De mere historisk prægede konklusioner af undersøgelsen vil nok vække skepsis; men foreløbig må de egentlige anker imod bogen være to: forf.'s knudrede sprog og forlagets høje pris. Alligevel er det med forventning, man imødeser de bebudede næste bind, især da, hvis de følger hurtigere, end dette gjorde.

E. C.

JON D. MIKALSON: *The Sacred and Civil Calendar of the Athenian Year.* (Princeton University Press, 1975). 226 s., 17 $.

Denne studie af den unge dr. Mikalson fra University of Virginias klassiske departement har et kontant formål: at klarlægge, hvorledes de enkelte begivenheder inden for den athenske stats religiøse og civile liv var fordelt på kalenderen. Med dette for øje har forf. minutiøst indsamlet alle epigrafiske, arkæologiske og litterære testimonier om, hvad der skete fra Hekatombaions første til Skiroforions sidste dag, og på dette solide grundlag kan han sluttelig drage en række konklusioner af interesse for enhver, der beskæftiger sig med en kalender-kortlægning af det athenske statsliv: for det første dels folkeforsamlingens, dels rådets møder og fester, fordelt på måneder og på dage, og dernæst en tilnærmelsesvis datering af de større religiøse fester. Mikalsons bog er en velfunderet undersøgelse, som på flere punkter har kunnet vise, at tidlige antagelser vedrørende den athenske kalender ikke holder stik.

MARTIN PRICE and NANCY WAGGONER: *Archaic Greek Coinage. The Asyut Hoard.* (V. C. Vecchi and Sons, London, 1975). 143 s. + XXXVI pl., 15 £.

I 1969 blev der i Asyut i det sydlige Ægypten gjort et sensationelt møntfund: ikke mindre end 900 sølvmønter fra den arkaiske periode til kort efter 480 e.v.t. Dette fund, som er langt det største, der foreligger fra den græske møntpræg-

nings ældste afsnit, bliver i den foreliggende publikation underkastet en dybtgående analyse af de to kendte numismatikere Martin Price fra British Museum og Nancy Waggoner fra American Numismatic Society. Herigennem får fagfællen en forbilledlig klar fremlæggelse af fundets forskellige møntgrupper; men ikke nok hermed: som det fremgår af udgivernes studier, synes fundets sammensætning at medføre, at der må foretages en række neddateringer inden for de tidlige græske møntserier, og ud herfra drages de videre konklusioner, at Kroisos' sølvmønter sandsynligvis repræsenterer de tidligste sølvprægninger, og at de forudgående elektronmønter ikke, som det nu gerne antages, er begyndt ca. 640, men snarere i det 7. århundredes sidste fjerdedel. De sidstnævnte konklusioner hviler vel langtfra på noget sikkert grundlag; men under alle omstændigheder er der nu lagt op til en generaldebat om det for den antikke økonomiske historie centrale problem om møntprægningens begyndelsestidspunkt.

MARIA R.-ALFÖLDI: *Dekadrachmon.* Ein forschungsgeschichtliches Phänomen. (Sitzungsberichte der wissenschaftlichen Gesellschaft an der Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt am Main XIII 4; Franz Steiner, 1976). 61 s. + 4 pl., 18 DM.

Inden for det græske møntvæsen udgjorde didrachmen eller tetradrachmen standardmønten i sølv og var normalt den højeste nominal, der blev præget. Men lejlighedsvis er der i Athen, Syrakus og Agrigent blevet udsendt store, prægtige sølvmønter af 10-drachme-vægt. Disse dekadrachmer opfattes gerne som en slags medaljer, der blev udsendt for at fejre en bestemt begivenhed (således Demareteion til minde om sejren ved Himera i 480 og Euainetos' og Kimons dekadrachmer til minde om Syrakus' sejr over Athen i 413); men dette er, som påvist af den bekendte numismatiker og oldtidshistoriker Maria R.-Alföldi i den foreliggende afhandling, intet andet end en myte: dekadrachmerne var ganske almindelige mønter, der i pengeomsætningen slet og ret skulle repræsentere en værdi af 10 drachmer, og når de blev præget, skyldtes det - som forf. klarlægger ved at inddrage den skriftlige overleverings vidnesbyrd - specielle historiske situationer og på ingen måde ønsket om at fastholde en bestemt begivenhed i erindringen.

UTA KRON: *Die zehn attischen Phylenheroen.* Geschichte, Mythos, Kult und Darstellungen. (Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung, 5. Beiheft; Gebr. Mann, 1976). 300 s. + 32 pl., 117 DM.

Da Kleisthenes efter peisistratide-tyranniets fald i 510 gennemførte sin banebrydende fylereform, baseret på lokale i stedet for personale enheder, indordnede han den under statsreligionen ved at sætte en speciel hero i spidsen for hver fyle som dens mytiske stamfader. I den foreliggende omarbejdede dissertation fra Würzburg leverer Uta Kron en udførlig og grundig monografi over de 10 fyleheroer, betragtet under en bred historisk-religionshistorisk-kunsthistorisk synsvinkel. Indledningsvis fortælles der om baggrunden, gennemførelsen og indholdet af Kleisthenes' fylereform, og herunder gør fru Kron med rette opmærksom på, at den bekendte overlevering om Delfis udvælgelse af heroerne ikke skal opfattes som et tilfældigt udvalg blandt en stor mængde kandidater, idet herokataloget bl.a. omfatter fire så vigtige mytiske konger som Erekhtheus, Kekrops, Pandion og Aigeus, men derimod klart har haft karakter af en hellig sanktion af et forelagt herokollegium. Hovedkærnen i bogen er en minutiøs gennemgang af vor viden om hver enkelt fylehero, og i alle tilfælde er der tale om det samme skema: først behandles myterne om heroen; derpå følger en skildring af den kult, han var genstand for, og sluttelig gennemgås de forskellige billedfremstillinger af den enkelte hero. I tilknytning hertil findes der i fortsættelse af teksten et katalog over de pågældende kunstværker. I samtlige afsnit af bogen bygges der på en meget omfattende nyere specialforskning.

Det afsluttende plancheafsnit gengiver i første række vasemalerier.

The Athenian Agora. Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens. XXI. MABEL LANG: *Graffiti and Dipinti.* (Amc. School of Class. Studies at Athens, Princeton, 1976). 116 s. + 62 pl., 35 $.

Under de store amerikanske Agora-udgravninger er der ud over egentlige indhuggede indskrifter og ostraka (i betydningen potteskår fra ostrakismeafstemninger) fundet over 3.000 lergenstande (krukker, lamper etc. i hel og især fragmentarisk stand) forsynede med indridsede og malede bogstaver. For størstedelens vedkommende er der dog alene tale om et enkelt eller et par bogstaver (f.eks. som fabrikationsmærker på krukker), som ikke giver nogen som helst mening. Og når nu den amerikanske arkæolog Mabel Lang efter et årelangt forarbejde udsender et katalog over Agoras graffiti og dipinti, har hun naturligvis ikke taget disse ret interesseløse bogstaver og bogstavgrupper med, men har alene præsenteret sådanne indskrifter, som giver eller synes at give mening. Det er i alt 850 indskrifter, og disse, som strækker sig over tiden fra slutningen af det 8. århundrede f.v.t. til det 6. århundrede e.v.t., katalogiserer hun i forskellige saggrupper, f.eks. alfabet-sekvenser, personnavne, handelsnotater, skatteoptegnelser, kristne indskrifter etc. Til hver indskrift leverer Mrs. Lang så omfattende katalogoplysninger - inklusive datering - som muligt, og i det afsluttende plancheafsnit gengives selve indskrifterne: graffiti gennem tegninger, dipinti gennem fotos. Kort sagt en udgravningspublikation, som i grundighed står fuldt mål med seriens tidligere bind.

MERLE K. LANGDON: *A Sanctuary of Zeus on Mount Hymettos.* (Hesperia: Supplement XV; Amc. School of Class. Studies at Athens, Princeton, 1976). 117 s. + 28 pl., 12.50 $.

På toppen af Hymettos-bjerget i Attika udgravede Carl Blegen i 1923-24 og sammen med Rodney S. Young i 1939-40 en helligdom, der havde været i funktion i såvel den førklassiske som den senromerske periode. Som følge af 2. verdenskrig blev udgravningerne ikke ført til ende og er ikke siden blevet genoptaget, og de er kun kendt gennem kortfattede foreløbige beretninger. Nu har den unge, amerikanske arkæolog Merle K. Langdon studeret det samlede udgravningsmateriale og har på grundlag heraf leveret en udførlig udgravningsberetning, som i 1972 skaffede hende Ph. D.-titlen og nu i udvidet skikkelse udsendes som et supplementbind til Hesperia. Foruden at skildre resterne af helligdommen, der viser sig at være indviet til regnguden Zeus Ombrios, og den tilknyttede kult, der undersøges på bred religionshistorisk baggrund, fremlægger Miss Langdon minutiøst fundene fra udgravningerne, i sagens natur først og fremmest keramik. De fundne pottefragmenter viser sig i rigt mål at være forsynede med graffiti, og gennem et studium af disse, som kronologisk strækker sig fra det 7. århundredes begyndelse til det 6.s første afsnit, lykkes det forf. at kaste meget nyt lys over skriftens ældste udvikling i Attika.

ROM

THEODOR MOMMSEN: *Römische Geschichte. I-8.* (dtv-bibliothek; Deutscher Taschenbuchverlag, 1976). 498 + 471 + 476 + 330 + 309 + 289 + 254 s.

Hermed gøres et af historieskrivningens hovedværker tilgængeligt for et bredere læserpublikum: Mommsens berømte Römische Geschichte, som er gengivet in extenso, inklusive fodnoter, med kun få moderniseringer med henblik på en lettere tilegnelse. Originaludgavens bind I fylder her bind 1 og 2, II bind 3, III bind 4 og 5 og V bind 6 og 7; sidstnævnte bind afsluttes med et forarbejde til det udeblevne bind IV: »Boden und Gesellschaft der römischen Kaiserzeit«, og på tilsvarende måde afsluttes bind 5 med et andet forarbejde: »Der letzte Kampf der römischen Republik«. Bind 8 er en samling hjælpemidler til læseren: først en 60 sider lang indled-

ning af professor Karl Christ om Mommsen og hans Römische Geschichte, efterfulgt af en længere bibliografi, derpå en samlet tidstavle frem til 44 f.v.t. samt kejserrække, og efter forkortelsesliste, oversigt over mål og vægt, diverse kort og en udførlig indholdsoversigt til hele værket afsluttes bindet af to udførlige sagregistre, som henholdsvis refererer til bind 1-5 og bind 6-7. Med disse hjælpemidler er der fra redaktionens side gjort alt for, at læseren skal få størst muligt udbytte af Mommsens klassiker.

ANDREAS ALFÖLDI: *Römische Frühgeschichte.* Kritik und Forschung seit 1964. (Bibliothek der klassischen Altertumswissenschaften N. F. I 6; Carl Winter, Heidelberg, 1976). 219 s. + XVI pl., 96 DM.

Ved siden af Gjerstads omfattende produktion har intet andet værk i den grad befrugtet forskningen om Roms kongetid som Alföldis »Early Rome and the Latins« fra 1964 (se NFH XVII s. 70). De med imponerende lærdom fremførte udfordrende teser i dette værk, som især er centreret om at reducere Fabius Pictors kildeværdi og vise, at »la grande Roma dei Tarquinii« er en ren og skær illusion, har fremkaldt en enestående livlig debat, og i denne har Alföldi gennemgående ikke mødt megen medvind. På baggrund heraf har han nu udsendt den foreliggende nye bog, hvori han ret minutiøst tager stilling til forskningen om kongetiden efter »Early Rome and the Latins«. Han står som en anden godfather, der uddeler skulderklap til de - ikke alt for mange - forskere, der delvis har accepteret hans ideer (deriblandt Heurgon og Magdelain), og først og fremmest konsekvent tilbageviser den kritik, der er blevet fremført af de mange mindre føjelige fagfæller (især Momigliano, Gjerstad og Ogilvie). I det store og hele er det dog ikke lykkedes ham at rokke ved den berettigede tvivl, der kan rettes mod hans hovedresultater. Men derfor er bogen dog langtfra uden værdi; tværtimod er den i enestående grad nyttig som forskningsoversigt, byder trods sin apologetisk-polemiske form en glimrende syntese af kongetidsforskningens nuværende stade, som vil være uvurderlig for de efterhånden mange fagfæller, der beskæftiger sig med den spændende, men så problemfyldte periode i Roms historie.

ALAN WATSON: *Rome of the XII Tables.* Persons and Property. (Princeton University Press, 1975). 195 s., 19 $.

I denne lille bog leverer Watson, der er professor i retshistorie ved Edinburghs universitet og har en omfattende produktion af romerretslige undersøgelser bag sig, en indtrængende og samtidig særdeles klar analyse af de person- og ejendomsretslige bestemmelser i de 12 tavlers lov. For at nå frem til en mere nuanceret forståelse af de gældende regler for familielivets (herunder arverettens) og de indbyrdes økonomiske relationers udformning inddrager forf. til belysning af de bevarede lovparagraffer den øvrige romerske overlevering af såvel skriftlig som arkæologisk art; derimod udviser han en prisværdig forsigtighed med at ville forklare den særprægede romerske retstilstand gennem paralleller fra andre kulturkredse.

For antikhistorikeren, der ønsker sig en kyndig introduktion i de basale privatretslig-sociale forhold i den tidlige romerske republik vil Watsons bog være et oplagt hjælpemiddel, og ikke mindst vil man have stort udbytte af kapitlerne om slaverne og om den centrale og stærkt omdiskuterede nexum-institution.

MARIA ROSA CIMMA: *Reges socii et amici populi Romani.* (Università di Roma. Pubblicazioni dell'Instituto di diritto romano e dei diritti dell'Oriente mediterraneo L; Dott. A Giuffrè, Milano, 1976). 379 s., 8.000 lire.

Dette er en grundig undersøgelse af de statsretslig-diplomatiske relationer mellem Rom og den hellenistiske verdens konger fra det 3. århundrede f.v.t. frem til Augustus-tiden, betragtet ud fra en retshistorisk synsvinkel. Disse relationer, der grundede sig på de bekendte begreber amicitia og societas, havde, som påvist af forf., principielt en juridisk karakter, og der var faktisk tale om et internationalt retssystem,

hvor romerne oprindelig anerkendte andre magters suverænitet på lige fod med den romerske. I sammenhæng med den politiske udvikling, hvor Rom blev mere og mere dominerende i middelhavsverdenen, forskød de reelle forhold sig imidlertid i høj grad: i det 2. århundrede forvandledes amicitia og societas til amicitia et societas populi Romani, hvor romerne nok anerkendte modpartens indre autonomi, men på den anden side optrådte normgivende i udenrigspolitikken, og endelig blev de hellenistiske herskere i det 1. århundrede, hvor romerne gennem de hyppige krige i Orienten fik god anledning til hyppige interventioner, udprægede klientkonger, hvis indre autonomi frem til Augustus' dage kontinuerligt bevægede sig frem mod nulpunktet, hvorved den efterfølgende overgang til provinsstatus var vel forberedt. Forf.s konklusioner grunder sig på solide analyser af det udenrigspolitiske hændelsesforløb, og hendes bog vil være af central interesse for alle, der beskæftiger sig med den romerske ekspansions historie.

H. D. L. VIERECK: *Die römische Flotte.* Classis Romana. (Koehler, Herford, 1975). 307 s., heraf 16 pl.

I denne pompøse bog i kvartformat med dobbeltspaltet tekst og - ud over plancheafsnittets 76 udmærkede fotos - ikke mindre end 186 stregtegninger i teksten leverer forf. til glæde for en bred læserkreds af ikke-fagmænd en udførlig, detailrig gennemgang af søfartens og i første række søkrigsvæsenets rolle og historie i romerrigets dage, fra den mellemste republik til kejser Justinians Byzans. Byggende på et indtrængende studium af det litterære og arkæologiske kildemateriale (herunder naturligvis undervandsarkæologiens vidnesbyrd) og med tilknyttet benyttelse af en omfattende speciallitteratur giver Viereck en grundig orientering i alle mulige tekniske spørgsmål vedrørende skibskonstruktion, herunder også krigsskibenes armering, og på samme måde fortælles der indgående om såvel søstrategi som søkrigstaktik, ligesom læseren f.eks. også stifter bekendtskab med den personale struktur inden for krigsmarinen og ligeledes får en oversigt over romerrigets enkelte flådeenheder og deres baser. Et afsnit, som der er gjort særlig meget ud af, er »Chronik der Marineoperationen«, hvori der på grundlag af et indgående studium af det samlede relevante kildemateriale leveres en samlet romersk søkrigshistorie. Forfatterens stærkt engagerede tekst er spækket med fagudtryk fra søvæsenet; men takket være en afsluttende ordliste over anvendte sømandsudtryk (16 spalter) er det ikke vanskeligt for læseren at følge med. Med de talrige behandlede detaljer havde et sagregister absolut været på sin plads; det mangler desværre.

PLINIO FRACCARO: *Opuscula IV.* (»Athenaeum«, Pavia, 1975). 169 s.

I 1956 udsendtes den store italienske oldtidshistoriker Plinio Fraccaros vigtigste afhandlinger om romersk historie i 3-bindsværket »Opuscula« som festskrift til mesteren fra hans elever. I de følgende år arbejdede Fraccaro som emeritus på et stort værk om Roms militærvæsen, og af dette forelå første del ved hans død i 1959 i en sådan stand, at det efter en betydelig redaktionsindsats fra elevernes side nu har været muligt at udsende det som Opuscula IV under titlen »Della guerra presso i Romani«.

Fraccaros bog behandler det romerske militærvæsens ældste faser: stammestatshæren, den serviske ordning og manipularsystemet, og når i sidste kapitel ind på kohortesystemets indførelse. Fremstillingen, som går ind på alle militærsystemets temakredse: rekruttering, bevæbning, organisation, taktik etc., bygger fra først til sidst på et primært studium af de litterære kilder, og da der konsekvent lægges vægt på at betragte den militære udvikling på den behørige økonomiske, sociale og tekniske baggrund, er resultatet blevet en klar og prisværdig forsigtig oversigt. Det skal dog ikke nægtes, at man hyppigt i denne syntese savner de skarpe tænder, som prægede talrige af Fraccaros afhandlinger, og med henblik på bogens brug som udgangspunkt for videre studier er det et minus, at udgiverne -

vel især af pietet - har undladt at føre tekst og noter à jour.

ISRAEL SHATZMAN: *Senatorial Wealth and Roman Politics*. (Collection Latomus vol. 142; Latomus, Bruxelles, 1975). 512 s., 1550 b.fr.

Den lange vej fra manuskript til endelig udgivelse er ofte til skade for de store monografiers placering i forskningsdebatten. I forordet, som er dateret 1973, må forf. beklage, at han ikke i tilstrækkelig grad har kunnet tage hensyn til en række vigtige artikler og monografier fra de mellemliggende to år, siden bogen gik i trykken. Med sit ophold i Cambridge og fortsatte kontakter med engelske forskere som P. A. Brunt har Shatzman haft kendskab til en del af denne debat; alligevel fornemmer man, at mange af problemstillingerne ville have fået en lidt anden drejning, hvis tilblivelsesåret også havde været 1975.

Bortset herfra er det et meget værdifuldt arbejde, der fremlægges. Tidsmæssigt strækker bogen sig fra 2. puniske krigs slutning til Cæsars diktatur. Emnemæssigt falder den i tre dele, hvoraf den sidste, »Economic Prosopography of Roman Senators«, er den mest centrale. Det er første gang, en sådan sammenstilling af vore oplysninger om de enkelte senatorers økonomiske forhold er blevet udarbejdet, og resultatet er blevet en uvurderlig materialesamling for beskæftigelse med emnet. I første del undersøges de romerske senatorers økonomiske forhold set som gruppe, og anden del analyserer deres politiske aktivitet i lyset af bogens to øvrige dele. Alt i alt er det alligevel blevet en central bog.

E. C.

PAAVO CASTREN: *Ordo populusque Pompeianus*. Policy and Society in Roman Pompeii. Acta Instituti Romani Finlandiae; Bardi, Rom, 1975). 296 s.

Under en mangeårig tilknytning til det finske Rom-institut har den unge oldtidshistoriker, dr. Castrén fra Helsingsfors Universitet gennemført de omfattende Pompeii-studier af fortrinsvis prosopografisk natur, som er mundet ud i det foreliggende værk. Grundkærnen i undersøgelsen er et på forsigtige metodiske principper (hvorom nærmere i bogens første del) opbygget katalog over mere end 5.000 personer, bevidnede gennem det bevarede indskriftmateriale. Dette katalog gøres tilgængeligt for læseren i bogens 3. og største afsnit (s. 125-244), som er en alfabetisk opstillet fortegnelse over de i alt 479 kendte familier og disses enkelte bevidnede medlemmer med tilhørende præcisering af erhverv, embedsposter m.m. I fortsættelse heraf opregnes i appendix A forekomsten af de enkelte cognomina i forskellige familier - hvilket er af betydning i betragtning af, at en person ofte alene er bevidnet gennem sit cognomen - medens det efterfølgende appendix B indeholder lister over de personer, der i Pompeiis forskellige perioder, såvel før som specielt efter grundlæggelsen af den sullanske koloni i 80 f.v.t., har beklædt kommunens embedsposter.

På grundlag af det omfattende prosopografiske materiale er det muligt for Castrén i hovedafsnit II at levere en solid skildring af hoveduviklingen inden for det pompeianske stats- og samfundsliv fra 80 f.v.t. til undergangen i 79 e.v.t. Hovedvægten lægges herunder på at præcisere de enkelte sociale gruppers rolle og specielt at klarlægge, hvilke familier der i de forskellige tidsafsnit har givet tonen an, og hvorledes deres forhold til centralmagten i Rom har været. For at denne skildring kan fremtræde på en tilbørlig baggrund er første del af afsnittet helliget en gennemgang af de bestående officielle institutioner, og her er der naturligvis først og fremmest tale om det lokale senat: ordo decurionum, og de forskellige magistrater.

Resultatet af Castréns omfattende studier opvejer til fulde det mejsommelige arbejde: Ordo populusque Pompeianus er et standardværk, som vil være uundværligt for enhver, der fremover beskæftiger sig med Pompeiis historie og samfundsliv.

GARY A. CRUMP: *Ammianus Marcellinus as a Military Historian*. (Historia-Einzelschriften Heft 27; Steiner, 1975). 140 s., 28 DM.

Selv om Ammianus Marcellinus må betegnes som en af de store antikke historieskrivere, har interessen for ham været ringe. Sprogligt og stilistisk ligger han langt senere end den klassiske tids normer, og hvad hans egen tid angår, har man mest beskæftiget sig med kristendommen eller de sociale og økonomiske forhold, hvad der ikke er meget at hente om i hans »Res gestae«.

Foreliggende skrift, som er en omarbejdet og udvidet amerikansk disputats fra 1969, er ikke nogen samlet gennemgang af Ammianus Marcellinus, men, som titlen siger, en analyse af ham som militærhistoriker. Crump konkluderer overbevisende, at han er en god og pålidelig kilde ikke alene til de mange kampe, som optog ham mest, men også mere generelt til forståelsen af romersk krigsvæsen i 4. årh. e.v.t. Som fhv. officer havde han et personligt kendskab hertil; andre oplysninger skaffede han sig fra deltagere i begivenhederne, og hans normalt sobre måde at anvende dette kildemateriale på overskygges ikke af de rhetoriske overdrivelser eller trangen til at demonstrere lærdom.

En interessant studie!

E. C.

JOHN PERCIVAL: *The Roman Villa.* An Historical Introduction. (Batsford, 1976). 230 s., 10 £.

Som led i serien »Batsford Studies in Archaeology« udsender John Percival, der er senior lecturer ved Cardiff-universitetets klassiske departement, denne sammenfattende skildring af den romerske villa, som spillede en så fremtrædende rolle inden for kejsertidens samfundsliv. Indledningsvis undersøger forf. de forskellige kildegrupper, der kan tjene til belysning af villaen som bygningstype og socio-økonomisk enhed: arkæologi, kunstneriske fremstillinger, skriftlige kilder og stednavne. Derpå følger en almen skildring af villaens oprindelse og historiske udvikling, som efterfølges af bogens centrale afsnit: en gennemgang af villaens typer og deres udbredelse i de forskellige afsnit af romerriget. I fortsættelse heraf undersøger Percival, hvorledes villaernes landbrug var organiseret, og hvorledes de indgik i provinsernes økonomiske liv, og afslutningsvis rettes blikket mod villaernes skæbne i folkevandringstiden samt endelig mod de ikke sjældne tilfælde, hvor gamle villaer i middelalderen levede videre som religiøse institutioner: kirker og klostre.

Percivals fremstilling, som illustreres af 59 billeder - fortrinsvis grundplaner og topografiske kort, men også enkelte fotos - i teksten, bygger på et indtrængende studium af et særdeles omfattende kildemateriale med tilhørende righoldig speciallitteratur, hvortil der minutiøst henvises i bogens afsluttende noteafsnit. Forf. har leveret en længe savnet syntese, som vil være af interesse for enhver, der beskæftiger sig med den romerske villa som institution i videste betydning.

JACOB ISAGER: *Forum Romanum og Palatin.* (Odense Universitetsforlag, 1977). 182 s., 115 kr.

Jacob Isager, der nu er lektor ved Institut for klassiske Studier, Odense Universitet, er af uddannelse klassisk filolog; men som amanuensis ved det danske Rom-institut 1969-72 er han for alvor blevet interesseret i Roms og specielt Forums topografi, og som resultat har han nu udsendt den foreliggende bog, i hvilken han bringer sin fagviden ud til en bredere læserkreds. Ifølge titlen er emnet såvel Forum Romanum som Palatin; men sidstnævnte står i udpræget grad i skygge af statstorvet.

Fremstillingen følger en udmærket disposition: først gives en oversigt over Forums topografiske udvikling fra kongetid til sen kejsertid; derefter følger hovedafsnittet, en næsten 100 sider lang gennemgang af dets enkelte bygninger og monumenter, efterfulgt af 25 siders oversigt over de arkæologiske rester på Palatin, og endelig fortælles i et appendiks om de romerske højes geografisk-geologiske natur samt om den præurbane fase af Roms historie på høje og Forum, inden der sluttes af med en række nyttige håndsrækninger til læseren: en kronologisk gennemgang af murtyper, kronologiske over-

sigter, ordforklaringer, forkortelseslister samt endelig sagregister.

Isagers fremstilling er både veloplagt og kyndig, og den inddrager i fornødent omfang såvel de antikke forfatteres vidnesbyrd - til hvilke der, filologien tro, henvises i fodnoter - som den brede historiske baggrund, uden hvilken ruinerne af i dag er af minimal interesse. Til hjælp for læseren er bogen forsynet med et væld af fotos og intruktive planskitser, så den vil være en oplagt vademecum for den turist, der for alvor ønsker at trænge ned i Forum-Palatins topografi.

Som en lille afsluttende malurtsdråbe skal det ikke forties, at forf. i sin behandling af den prærepublikanske fase i såvel den historiske indledning som i appendiks har været alt for bjergtaget af Gjerstads monumentale værk Early Rome; et dyberegående studium af den nyeste arkæologiske speciallitteratur ville nok have gjort ham lidt mere forsigtig med at bruge Gjerstad som Bibel.

WALTER TRILLMICH: *Das Torlonia-Mädchen.* Zu Herkunft und Entstehung des kaiserzeitlichen Frauenportraits. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, phil.-hist. Klasse: Folge 3 Nr. 99; Vandenhoeck & Ruprecht, 1976). 92 s.

Bogen tager sit udgangspunkt i en i form og bearbejdning unik marmorbuste i Torloniasamlingen, der dateres til ca. 40 f.Kr. Ved sammenligning med malede portrætter og møntgengivelser af kvindelige personificeringer og gudinder søger forfatteren først at rekonstruere busten, som oprindelig foruden bemaling har været udstyret med metalhårspænder og ørenringe. Herefter sættes stykket i relation til de ret få samtidige kvindeportrætter, der er bevaret, og forfatteren bygger en kronologi op for det romerske kvindeportræt i dets første og meget vigtige udviklingsfase. I denne forbindelse fastslås det, at det, vi nu forstår ved det romerske veristiske portræt, er et meget sent opstået fænomen. Først ned mod midten af 1. årh. f.Kr. synes det kvindelige portræt overhovedet at være blevet inspireret af de modebetonede frisurer, der var gængse i det hellenistiske Østen, og den vekslen i frisurer, som fra da bliver vort vigtigste dateringskriterium, er således for den republikanske periode et ukendt fænomen.

N. H.

ROBERT GÖBL (ed.): *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich.* Abteilung III. Niederösterreich. Band 1. WOLFGANG HAHN: *Carnuntum.* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission 6; Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1976). 213 s. + 21 pl., 90 DM.

For få år siden blev der under det østrigske videnskabsakademis auspicier og med den dynamiske professor i numismatik ved Wiens Universitet, Robert Göbl, som drivende kraft startet en østrigsk parallelserie til den imponerende vesttyske publikation Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland. Nu har det bind heri, som givetvis vil blive til størst nytte for den internationale forskning, nemlig bindet om de mønter, der gennem udgravninger og på anden måde er blevet fundet i den vigtige romerske legionslejr Carnuntum, set dagens lys. Dets katalog, der er udarbejdet af den unge numismatiker Wolfgang Hahn som led i hans dissertation fra 1969, omfatter henved 12.000 mønter. Det er særdeles knapt i sin udformning, og det har ikke været muligt at føre det helt à jour til udgivelsesåret; men med sine præcise bestemmelser af hver enkelt fundmønt på grundlag af de centrale møntkataloger må det siges at frembyde et enestående kildemateriale til belysning af møntcirkulationen i det romerske Limes-område.

MIDDELALDEREN

FR. LOTTER: *Severinus von Noricum. Legende und Historische Wirklichkeit.* Untersuchungen zur Phase des Übergangs von Spätantiken zu Mittelalterlichen Denk- und Lebensformen. (Monographien zur Geschichte des Mittelalters, Band 12; Anton Hiersemann, 1976). 328 s., 130 DM.

Severinus fra Noricum, d. 482, var formentlig germaner tilhørende en fornem familie og kom som munk til Orienten. Senere blev han katolikkernes førende skikkelse blandt rugierne i Noricum. Foruden sin store indsats som velgører i landet er han mest kendt for at have fremmet freden mellem katolikker og arianere og at have medvirket til, at den arianske Odoaker indtog en venlig holdning til katolicismen. Hans elev Eugippius forfattede i årene 509-11 hans biografi »Vita Severini«. Denne bliver i det foreliggende værk genstand for en indgående analyse af den kendte forsker Fr. Lotter, som tidligere har publiceret en række artikler om legender og andre hagiografisk prægede kilder fra folkevandringstiden. Lotter udgår fra teologerne Bultmann og Dibelius og deres studier af Det nye Testamente og kan med sin metodiske analyse filtrere teksten, således at dens forskellige elementer tydeligt fremtræder: legendemotiver, sagnstof, miralkelberetninger m.v. I tre store afsnit gennemgår forfatteren derefter Eugippius' forudsætninger og værkets struktur, de hagiografiske træk og deres betydning for fremstillingsform og kausalsammenhæng samt til sidst den historiske Severinus. Dette kapitel beskæftiger sig indgående med Severinus' politiske og åndelige virke og hans kontakter med bl.a. Odoaker. Lotters værk er altså både af kildekritisk-metodisk interesse og et meget vigtigt bidrag til periodens storpolitiske begivenheder.

M. L.

RAIMUND ERNST: *Die Nordwestslaven und das fränkische Reich.* Beobachtungen zur Geschichte ihrer Nachbarschaft und zur Elbe als nordöstlicher Reichsgrenze bis in die Zeit Karls des Grossen. (Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens Band 74, Berlin, 1976). 244 s.

Den foreliggende afhandling er en bearbejdet version af et arbejde, som har indbragt forfatteren magistergraden fra universitetet i Münster. Dens ærinde er at spore begyndelsen til den tyske østpolitik, som for de fleste tager sin begyndelse under Ottonerne. Raimund Ernst trækker linjen tilbage til ældre karolingisk tid og koncentrerer sig specielt om Elbens funktion som grænse. Afsnittet om sakserkrigene og om Karl den Stores forhold til wilzerne og abodritterne har stor interesse fra et dansk synspunkt: forfatteren mener ikke, at Karl har haft til hensigt at udvide sin magt ud over Elben. Bogen har en meget udførlig kilde- og litteraturfortegnelse; men et register savnes - og savnes hårdt.

N. L.

JONATHAN RILEY-SMITH: *What were the Crusades?* (Macmillan, 1977). 92 s., 4.95 £ (paperb. 1.95 £).

Forfatteren, der er lektor i middelalderens historie ved universitet i Cambridge, har tidligere publiceret en række bøger og artikler om korstogene. I dette lille skrift prøver han at definere begrebet »korstog«, hvilket ikke tidligere er gjort i England, og inddrager en række nye synspunkter i debatten. Først fastslår han, at korstogsbevægelsen ikke var begrænset til at erobre og besætte det hellige land, hvorfor det er nødvendigt at behandle samtlige korstog i Europa, dvs. alle hellige krige mod de vantro. Derefter analyserer han den pavelige autoritet og dens begrænsninger, deltagernes løfter og privilegier samt ridderordenernes betydning. Hans tese er, at korstogsbevægelsen ikke kun omfattede en speciel klasse, og at korstogstanken levede videre langt efter slutningen af det 13. årh. med meget større intensitet, end man tidligere har regnet med - var ikke krigene mod tyrkerne i det 16.-18. årh. ét langt korstog? Dr. Riley-Smith

skriver udfordrende og provokerende, og med glæde hilser man hans indlæg i diskussionen. Mange vil formentlig komme med indvendinger, hvorfor det nok bliver nødvendigt for ham at uddybe sine synspunkter i et større værk.

M. L.

WILHELM ABEL: *Die Wüstungen des ausgehenden Mittelalters.* (Gustav Fischer, 1976). 186 s., 58 DM.

Abels centrale værk om den senmiddelalderlige agrarkrise udkom første gang i 1943. Nærværende 3. udg. dækker ligesom 2. udg. fra 1955 principielt hele Nord- og Mellemeuropa - med Tyskland og tysk materiale i centrum. Første del behandler Der Wüstungsvorgang, selve ødelægningen og den påfølgende genopbygning. I anden del diskuteres årsagssammenhængen; det er Abels synspunkt, at befolkningstilbagegang førte til prisfald på landbrugsvarer, især korn, og dermed til en agrardepression, som svækkede landet i forhold til byerne. Som det især betones i den nye udgave, forudsætter denne tolkning, at bondebruget, senmiddelalderens aldeles dominerende driftsform, var afhængigt af markedet. I tredje del analyseres derfor bondebruget nærmere; Abel forsøger at måle dets produktion og dets udgifter (afgifter og lønninger), bondens behov for markedsafsætning og byernes behov for tilførsler og slutter med et forsøg på at bedømme bondebrugets muligheder for at opnå et overskud. - Selv om det sidste forsøg er en ren konstruktion, som blot illustrerer Abels opfattelse, skal det fastslås, at han her diskuterer nogle aldeles centrale problemer.

Nærværende 3. udg. er en ganske grundig ajourføring af 2. udg.; nogle steder er argumentationen strammet; men først og fremmest er dokumentationen udvidet med den nyeste litteratur; især bemærkes en kraftig udvidelse af afsnittet om de nedlagte byer i Tyskland. I det skandinaviske afsnit bruger Abel al den nyere litteratur (ødegårdsrapporterne af 1964 og 1972 og de nyeste arbejder af C. A. Christensen, A. Holmsen og Sandnes), man med rimelighed kan forlange. At enkelte misforståelser her ikke har kunnet undgås, er forståeligt.

E. U.

PAUL MAURICE CLOGAN (ed.): *Mediævalia et humanistica.* Studies in Medieval and Renaissance Culture. New Series, Number 7. Medieval Poetics. (Cambridge University Press, 1977). 209 s., 9.50 £.

Dette bind indeholder en række artikler om middelalderlig poesi og er som sædvanligt af høj kvalitet. Hovedinteressen samler sig om en artikel om Dantes guddommelige komedie forfattet af Dante Della Terza (Harvard), som desværre ikke bliver præsenteret for læseren i indledningen. Artiklen har den talende titel: »An Unbridgeable Gap? Medieval Poetics and the Contemporary Dante Reader«; forfatteren gennemgår her en række centrale metodiske problemer med henblik på en tolkning af Dantes store epos. Han gør opmærksom på, at det næsten er umuligt at komme til en »helhedstolkning« af det store værk, at Dante ind imellem skrev om helt andre ting, og at komedien skal analyseres på baggrund af, hvad han ellers beskæftigede sig med og var optaget af. Lad os komme væk fra de sidste 600 års subjektive spekulationer og tågede fantasibilleder vedrørende værket; i virkeligheden befinder vi os ikke i slutningen, men i begyndelsen, når det gælder samfundsforskningen. Hvis det altså er muligt - eller er gabet for stort? Andre artikler indeholder mange spændende ting om poesi og musik, oprindelig holdt som foredrag ved en kongres i Harvard; de fleste er af metodisk interesse for både litteratur- og musikforskere.

M. L.

PETER RICHARDS: *The Medieval Leper and his Northern Heirs.*. (D. S. Brewer, Ipswich, 1977). 190 s., 6.00 £.

Fra det 16. årh. var spedalskheden i Europa indskrænket til afsides egne som f.eks. Island og andre Atlantøer, den norske vestkyst, Nordsverige og Finland. Den velkendte isolering af de spedalske havde forskellige motiver; først i sen-

middelalderen blev smittehensynet afgørende og isoleringen strengt gennemført. Om sygdommens forsvinden specielt skyldes denne forholdsregel, er dog nok tvivlsomt; den var i høj grad en fattigfolkssygdom.

Richards hovedærinde med sin bog om spedalskheden er at belyse de syges tilværelse og samfundets behandling af dem. Da det middelalderlige materiale især består af regulativer, søger han til det 17. årh.s Åland for at studere de faktiske forhold. For det lille øsamfund var forsørgelsen af de syge et problem; men ellers gælder, at spedalskheden ikke hørte til middelaldersamfundets større problemer, hvorimod de spedalskes forhold til gengæld kaster et godt lys over samfundet. Barsk er oplysningen om, at de syge ankom til Ålandshospitalet medbringende træ og søm til deres kiste, og det samme gælder referatet af de teologiske diskussioner om mulighederne for at tilstå skilsmisse, hvis den ene ægtefælle blev anbragt på hospitalet.

E. U.

HEINRICH FICHTENAU: *Beiträge zur Mediävistik.* Ausgewählte Aufsätze II: Urkundenforschung. (Anton Hiersemann, 1977). 284 s., 96 DM.

Her foreligger andet bind af den kendte middelalderspecialist Heinrich Fichtenaus udvalgte artikler. I modsætning til det første (NFH XXVI s. 228) beskæftiger dette sig med ét tema, nemlig diplomforskning, som er en af de discipliner, han har arbejdet mest med. Ikke alle artikler har tidligere været trykt; dette gælder f.eks. indledningskapitlet »Zur Lage der Diplomatik in Österreich«, et foredrag fra École des Chartres i Paris i 1960. Som sædvanlig er Fichtenaus undersøgelser inspirerende og inciterende, og selv om han er inde på et specialområde, får hans synspunkter ofte almengyldig relevans i henseende til kildekritik, metode og ideer til ny forskning. Blandt hans oversigter og analyser kan nævnes »Monarchische Propaganda in Urkunden«, »Zur Geschichte der Invokationen und Devotionsformeln«, »Archive der Karolingerzeit« og »Zu den Urkundenfälschungen Pilgrims von Passau«. Som et nyt vigtigt forskningsområde inden for kancellihistorien nævner han personalhistorie, dvs. en undersøgelse af de enkelte kancellisters virke og indflydelse på det politiske spil. Da artiklerne tidligere er trykt spredt i tyske, østrigske, franske og italienske tidsskrifter o.l., er det udmærket at få dem samlet her, og man kan ikke blot anbefale værket til biblioteker, men også til arkiver.

M. L.

KIRKE OG KÆTTERE

LEO SANTIFALLER: *Liber Diurnus.* (Päpste und Papstum Band 10; Anton Hiersemann, 1976). 260 s., 130 DM.

Den kendte østrigske diplomspecialist Leo Santifaller (1889-1974) blev ifølge sin selvbiografi fra 1951 allerede som dreng optaget af oldtidens og det ældste kristne Roms historie og helligede hele sit liv til forskning og studier af pavekancelliets aktmateriale med særligt henblik på benyttelsen af formularer og dokumenternes sproglige udformning. I dette bind i serien om pavedømmet bliver en række af hans vigtigste arbejder på ny udgivet, efter at udgiveren, Harald Zimmermann, på udmærket måde har sørget for en modernisering. Santifallers første undersøgelse blev trykt i 1925, og så fulgte i 30'erne og 40'erne hans meget centrale studier over Liber Diurnus, dvs. bogen til dagligt brug. Vigtigst er her afhandlingen fra 1935 »Die Verwendung des Liber Diurnus in den Privilegien der Päpste von den Anfängen bis zum Ende des 11. Jahrhunderts«, der indeholder en minutiøs gennemgang af pavekancelliets brug af Liber Diurnus som forlæg ved udformningen af større eller mindre dele af diplomerne og en analyse af, hvor meget de enkelte pavers kancellister har brugt bogen. Derefter følger en række mindre artikler vedrørende Liber Diurnus-forskningen, samtlige af meget høj karat. Det siger sig selv, at dette værk også er af største betydning for dem, der vil undersøge andre kancellier, både kirkelige og verdslige, og derfor er det en fortrinlig idé af Hiersemann-forlaget at lade Santifallers viden-

skabelige resultater komme den fremtidige forskning til gode.

M. L.

M. D. LAMBERT: *Medieval Heresy.* Popular Movements from Bogomil to Hus. (Edward Arnold, 1977). 430 s., 15 £.

Kætterbevægelserne udgør et særdeles dramatisk indslag i middelalderens historie. Imidlertid har de nok deres største interesse som udslag af spændinger og modsætninger i forskellige middelalderlige samfund: mellem ideologi og virkelighed og mellem sociale klasser og grupper. Mange sociale protestbevægelser gav sig kætterske udslag, idet kristendommen var den eneste eksisterende ideologiske ramme, hvorfor alternativ ideologi måtte blive alternativ kristendom.

Den foreliggende bog hævder selv at være standardværket om middelalderlige kætterbevægelser, og den synes da også at fungere ganske hæderligt som oversigtsværk, om end fremstillingen til tider er noget uklar og indforstået. Den har dog nok sin klareste begrænsning i, at den i utilstrækkeligt omfang redegør for forskellige synspunkter på de forskellige kætterbevægelser, og når forfatteren lejlighedsvis fremfører nye synspunkter, får vi ikke i tilstrækkelig grad præsenteret de synspunkter, han opponerer imod. Kætterbevægelserne kommer således til at fremstå noget mere uproblematiske, end de er. Som et kuriosum kan nævnes, at forfatterens sympati helt tydeligt er på den etablerede katolske kirkes side.

Lamberts tilgangsvinkel til bevægelserne er fortrinsvis teologisk, hvilket fører til, at deres samfundsmæssige sammenhæng bliver underbelyst, om end som oftest antydet. Til gengæld rummer de mange kort over de heretiske bevægelsers udbredelse med tilhørende forklaringer meget stof til videre eftertanke.

A. B.

RICHARD FRIEDENTHAL: *Ketzer und Rebell.* Jan Hus und die Jahrhunderte der Revolutionskriege. (Deutscher Taschenbuch Verlag, 1977). 478 s., 12.80 DM.

Richard Friedenthal synes at være en slags tysk, nu i England bosat, Palle Lauring. En oprindelig skønlitterær forfatter, som har vendt sig til historien, da denne (ifølge forordet) rummer dramaer, der langt overgår, hvad en forfatters fantasi kan udtænke. En tidligere anmelder har da også karakteriseret den foreliggende bog som en syntese af videnskab og digtning.

Bogen kan anbefales til dem, der interesserer sig for indfølende, personcentrerede skildringer af dramatiske begivenheder i fortiden; andre vil kunne finde mere tilfredsstillende fremstillinger af de bøhmiske husitterkrige, hvor der lægges mere vægt på de større samfundsmæssige processer og tilstande.

A. B

MIDDELHAVSVERDENEN

DAVID ABULAFIA: *The Two Italies.* Economic Relations between the Norman Kingdom of Sicily and the Northern Communes. (Cambridge University Press, 1977). 310 s., 14.50 £.

Med udgangspunkt i bl.a. Erik Bachs afhandling »La cité de Gênes au XIIe siecle« fra 1955 analyserer den engelske forsker dr. Abulafia, Cambridge, her to områder i 1100-tallets Italien, som handelsmæssigt var meget tæt knyttet til hinanden: det normanniske kongedømme på Sicilien og de tre norditalienske byer Genua, Pisa og Venezia. Ved hjælp af indgående studier over det store krønikemateriale suppleret med en mængde af forskningen hidtil ikke udnyttet dokumentmateriale fra byernes arkiver kan forfatteren vise, hvordan de norditalienske storkøbmænd varetog deres interesser gennem kontrakter med kongerne på Sicilien og aftaler med de herskere i Byzans og i det tysk-romerske kejserrige, som tilsigtede en erobring af øen. De tre byers købmænd kontrollerede således i vid udstrækning handelen med hvede og rå bomuld, og de normanniske konger profiterede i stor stil af denne handel, som omfattede produkter fra deres rige og i særdeleshed fra deres eget domæne. På denne måde opstod allerede i højmiddelalderen »two Italies«, et agrar- og hyrdesam-

fund i syden og et industrielt i Norditalien, en struktur, der for en stor del er bevaret til vore dage. Bogen er velskrevet, inciterende og et meget vigtigt bidrag både til Siciliens og de tre norditalienske byers politiske og økonomiske historie.

M. L.

STEVEN RUNCIMAN: *The Byzantine Theocracy.* (Cambridge University Press, 1977). 197 s., 4.50 £.

Denne lille bog indeholder en række forelæsninger, som Sir Steven holdt ved Weil Institute, Cincinnati, i 1973. Det fælles tema for dem alle var grundlaget for den byzantiske forfatning, den mest langvarige i kristenheden. Den var baseret på den overbevisning, at verdens statsopbygning kun var en genspejling af den himmelske. På samme måde som Gud regerede i himmelen, skulle kejseren styre på jorden og opbygge et image af absolut suverænitet, gennem hvilken han kunne kræve, at alle rigets indbyggere skulle adlyde hans mindste bud. Helt til rigets fald i 1453 prøvede kejseren på at optræde som Guds stedfortræder på jorden. Teorien var klar og enkel, i praksis dog vanskelig at gennemføre. Konstantin den Store havde grundlagt et kristent rige; men traditionerne fra oldtidens Rom var stærke, og især kunne man ikke frigøre sig fra romersk ret og romersk lovgivning. Romerretten var af verdslig oprindelse, skabt af praktiske administratorer.

Foruden hovedtemaet behandler Runciman også kejsermagtens forhold til arianismen, arabisk religion og pavedømmet. Bogen er som altid hos Runciman letlæst, og han behersker kunsten at formidle sin viden på en let og elegant måde. Han har dertil forsynet bogen med udførlige kildehenvisninger og kommentarer. Man spørger dog sig selv, om det virkelig er nødvendigt at opremse alle disse facts, som fremstillingen tynges af, når de fleste af dem dog er let tilgængelige i almindelige oversigtsværker; alt for ofte kommer analysen for meget i baggrunden.

M. L.

M. A. COOK (ed.): *A History of the Ottoman Empire to 1730.* (Cambridge University Press, 1976). 246 s., 2.40 £.

I denne paperback har udgiveren samlet en række af de kapitler i »The Cambridge History of Islam« og »The New Cambridge Modern History«, som er forfattet af V. J. Parry, H. Inalcik, A. N. Kurat og J. S. Bromley, for at gøre denne litteratur mere tilgængelig for dem, der er interesserede i ottomanernes historie. Bogen indeholder altså en bred oversigt over udviklingen fra midten af 1200-tallet til 1730; tiden efter 1650 er dog meget kortfattet behandlet. Ideen er god, men resultatet desværre meget dårligt. For det første har man ikke moderniseret teksten i tilstrækkelig høj grad, hvorfor fremstillingen i store dele bygger på en aldeles forældet litteratur, i nogle tilfælde helt tilbage til 1830'erne. For det andet er noter og henvisninger meget usystematiske; i nogle afsnit er de nogenlunde hæderlige; i andre savnes de i høj grad. For det tredje har man i teksten beholdt latin og italiensk uden oversættelse og, hvad der er endnu mere mærkeligt, i noterne anført lange citater på italiensk ikke bare af bøger forfattet på dette sprog, men også af italienske oversættelser fra tysk og fransk. Man må altså håbe, at forlaget ikke foretager lignende eksperimenter uden en grundig revision og modernisering af teksten, og man spørger sig selv, hvorfor dette berømte universitetsforlag ikke har bedt en ekspert skrive et helt moderne oversigtsværk i stedet for at udgive denne mærkelige hybrid.

M. L.

STANFORD J. SHAW: *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey.* Volume I. Empire of the Gazis. The Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280-1808. (Cambridge University Press, 1976). 351 s., 4.95 £.

Gazi betegner den, der kæmper for Islam mod dem, der tilhører andre religioner, og har givet navn til første bind i dette oversigtsværk, der skildrer, hvordan de ottomanske tyrker, en lille bande af nomader, blev herskere i det byzantinske rige og underkuede andre folk, indtil de kontrollerede et storrige.

Man kan ikke forstå Europas historie i 1500- og 1600-tallet uden viden om det tyrkiske storrige, konstaterer forfatteren. I korte, koncise oversigter gennemgår han den politiske udvikling i hovedtræk, med detaljeredegørelser for krige og fredshandlinger med de to store modstandere i vest, Venezia og Habsburg, samt for erobringerne i øst. Efter hvert afsnit følger kortfattede, men meget instruktive redegørelser for den indre organisation fra sultanens palads til de lokale guvernører, akkompagneret af underafsnit om hær, flåde, fæstningsbyggeri, skattesystem, uddanelsesinstitutioner, love og domstole, lønninger og sociale forhold samt kultur, religion og litteratur. Derefter behandler forfatteren den omfattende historieskrivning, som tidligt blomstrede, da en række kronikører af sultanerne fik til opgave at skrive den officielle version af erobringstogter og dynastiske stridigheder. Indgående studier af disse fortællende kilder suppleret med for vesteuropæisk historieforskning helt nye arkivstudier i ottomanernes arkiver danner grundlag for fremstillingen. Værket er derfor gennemgående af høj kvalitet, og især hæfter man sig ved, at den sociale udvikling får en grundig behandling, og at bogen indeholder så megen kontant viden om de forskellige befolkningslags økonomiske situation. Mere kortfattet og leksikonpræget er den senere del af bogen, som behandler perioden 1566-1808. Den afsluttes med udmærkede bibliografiske henvisninger.

M. L.

MICHAEL W. DOLS: *The Black Death in the Middle East.* (Princeton University Press, 1977). 390 s., 24.50 $.

Medens »den sorte død« er en velkendt og omdiskuteret foreteelse i europæisk historie, har denne makabre eurasiske epidemis indflydelse på de islamiske samfund i Mellemøsten kun i ringe grad været genstand for historikernes interesse. Dette på trods af, at udviklingen i de islamiske samfund omkring Middelhavet i 14. og 15. årh. spiller en afgørende rolle ikke blot for den senere europæiske historie, men også - på grund af den europæiske ekspansion - for udviklingen i en langt større sammenhæng. Dols' fremragende bog råder bod på dette misforhold.

Bogen, der er baseret på et omfattende arabisk materiale koncentreret omkring Mamluksultanatet i Ægypten og Syrien, dækker mere, end titlen lader ane. Den behandler ikke blot »den sorte død« og dens udbredelse i Mellemøsten, men også dens (og navnlig de efterfølgende epidemiers) indvirkning på det islamiske samfund i perioden helt frem til omkring 1500. Epidemiernes demografiske konsekvenser og de heraf følgende ændringer i priser og lønninger analyseres, ligesom bysamfundenes (især Kairos og Damaskus') forsøg på at dæmme op for ulykkerne belyses.

Forfatteren formår i sjælden grad at inddrage og sammenarbejde alle aspekter af den komplicerede udvikling, og bogen giver læseren et godt og solidt indblik i det kriseramte islamiske samfund med mange tankevækkende henvisninger til den samtidige udvikling i Europa. - Bogen afsluttes med en uhyre omfattende bibliografi og et dækkende register.

W. J.

DE BRITISKE ØER

P. H. SAWYER (ed.): *Medieval Settlement.* (Edward Arnold, 1976). 361 s., 19.50 £.

I 1974 afholdtes på University of Leeds et kollokvium over middelalderlig bebyggelseshistorie, først og fremmest i England. Nærværende publikation indeholder alle de fremlagte bidrag med undtagelse af R. H. Hiltons. I en indledning præsenterer redaktøren sin opfattelse af tidlig engelsk middelalderbebyggelse, hvor han sætter kraftige spørgsmålstegn ved vor tiltro til Domesday Book og den hidtidige brug af stednavnematerialet. Kun ved detaljerede lokalstudier vil man kunne danne sig en mening om bebyggelsens struktur og omfang i angelsaksisk tid. Provokerende foreslår Sawyer, at de rurale ressourcer i England var næsten lige så godt udnyttede i det 7. som i det 11. årh. Indledning-

gen lægger godt op til de seks bidragydere i 1. del, som behandler territorial organisation i ældre middelalder ud fra især sognegrænser, godsgrænser og godsstruktur. Hovedbidraget må siges at være G. R. J. Jones' afhandling om godsstruktur, hvor han søger at påvise, at multiple estates med deres alsidige udnyttelse af ager, eng, skov, vand, frie fæstere og livegne går tilbage til før-angelsaksisk tid. At ikke alle bidragyderne i dette eller senere afsnit er helt enige med Sawyer, er sikkert og virker forfriskende.

2. del indeholder først og fremmest Beresfords og Hursts beretning om den storslåede udgravning af landsbyen Wharram Percy og Axel Steensbergs sammenfatning af sine gravninger og studier over de sjællandske landsbyer St. Valby og Borup. 3. del er betitlet Økonomisk og Social Forandring, 4. del Materialet; vi præsenteres her for stednavne, bl.a. af Niels Lund fra Københavns Universitet, pollenanalyse og blodtypebestemmelse. 5. del, Regionale Studier, indeholder en polsk og en engelsk afhandling.

De fire første dele indledes af kongressektionernes formænd, som dels refererer fra debatten på kongressen, dels forsøger at finde fællestræk ved de forskellige bidrag. Alt i alt er der unægtelig tale om et noget heterogent værk, om end koncentreret om det rurale England. Bogen slutter med en samling fotografier, især luftfotos, af det betagende engelske landskab, som rummer så mange elementer arvet fra tidligere tider.

E. U.

H. C. Darby: *Domesday England.* (Cambridge University Press, 1977). 416 s., 20 £.

Dette bind er slutstenen på den monumentale »Domesday Geography of England«, som professor Darby begyndte at planlægge allerede i trediverne, og som siden 1952 er udkommet i fem bind dækkende hver sin region, suppleret med et selvstændigt stednavneindeks, Domesday Gazetteer. Darby opsummerer her sine og sine medarbejderes resultater, og i et appendix går han ind på anmeldernes kritik gennem årene. Der er rejst mange - og mange berettigede - indvendinger mod værket, efterhånden som de enkelte bind er kommet; men mange af de nye erkendelser, som indvendingerne repræsenterer, er formodentlig kun blevet til netop i kraft af Darbys værk. Da værket planlagdes, var det således almindeligt antaget, at Domesday Book var en i det store og hele pålidelig oversigt over Englands bebyggelse og befolkning i 1060, bortset fra yderdistrikterne; senere studier har vist, at dette langtfra er tilfældet. Man får således ikke noget fuldstændigt billede af Vilhelms England ved at omsætte Domesday Books oplysninger i kort og statistik, således som det er gjort i de fem regionale bind. Man må vurdere kildens repræsentativitet meget nøje under inddragelse af andre kilder, hvad flere anmeldere har fremhævet. Disse problemer er taget op i dette bind, som derved bliver den rette indgang til værket. Om mange problemer vil der dog fortsat være uenighed, også om Darbys måde at håndtere dem på; specielt forekommer behandlingen af ødegods og årsagerne til ødetilstanden utilstrækkelig. Under fuld anerkendelse af de store tjenester, som med Darbys værk er ydet forskningen, må det derfor fastholdes, at det stadig kræver meget arbejde og stor forsigtighed at benytte Domesday Book.

N. L.

R. H. Hilton (ed.): *Peasants, Knights and Heretics.* (Cambridge University Press, 1976). 330 s., 5.00 £.

Bogen indeholder 15 afhandlinger publicerede i Past and Present i årene 1958-73. Som undertitlen angiver, står engelsk social historie i det 12.-15. årh. i centrum. Afhandlingerne falder i 3 grupper. Den første kan måske (med Hilton) betegnes som økonomisk historie; Joan Thirsk og Titow diskuterer landsbyfællesskabet, hvor Joan Thirsk i 1964 stillede et meget stort spørgsmålstegn ved den af August Meitzen i 1895 formulerede teori om fællesskabets germanske oprindelse; P. D. A. Harvey analyserer den engelske inflation 1180-1220 og Jan Kershaw hungersnøden 1315-17 og dens eftervirkninger til

1322. I anden gruppe behandles det skiftende forhold mellem de sociale klasser: Sally Harvey analyserer den engelske ridderklasses omdannelse i det 12. årh. fra professionelle soldater til lavadel, mens Hilton beskæftiger sig med trykket på den engelske bonde i det 13. årh. og Chr. Dyer med sammes lettelse i det 15. årh. Den tredje gruppe drejer sig om social bevidsthed, og de fleste af afhandlingerne er taget fra debatten om Robin Hood-myten, som Hilton selv startede i 1958.

I en udmærket indledning påpeger Hilton sammenhængen mellem de udvalgte afhandlinger. Bogen må betegnes som en særdeles nyttig udgivelse.

E. U.

RODNEY HILTON: *Bond men made free.* Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381. (Methuen & Co., 1977). 240 s., 2.40 £.

Rodney Hilton er en af Vestens få eksisterende marxistiske middelalderhistorikere. Den tungeste del af hans produktion ligger inden for engelsk agrarhistorie; men i konsekvens af hans tilslutning til teorien om klassekampen som historiens »motor« står de middelalderlige bondeoprør naturligt centralt i hans interessefelt.

Den foreliggende bogs hovedanliggende er det engelske bondeoprør i 1381, som analyseres i bogens sidste halvdel; men for at finde en analyseramme for dette oprør bruger han bogens første halvdel på dels en beskrivelse af generelle træk i det middelalderlige feudalsystem og dels en analyse af de mest kendte middelalderlige bondeoprør før 1381.

Centralt i analysen står fastlæggelsen af, at forholdet fæstebonde-herremand er konstituerende for hele perioden, og at der i alle de behandlede bondeoprør derfor artikuleres krav om lettelser i/frigørelse fra herremændenes krav til fæsterne. Dette forbliver imidlertid ikke blot på et postulatorisk plan. Der foretages i bogen en omhyggelig afvejelse af, hvilke faktorer i den feudale samfundsstruktur der er permanente, og hvilke der forandrer sig i løbet af middelalderen. De permanente faktorer forankres i det relativt nyudviklede begreb om en specifik førkapitalistisk bondeøkonomi, som på grund af en påvist indbygget træghed ikke forandrer sig grundlæggende i løbet af middelalderen. Dette giver så udgangspunkt for, at det er muligt at operere med et generelt begreb om middelalderlige bondeoprør. Undervejs i analysen bliver der tilføjet mange interessante betragtninger over ideologi, organisation etc. i forbindelse med bondeoprørene.

Den side af bogen, som er lykkedes dårligst, er nok den konkrete demonstration af, at bønderne opnåede succeser med deres oprør, hvilket jo er nødvendigt, hvis man vil hævde teorien om klassekampen som historiens »motor« i dens tilspidsede form. Bogens titel forbliver således noget af et postulat. Der var måske snarere grund til at rejse spørgsmålet: hvorfor mislykkes middelalderlige bondeoprør så at sige altid?

Bogen, som udkom første gang i 1973, foreligger nu som paperback.

A. B.

G. W. S. BARROW: *Robert Bruce and the Community of the Realm of Scotland.* (2nd edition, Edinburgh University Press, 1976). 502 s., 2 £.

Slaget ved Bannockburn i 1314 er, sammen med slaget ved Courtrai 1302, kendt som vendepunkt i middelalderens militærhistorie: de pansrede ridderhæres tid var ved at ebbe ud. Det var også et vendepunkt i forholdet mellem England og Skotland, idet det for lang tid bidrog til at sikre Skotlands uafhængighed. Professor Barrow behandler i denne bog, der første gang blev udsendt i 1966, den konge, der organiserede Skotlands politiske og militære styrke i denne periode, og koncentrerer sig navnlig om at klarlægge, hvad der lå i det i kilderne hyppigt forekommende begreb »the community of the realm of Scotland«. Bogen har for længst etableret sig som et standardværk, og dens genudsendelse må hilses med glæde; den er et glimrende udgangspunkt for universitetsøvelser, og dens problemstillinger burde kunne interessere og inspi-

rere også dansk forskning. Forfatteren har i den nye udgave taget hensyn til det sidste tiårs forskning og rettet fejl fra førsteudgaven, således at bogen nu er helt à jour.

N. L.

TYSKLAND

HARALD ZIMMERMANN (ed.): *Otto der Grosse.* (Wege der Forschung, Bd. 450; Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1976). 457 s.

I den nyttige serie Wege der Forschung foreligger hermed et bind koncentreret om Otto I. Det indeholder alene nyere forskning; det ældste bidrag er fra 1953, og den kronologisk ordnede, selektive bibliografi giver en udmærket indføring i litteraturen efter 1936, tusindåret for Ottos tronbestigelse i Tyskland. Udgiveren har med kyndig hånd udvalgt artikler, der alle fortjener bedre end glemslen i somme tider perifere publikationer. Særlig interesse for dansk historie har Horst Fuhrmanns artikel om synoden i Ingelheim i 948, hvor de første danske bisper indviedes.

N. L.

REINHART STAATS: *Theologie der Reichskrone.* Ottonische »Renovatio Imperii« im Spiegel einer Insignie. (Monographien zur Geschichte des Mittelalters Band 15; Anton Hiersemann, 1976). 188 s. + 21 pl.

Den tyske kejserkrone, die Reichskrone, er et af de kosteligste klenodier fra Europas middelalder. At den er bevaret, er et mirakel. En stor del af sine tusinde år har kronen tilbragt på flugt eller gemt bort af frygt for ran eller ødelæggelse. Siden 1818 har den dog ligget nogenlunde trygt i det kejserlige skatkammer i Wien, kun afbrudt af et kort mellemspil fra 1938 til 1946; Hitler bragte den til partidag i Nürnberg og glemte at levere den tilbage.

En indskrift på kronens bøjle henviser til Konrad II (1024-39); men bøjlen er sekundær og kronen altså ældre. Traditionen knytter den til selveste Karl den Store, dog givetvis med urette. Efter de fleste kunsthistorikeres mening er den fremstillet til Otto I's kroning i 962.

Til denne datering slutter teologen Reinhart Staats sig på grundlag af en analyse af det teologiske program, der kan udlæses af rigskronen (den ottekantede form, billedpladernes motiver og indskrifter, de anvendte ædelstene etc.), og som anskues i sammenhæng med den ottonske genrejsning af kejserdømmet. Det samtidige kildemateriales fattigdom bevirker, at hypotese hobes på hypotese; men forfatteren er selv opmærksom på faren ved denne »Hypothesenfreudigkeit«, og man følger ham med glæde, endog når han foreslår, at kronens ophavsmand er ærkebiskop Brun af köln, kejser Ottos yngre broder. Trods det vanskelige emne er bogen særdeles velskrevet og letlæst; kun skade, at Karl Bosl har valgt en så søvndyssende typografi til sin fornemme serie af værdifulde middelalder-monografier.

O. O.

SKANDINAVIEN

CURT WALLIN: *Knutsgillena i det medeltida Sverige.* Kring kulten av de nordiska helgonkungarna. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Historiskt arkiv 16; Almqvist & Wiksell, 1975). 237 s.

De middelalderlige danske Knudsgilder spillede i tiden op til hanseaternes totale overtagelse af Østersøhandelen i 1200-tallet en betydelig rolle som organisatorisk ramme omkring den danske deltagelse i den internationale handel. De var nærmest en slags handelskompagnier med fælles landsorganisation. Foruden til de vigtige handelspladser Visby og Reval spredtes Knudsgildet som organisationsform også til Sverige, og den foreliggende bogs primære opgave, efter titlen at dømme; skulle da være at undersøge det yderst sparsomme materiale til de svenske Knudsgilders historie. Dette er imidlertid hurtigt gjort, og vi får da i tilgift en oversigtsfremstilling over Knudsgildernes historie i almindelighed samt en mængde (12) ekskurser og 2 tabeller, hvor så at sige alt eksisterende materiale

til Knudsgildernes historie er registreret. Dertil gøres der forsøg på at bestemme Knud konges og Knud hertugs popularitet sammenholdt med Skt. Eriks og Skt. Olavs ved hjælp af deres optræden i kirkekunst og dateringsformler, som dedikationshelgener m.v.

Pastor Wallin synes at være de nuværende, genoplivede Knudsgilders historiograf, og et vigtigt biformål med fremstillingen er at bidrage til genoplivningen af flere Knudsgilder. Imidlertid må bogen i fremtiden være et selvfølgeligt udgangspunkt for alle, der vil beskæftige sig nærmere med Knudsgilderne - især på grund af den omhyggelige registrering af alt tilgængeligt materiale vedrørende disse.

A. B.

ØSTEUROPA

SVEN EKDAHL: *Die »Bandiera Prutenorum« des Jan Dlugosz.* Eine Quelle zur Schlacht bei Tannenberg 1410. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-historische Klasse, Dritte Folge, Nr. 104. Vandenhoeck & Ruprecht, 1976). 315 s. + 56 farvepl.

Göteborg-historikeren Sven Ekdahl, elev af Erik Lönnroth, har fra begyndelsen af 1960'erne beskæftiget sig med Den tyske Ordens historie med særligt henblik på slaget ved Tannenberg og har i tyske og polske tidsskrifter udgivet en række artikler om emnet. En kilde til belysning af slaget er »Bandiera Prutenorum«, et pragthåndskrift på pergament fra midten af det 15. årh., som indeholder billeder af de preussiske bannere, der blev taget af polakkerne i slaget og i 1411 ophængt som sejrstrofæer i kongeborgen Wawel i Krakau. Billederne blev fremstillet i 1448 og forsynet med i reglen korte kommentarer indeholdende oplysninger om, hvem der bar banneret, og hvilken afdeling det tilhørte. Oplysningerne er nedfældet af forskellige »hænder«, deriblandt kronikøren Jan Dlugosz (1415-1480). Man har tidligere betragtet manuskriptet som en meget værdifuld kilde til Tannenbergslaget; men Ekdahl kan nu ved hjælp af en grundig og detailrig kildekritisk analyse vise, at hver enkelt kommentar må vurderes, inden den kan bruges. Kilden kan kun i meget begrænset omfang give oplysninger om krigsteknik, hærinddeling, taktik og kampens forløb. I et anhang publicerer forfatteren de kunst- og kulturhistorisk meget interessante bannere, som man takket være et udsøgt tryk får et levende indtryk af. Værket er et fund for heraldikere og militærhistorikere, og foruden den kildekritiske analyse indeholder det et væld af detailoplysninger vedrørende dette og lignende manuskripter, arkivforhold og tidligere forskning i emnet.

M. L.

PETRUS RANSANUS: *Epithoma rerum Hungararum.* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977). 232 s., 14.50 $.

I det ungarske videnskabsakademis regi har Petrus Kulcesar her udgivet den italienske humanist Petrus Ransanus' (1428-92) værk om Ungarns geografi og politiske udvikling fra folkevandringerne til slutningen af det 15. årh., herunder kampene mod tyrkerne. Desværre bliver udgiveren ikke nærmere præsenteret, ej heller Eva Kohut, hvis kortfattede og udmærkede indledning er skrevet på italiensk. Først bliver læseren orienteret om Ransanus' biografiske data: han var født i Palermo, studerede i Firenze og Perugia, indtrådte i dominicanerordenen og endte som biskop i Lucera (Apulien), hvor han havde forbindelse med hoffet i Neapel. Værket er af stor historiografisk interesse: man kan tydeligt se, hvordan den traditionelle middelalderlige krønikestil bliver erstattet af en mere humanistisk præget historieskrivning, og værket fremtræder som et typisk produkt af den interesse for Ungarns oldtid og forhistorie, som stærkt kommer frem i landet efter 1440. Som ren historisk kilde har det mindre betydning; forfatterens korte ophold i Ungarn tillod ham ikke at indsamle et større aktmateriale, og han måtte nøjes med mundtlige informationer, og hvad han kunne hente fra andre litterære værker. I indledningen redegøres endvidere for håndskrifter og udgivelsesprincipper. Selve

teksten, kommentarer og registre er fortrinligt udformet; derimod savner man i høj grad en mere udførlig bibliografi.

M. L.

R. E. F. SMITH: *Peasant Farming in Muscovy.* (Cambridge Univ. Press, 1977). 297 s. + 12 pl., 10.50 £.

Der har hidtil ikke foreligget nogen sammenfattende behandling af det russiske bondebrug i ældre tid; det skriftlige kildemateriale og interessen har samlet sig om godserne, og arkæologerne har koncentreret sig om byerne. Som professor Smith fra Birminghams universitet fremhæver, var bondebruget imidlertid frem til det 17. årh. den basale produktionsenhed, hvad enten bønderne var underkastet en godsejer, eller - som ofte i senmiddelalderen - var frie bønder direkte under storfyrsten.

I 1. del beskrives og analyseres bondebruget. Bebyggelsen var spredt og trevangssystemet og ploven i hovedsagen ukendt før 1500. Den stående vending ved sager om ejendomshævd: »så langt som sokha, le og økse har gået«, tegner agerlandet (sokha = svensk-finsk gaffelard), høslættet og skoven. Den sidste bidrog foruden med tømmer og brænde med bær, svampe, fisk, honning og evt. jagtdyr. Familien var normalt en kærnefamilie; giftealderen var lav, og der var plads nok andre steder i Rusland. Smith opstiller forsigtigt en model for bondebrugs produktion og forbrug, som viser, at et brug på 7½ - 13 ha. ager normalt ikke skulle have svært ved at brødføde familien; det springende punkt bliver høforsyningen til blot 1 malkeko og 2 heste den lange vinter over. Forhåbentlig har løv eller hø fra skoven kunnet levere det nødvendige supplement.

2. del indeholder tre regionale analyser langs 56. breddegrad, mens 3. del sammenfatter forholdet mellem bønder og stat. Udviklingen gik imod godser, regulære landsbyer og livegenskab som underlag for en moderne statsdannelse. - En god bog om et væsentligt emne.

E. U.

JAPAN

JEFFREY P. MASS: *The Kamakura Bakufu.* A Study in Documents. (Stanford University Press, 1976). 364 s., 170 $.

Den amerikanske forsker Asakawa Kan'ichi fra Yale University viste i sit monumentale værk »The Documents of Iriki« (1929), at der til trods for fælles karakteristika var store forskelle mellem den europæiske og den japanske feudalisme. Hans værk inspirerede mange japanske og »vestlige« forskere til studiet af Japans middelalder, således at feudalperioden har været et centralt forskningsobjekt i Japan i de sidste 50 år.

I første del af den foreliggende bog har assistent professor J. P. Mass fra Stanford publiceret og kommenteret en lang række originaldokumenter fra Kamakura-shogunatet, 1180-1333; termen bakufu oversætter han med warrior government. Dokumenterne viser opbygningen af den japanske feudale stat, bureaukratiet og retssystemet med særligt henblik på lokaladministrationen. Med kommentarer til oversættelserne viser forfatteren, hvordan disse kilder kan udnyttes af den historiske forskning. Anden del indeholder en omfattende bibliografi (ca. 6000 titler) over bøger og artikler på japansk, i hvilke dokumenterne fra de ældste tider til år 1600 er publiceret - ikke engang på japansk eksisterer der en så omfattende bibliografi. Faksimiletryk af nogle dokumenter, ordbog over de mest almindelige udtryk og termer og fortrinlige krydshenvisninger gør denne bog til en uundværlig håndbog i den japanske feudalisme.

M. L.

NYERE HISTORIE

EUROPA

WINFRIED BECKER: *Reformation und Revolution.* (Aschendorff, 1974). 119 s., 18 DM.

Becker forsøger med dette bidrag til den i disse år intensive debat om reformation og revolution at tolke reformationen ud fra et samlende revolutionsbegreb, ikke som økonomisk-socialt begrundet revolution, men som »åndelig« eller konfessionel revolution.

I en kort indledning behandles den hidtidige forskning om emnet (fra oplysningstiden til nyeste tid). Herefter analyseres reformationen som revolution i tre sammenhænge: 1) som kirkelig bevægelse, hvor den defineres som revolution, det konfessionelle princips gennembrud, 2) i forholdet til territorialstaten, i hvilken sammenhæng der tales om »revolution fra oven«, idet landsherrerne betjener sig af retsmidler til at realisere forpligtelsen til at genskabe »den sande tro« 3) i forholdet til byerne, i hvilken sammenhæng Becker - vendt mod marxistisk reformationsforskning - understreger, at reformationen også her er en konfessionel revolution (gennemført med tydelige revolutionære metoder) og ikke en demokratisk eller social revolution.

På rigsplanet mangler revolutionen; og netop denne kendsgerning betyder, fremhæver Becker, at der i forbindelse med Augsburger Religionsfreden 1555 kan etableres et samarbejde mellem partierne. Freden nås gennem afkaldet på revolutionær hhv. kontrarevolutionær inkorporering af religionsmodstanderen.

Der er tale om en god analyse af reformationen som konfessionel bevægelse; men der kan næres tvivl om betimeligheden i at anvende begrebet revolution således, som det her er tilfældet. Endelig skal det beklages, at marxistisk forskning, hvis reformationsforståelse indirekte står for skud, ikke i betydeligt større omfang er inddraget i analysen. Dette skal dog ikke fordunkle, at der med de anførte begrænsninger er tale om et vægtigt indlæg i forskningsdebatten.

T. H.

ABRAHAM FRIESEN: *Reformation and Utopia.* The Marxist Interpretation of the Reformation and its Antecedents. Veröff. des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Bd. 71. (Franz Steiner, 1974). XV, 271 s., 52 DM.

Kort før jubilæumsåret 1975 udsendtes den længe ventede samlede behandling af marxistisk reformationsforskning, hvoraf mindre dele tidligere har været offentliggjort i tidsskrifter (senest i Archiv für Reformationsgeschichte 64, 1973).

Bogen er opdelt i to hovedafsnit: I første afsnit behandles debatten på reformationstiden (Luther, Müntzer, døberne, Heinrich Bullinger, Sebastian Franck), og dette afsnit rummer flere steder særdeles skarpsindige iagttagelser. I andet afsnit, som er langt det største af de to, behandles så den marxistiske forskning og dennes forudsætninger.

I forordet erklærer Friesen, at formålet med bogen er at »forklare den marxistiske reformationstolkning«, at gøre det forståeligt, hvorfor marxister har valgt ikke Luthers, men Müntzers standpunkt. Dette giver dels begrundelsen for første afsnit og dels for den i andet afsnit meget udførlige behandling af grundlaget for den marxistiske reformationstolkning, Ung-heglianeren Wilhelm Zimmermanns arbejde, som var det eneste empiriske grundlag for Engels, da han i 1850 udsendte sin »Der deutsche Bauernkrieg«.

I analysen af Zimmermanns arbejde, først og fremmest »Geschichte des grossen deutschen Bauernkrieges«, 1841-43, har Friesen nået vigtige resultater (bl.a. fordi han i sin behandling har inddraget alt ikke tidligere bearbejdet materiale i Zimmermanns efterladte papirer). Her ligger utvivlsomt arbejdets største fortjenester.

Behandlingen af den marxistiske forskning er derimod ikke tilfredsstillende, ikke alene på grund af den ringe plads, der indrømmes den,

men også fordi forf. synes at anvende et meget skematiserende, økonomistisk marxisme-begreb, og fordi han er blevet næsten forblændet af en teori om marxismen som forsøget på at etablere Gudsstaten på jorden.

Bogen om den marxistiske reformationsforskning har Friesen ikke skrevet; men han har med sin dybtgående behandling af Zimmermann vist, at tesen om reformation og bondekrig som tidlig-borgerlig revolution indtil videre er bygget på kviksand.

T. H.

HANS WILHELM KIRCHHOF: *Militaris Disciplina.* Kritische Erstausgabe. Herausgegeben von BODO GOTZKOWSKY. Bibliothek des Literarischen Vereins in Stuttgart, Band 298. (Anton Hiersemann, 1976). 286 s., 140 DM.

Hans Wilhelm Kirchhof (ca. 1525-1602) samlede, da han som gammel mand sad som fyrstelig embedsmand, sine erfaringer fra et mangeårigt virke som landsknægt hos forskellige tyske fyrster i perioden 1542-1555. Erfaringerne videregiver han gennem værket »Militaris Disciplina« (1602), som hermed for første gang udsendes i en kritisk udgave.

Værket formidler ikke blot oplysninger og oplevelser fra den periode, hvor Kirchhof selv var aktiv soldat, men også - efter mundtlige beretninger - oplysninger om militærvæsen og krige i Maximillian I's og Karl V's første regeringstid.

Militærhistorikeren kan her hente et væld af informationer om krigen i felten, såvel militærtekniske oplysninger (f.eks. om belejringsteknik) som oplysninger om landsknægtens vilkår. Værket, som har været så temmelig upåagtet i forskningen, yder således et meget væsentligt bidrag til forøgelsen af vor viden om militærvæsen i første halvdel af 16. årh. Men ikke blot militærhistorikeren har her en guldgrube, også germanisten har med dette værk en rigdomskilde at øse af i form af et blomstrende sprog - og det fra en periode, hvor ellers latin var det foretrukne sprog i sagprosa.

Udgaven er forsynet med et udmærket sagregister (fra 1. udg.), og udgiveren har tilføjet et personregister. Der afsluttes med et fyldigt glossar, således at også den, for hvem 16. årh.-tysk ikke umiddelbart er tilgængeligt, vil kunne arbejde med værket uden alt for store vanskeligheder.

T. H.

W. W. ROSTOW: *How It All Began.* Origins of the Modern Economy. (Methuen, 1975). 264 s., 2.90 £.

Det er den økonomiske udvikling i 16.-18. århundrede, der er emnet. Bogen dækker altså den førindustrielle periode, umiddelbart før takeoff i Rostows berømte trindeling; geografisk omfatter den først og fremmest Europa og Amerika, men medtager også i en vis udstrækning - om end med mærkelig valgte eksempler - Kina og Japan.

Denne meget store mundfuld for godt et par hundrede sider er først og fremmest kendetegnet af, at Rostow både pladsmæssigt og i analysen af hovedlinierne lægger afgørende vægt på den videnskabelige udvikling som vækstfaktor. Dette synspunkt er i dag ikke nær så overraskende, som Rostow åbenbart selv tror. Bogen giver ellers komparative fremstillinger af den økonomiske politik, handelens former og omfang samt den teknologiske udvikling. Det meste turde være velkendt, men rummer en række spændende iagttagelser og vurderinger, selv om man undertiden frapperes over sammenligninger mellem lande af vidt forskellig struktur. Det er absolut en bog, der er god at tage ind i undervisningen.

CARLO M. CIPOLLA (red.): *The Fontana Economic History of Europe.* Vol. 3: *The Industrial Revolution 1700-1914.* Vol. 4,1: *The Emergence of Industrial Societies.* (Harvester, 1976). 624, 368 s.

Fontanas europæiske økonomihistorie er kommet i hæfter siden 1970; flere af dem har været omtalt her i tidsskriftet. De er nu samlet i seks større bind dækkende tiden fra o. 900 til i dag;

en tysk udgave begynder i øvrigt også at udkomme i år. Bind 3 og 4 spænder over tiden 1700-1917 og er disponeret således, at det første behandler periodens generelle træk, mens det andet - delt op i to halvbind - tager sig af de enkelte landes eller regioners udvikling. Forfatterne er førende forskere fra forskellige lande, i alt en snes stykker, og resultaterne er solide kapitler, der som hovedregel formår at fremlægge stoffet i en klar og overskuelig form, således at også den læser, der ellers ikke er fortrolig med økonomisk historie, ikke alene får udviklingen i et rimeligt omfang, men også bliver ført ind i problemstillingerne. Bindet om den generelle udvikling er leddelt efter emner: demografi, bankvæsen, servicesektoren osv.; her kunne man nok have ønsket indskudt to-tre samlende kapitler. Litteraturoversigterne er yderst uegale og nogle af dem helt utilfredsstillende.

PAUL A. DAVID: *Technical Choice, Innovation and Economic Growth.* Essays on American and British Experience in the Nineteenth Century. (Cambridge University Press, 1975). 334 s., 3 £.

Professor David fra Stanford har gennem en række år gjort sig bemærket som en af de førende og mest inspirerende økonomihistorikere inden for vækstforskningen. Hans ny bog samler fem tidligere offentliggjorte afhandlinger og føjer et par nye til. Nyt er således en stor behandling af H. J. Habakkuks »American and British Technology in the Nineteenth Century«; både her og i de andre afhandlinger er der meget væsentligt af metodisk karakter. Ellers er emnerne, som titlen siger, teknologien og den økonomiske vækst. Synsvinklen er ikke ny; men Paul A. David tilfører den en række spændende aspekter, bl.a. gennem drøftelse af oplæringens betydning - »learning by doing« - og gennem en vurdering af det teknisk nye i forhold til andre variabler. Man har nok haft blikket åbent for disse spørgsmål, men altid været tøvende over for en nærmere præcisering. Bogen, der slutter med en kritik af Fogels reduktion af de amerikanske jernbaner som vækstfaktor, kan læses af alle; men er man ikke nogenlunde fortrolig med matematiske modeller, vil det være nødvendigt at hoppe over visse afsnit.

MAX WEBER: *Wirtschaft und Gesellschaft.* 5. udg. ved Johannes Winckelmann. I (1-2)-II. (J. C. B. Mohr, 1976). 944, 303 s., 198 DM.

Max Webers sociologiske, men meget historiske hovedværk foreligger her i en mønsterværdig udgave. Selve tekstgengivelsen, der rummes i de to halvbind, som udgør bind 1, svarer stort set til den form, udgiveren gav den i 4. udg. beregnet til studiebrug; den var væsentlig strammet og rækkefølgen ændret i forhold til tidligere - det er altid problemfyldt at udgive værker postumt; men Winckelmann hentede megen anerkendelse for sin indsats. I 5. udg. er bind II et fyldigt »Erläuterungsband«, der side for side bringer dels realkommentarer og ordforklaringer, dels indbyrdes henvisninger og henvisninger til andre af Webers skrifter, men også henvisninger til senere forskning. Ikke mindst det sidste gør den nye udgave til den, der fremtidig må benyttes.

History of Mankind: Cultural and Scientific Development. Vol. 5, 1-4. CHARLES MORAZÉ (ed.): The Nineteenth Century. (Allen and Unwin, 1976). 1394 s., 45 £.

Værket er skabt på initiativ af Unesco. Det står som et blandt mange mindesmærker over denne organisations fejltagelser. Planlægningen går helt tilbage til den første tid lige efter 2. verdenskrig, og værket begyndte at komme i 1963 - om de foregående dele se NFH XV 65, XVI 193, XXI 2 og XXVI 177.

Det 19. århundrede har ligget færdig i årevis, forfattet af talrige videnskabsmænd. Siden har manuskriptet cirkuleret blandt komitémedlemmer, der i noteform leverer deres kommentarer. Dette har også været påkrævet, for både på grund af ukyndighed og litteratur udkommet efter manuskriptets færdiggørelse vrimler det med fejl. Nogle af kommentarerne nærmer sig dog det latterlige, som når Asa Briggs (der ellers har gode korrektioner) til en formodning om

lavere levestandard i England end i andre lande blot spørger: hvilke andre lande? Korrektionerne lider dog som hele værket af manglende litteraturhenvisninger. Nogle af korrektionerne kan også forekomme ret tilfældige; det er således næppe rimeligt at forlange, at en oversigt på en side over norsk litteratur burde have omtalt Ibsens betydning for Socialdemokratiet.

Fremstillingen er stærk leddelt og med mange forfattere. Resultatet er, at den i meget minder om leksikonartikler, og at der i sørgelig grad mangler oversigt og sammenhæng; Charles Morazé, der ellers skulle holde sig for god til den slags, formår ikke at bøde på det gennem sine introduktioner til de enkelte afsnit. Hvilket klart indtryk får læseren fjernt fra Danmark, når det hedder: »It was Denmark's memories of her long-past empire that prompted her to reserve the ocean region for herself« - ja, hvilket indtryk får en dansker?

Det er gådefuldt, hvem et værk som dette henvender sig til. Fagmanden har ikke nogen glæde af det, og som populær læsning kan det ikke gå, dertil er det for lidt skildrende. Morazé har skrevet et langt forord, der også synes at vise hans tvivl. Et er i hvert fald givet: det er ikke ad den vej, internationalt videnskabeligt samarbejde skal gå. Og så er registeret i øvrigt heller ikke meget bevendt.

E. H. GOMBRICH: *Symbolic Images.* Studies in the Art of the Renaissance. (Phaidon, 1975). 247 s., 3.95 £.

Gombrichs essaysamling med emner inden for den italienske renæssancekunst er hermed kommet i paperback. Hovedparten af artiklerne har oprindelig været skrevet til fagtidsskrifter, og samlet under et udgør Combrichs klassiske artikler om bl.a Rafael, Mantegna og ikke mindst om nyplatonismen hos Botticelli et standardværk, der således nu er udkommet til en billigere pris. Det har stadig sine 170 gode illustrationer.

L. D.

ANN MARIE HERLITZ-GEZELIUS: *Jugend från auktioner och samlingar.* (Bonniers, 1975). 79 s.

Denne lille bog med 86 illustrationer henvender sig specielt til den kreds af vel nok primært svenske jugend-liebhavere, der som samlere vil danne sig et indtryk af, hvad der er værd at satse på. I afsnit om keramikken, glasset, metallerne og lamperne præsenteres kort de svenske eksponenter, bl.a. Alf Wallander og Gunnar Wennerberg, ligesom også Gallé og Tiffany gennemgås kort. I et indledningsafsnit omtales udstillingerne o.1900 som ramme for den nye stil. Noget egentligt nyt bringer bogen ikke.

L. D.

ENGLAND

R. W. HEINZE: *The Proclamations of the Tudor Kings.* (Cambridge University Press, 1976). 317 s., 10.50 £. - FREDERIC A. YOUNGS, JR.: *The Proclamations of the Tudor Queens.* (Cambridge University Press, 1976). 277 s., 10,50 £.

Det er to gedigne fremstillinger, der for første gang foretager en tilbundsgående undersøgelse af de kongelige proklamationer, som ofte nok har været et tema, der har givet anledning til divergerende synspunkter. De to bøger, som åbenbart er skabt under et snævert samarbejde, klargør proklamationernes formelle karakter og undersøger dernæst brugen af dem set i forhold til Parlamentet og til Common Law. Hovedresultatet er i begge arbejder, at proklamationerne blev brugt med varsomhed, men oftest var af høj kvalitet. De blev navnlig taget i brug i krisesituationer, hvor Parlamentet ikke var inde, og for at tydeliggøre og effektivisere den gældende lov. Begge afviser, at der var tale om gennem proklamationerne at skabe et despoti, men derimod nok i højere grad bevidste bestræbelser på at skabe en ensartet retsstat og et moderne samfund, der nedbrød lokale afvigelser og satte en stopper for utilbøjeligheden til at godtage centralmagtens (ikke = enevælde) normer.

J. A. R. PIMLOFT: *The Englishman's Holiday.* A Social History. 2. udg. (Harvester, 1976). 318 s., 4.50 £.

Bogen kom første gang i 1947 og var dengang et pionerarbejde. Siden er der kommet en række enkeltstudier, der supplerer den; men alligevel er det stadig den bedste samlede fremstilling af et væsentligt socialhistorisk emne. J. A. R. Pimloft, der døde i 1969, var ikke faghistoriker, men Oxford-uddannet administrator med stærke sociale interesser; hans engagement i ferien som et socialt gode førte ham ind på de meget omfattende og grundige studier, der ligger til grund for bogen. Der startes med et kort kapitel om kursteder før 1700, men derefter følger fyldigere afnit om de to næste århundreders overklasseferier og -adspredelser med kurbade, rejser på Fastlandet, senere jernbaner, kystophold, bjergbestigning med redegørelser for priser, forsøg på at vurdere omfanget af ferierende, herunder også konsekvenserne for feriestederne. Det 20. århundrede er behandlet kortere, men med klart optrukne linier i ferietypernes udvikling under de bredere lags fremvækst på »feriemarkedet«.

G. R. ELTON: *England under the Tudors*. 2. udg. (1974) i paperback-udg. (Methuen, 1977). 522 s., 4.95 £.

Eltons bog blev modtaget med megen begejstring, da den udkom første gang i 1955, se også NFH VII 9. Indtil 1971 kom den i 11. oplag, og derefter udsendte Elton en ny udgave. Den var ikke ændret i indholdet; men egentlige fejl var rettet og uomtvistelige nye forskningsresultater indarbejdet, ligesom den fyldige bibliografi var ajourført. Det er denne udgave, der er genoptrykt i serien University Paperbacks.

JOHN LE NEVE: *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1541-1857*. IV. York Diocese. Compiled by JOYCE M. HORN & DAVID M. SMITH. (Athlone Press, 1975). 74 s., 4.50 £.

John Le Neves bog udkom første gang i 1716 som en art engelsk »Wibergs Præstehistorie«, der dog kun omfattede de højere gejstlige. Den gik tilbage til 1066 og var ført op til 1715; i 1854 kom en ny udgave, der gik til ca. 1850, og i de senere år er den atter udsendt, men nu til omkring 1860. Denne nyudgave udfylder en lang række huller i de to foregående, idet nyopdagede aktstykker giver øgede muligheder. Næppe nogen bog for en skandinavisk læserkreds.

DAVID KNOWLES: *Bare Ruined Choirs*. The Dissolution of the English Monastries. (Cambridge University Press, 1976). 329 s., 6.50 £.

I 1959 udsendtes det tredje og afsluttende bind af David Knowles' »The Religious Orders in England«. Han havde selv planlagt en nyudgivelse af dette 3. bind i en let populariseret form beregnet for en bredere kreds, men nåede ikke at se planen realiseret inden sin død i 1974. Manuskriptet var dog så færdigt, at det kun behøvede tekniske rettelser og tilføjelser, så det værk, som hermed præsenteres, er i et og alt professor Knowles'.

Hovedindholdet i fremstillingen er, som det fremgår af undertitlen, reformationen og den dermed sammenhængende opløsning af de engelske klostre 1536-40. Men bogen er langt mere end det, ja i virkeligheden er den snarest de engelske klostres historie i århundredet forud for opløsningen. Dette århundrede er skildret med særlig vægt på klostrene som lærdoms- og kulturcentre, og bogen har hermed også givet et væsentligt bidrag til den alment europæiske udforskning af perioden forud for reformationen.

For læseren tegnes ikke først og fremmest et billede af et totalt åndeligt og moralsk forfald, af en falden glans, således som tidligere tiders protestantiske historieskrivning yndede at skildre klostrene i senmiddelalderen, men af institutioner, som stadig var livskraftige og aktive (hvilket også byggeaktiviteten helt frem til opløsningen bærer vidnesbyrd om). Knowles nægter ikke, at der også var opløsningstendenser og forfald; men disse var blot ikke de vigtigste årsager til opløsningen. Denne kom snarere, fordi klostrene manglede evne til at tilpasse sig til de voldsomme forandringer uden for murene (man tilpassede sig eksempelvis kun i formen humanismen, men bevarede det middelalderlige indhold).

Bogen er forsynet med et righoldigt og meget

smukt illustrationsmateriale. Den afsluttes med et udmærket register; men desværre er 1.-udgavens fyldige bibliografiske henvisninger strøget, som ellers kunne have gjort god fyldest her, hvor noteapparatet af populariseringshensyn er strøget.

Denne posthume udgivelse er et værdigt minde om professor Knowles, demonstrerende sprogligt som indholdsmæssigt de bedste traditioner i engelsk historieskrivning.

T. H.

STEPHEN GARDINER: *A Machiavellian Treatise.* Ed.: PETER SAMUEL DONALDSON. (Cambridge University Press, 1975). 173 s., 10.80 £.

Stephen Gardiner var den prælat, der under Mary så fremtrædende virkede for rekatoliceringen. Til brug for Filip skrev han 1554-55 i dialogform et lille skrift, som med eksempler fra Englands historie skulle vise, hvordan en fremmed fyrste kunne opnå magten i England. Den lille afhandling har hidtil været ukendt, selv om den har optrådt i kataloger over samlingerne i Besançon og El Escorial (det eksemplar, der blev overdraget til Filip). Manuskriptet, der kun foreligger i en italiensk oversættelse, er her udgivet ledsaget af en oversættelse til engelsk. Det har sin værdi ved at vise holdningerne i ledende modreformatoriske kredse, men navnlig også, fordi det dokumenterer udbredelsen af Machiavellis tanker. Dette vises klart i den meget kyndige og omfattende indledning; bogens titel er også lavet af udgiveren. Selv kaldte Gardiner sit skrift for »En samtale om englændernes og normannernes ankomst til England«.

JOEL HURSTFIELD: *The Historian as Moralist.* Reflections on the Study of Tudor England. (The Athlone Press, 1975) 37 s., 65 p.

Forfatteren indleder med at konstatere, at historikerprofessionen er den næstældste i verden, og ligesom den ældste har den altid haft en sikker placering i underholdningsindustrien. Man kan blot tænke på den enorme succes, TV-filmatiseringen af Henrik VIII fik i begyndelsen af 1970'erne.

Historikerens rolle har undergået store ændringer. I århundreder var han fortæller, og hans kilder bestod af befolkningens mytologi og overleveringer. Senere blev han krønikeskribent og fastholdt tidens begivenheder, store som små. Endelig blev historikeren stadig mere » a priest and prophet«, der meddelte oplysninger om sit lands fortræffeligheder og storhed og udlagde, hvad fortiden havde belært os om. Han blev moralist.

Machiavelli nævnes naturligvis som eksempel på, hvordan man på grundlag af historien kan lære Fyrsten, hvordan han kan nå sine mål og med hvilke midler. Sådan var det også med Tudor-tidens officielle historikere. De lærte folket, at onde mænd før eller senere blev straffet. De belærte også læserne om, at England havde været præget af store fremskridt og samfundet været beskyttet af den sande protestantiske tro.

Til slut fastslår forfatteren, hvad han forstår ved moderne historieskrivning. Det er »independent study of men, over a period of time in their relations to government and society«. Det er en udlægning, der også kan give grundlag for heftig diskussion. I det hele taget rummer den lille bog mange interessante reflektioner, der med udbytte vil kunne anvendes i en undervisningssammenhæng.

H. F.

DEREK HIRST: *The Representative of the People?* Voters and Voting in England under the Early Stuarts. (Cambridge University Press, 1975). 306 s., 7,50 £.

Fra begyndelsen af det 17. århundrede fik det engelske parlament stadig større betydning, hvorfor interessen for medlemsskab blev afgørende øget. Baggrunden var bl.a. den »statussyge gentry«s stærke vækst. Polariseringen »court« - »country« blev stadig stærkere, og dette forhold måtte naturligvis sætte sig dybe spor i valgkredsene. For forskningen må de store spørgsmål derfor være: Hvad var det for mennesker, der afgav deres stemmer, hvordan stemte de og hvorfor, og endelig: hvad kunne de opnå ved det?

Ikke alle havde accepteret flertalsvalg. Nogle ønskede i stedet større vægt lagt på status. Heller ikke kvindernes stilling var fastlagt, og det beskrives, hvordan en gruppe kvinder i 1620'erne af nogle af en valgbestyrelses medlemmer blev afvist, mens de af andre blev betragtet som stemmeberettigede. I det hele taget belyses en lang række valgproblemer på landet og i byerne. Mulighederne for uoverensstemmelser var nemlig store, da der endnu ikke i begyndelsen af det 17. århundrede fandtes en fast og ensartet metode til gennemførelse af valg. Forfatterens undersøgelser afslører også, at mange i øvrigt særdeles velorienterede borgere ikke vidste, hvordan valgsystemet fungerede. Den voksende politiske spænding krævede imidlertid, at valgsystemet blev nøjere reguleret.

En del af fremstillingen er bygget op over 11 »case studies« fra land og by. I dette materiale kommer alle samtidens brydninger tydeligt op til overfladen.

H. F.

J. C. SAINTY: *Home Office Officials 1782-1870.* (Athlone Press, 1975). 62 s., 4 £.

Bogen indgår i serien »Office-Holders in Modern Britain«, hvis tidligere bind er omtalt her i tidsskriftet. Efter en indledning om ministeriets organisatoriske opbygning i perioden bringes lister over de ledende embedsmænd.

ROBERT SHERLOCK: *The Industrial Archaeology of Staffordshire.* (David & Charles, 1976). 216 s., 6.50 £.

Bogen indgår i serien »The Industrial Archaeology of the British Isles«, hvor der i løbet af få år er kommet 12 andre bind om hvert sit landskab. Bindet her er som de andre af udmærket kvalitet med ligelig hensyntagen til bygninger, maskiner og transportforhold. Kapitlerne samler sig om glas, lervarer, læder, tekstiler, bryggeri, kul og jern samt jernbaner, kanaler og veje. Der er instruktive tegninger og gode fotografier.

TERENCE DAVIS: *The Gothic Taste.* (David & Charles, 1974) 168 s., 12 £.

Den »Gothic Taste«, som Davis analyserer, er den »Georgian Gothic«, der historisk knytter sig til det industrielle gennembrud i England som en privat flugt i de bærende klasser fra den nye samfundsmæssige rationalitet. Davis' behandling overgriber således ikke den victorianske »Gothic Revival«; det er den gotiserende tendens i perioden fra o. 1750 og frem til den mere strenge victorianske revival, der er bogens emne.

De mange billeder, i alt 122, heraf adskillige i farver, er et meget væsentligt supplement til den essayistiske tekst, som i udvalgte eksempler følger de forskelligartede stilistiske variationer, der i denne fase ikke var underlagt kodekser for den gotiserende ornamentering. Davis' tekst underbygger, at eskapismen i denne tilbagegriben til førkapitalistiske former var mere moralsk end æstetisk - ligesom det også gjaldt for natursværmeriet - men han undlader imidlertid at præcisere sit emne inden for den historiske opbrudsfase, som det har sin forklaring i. De mange 'middelalderborge' og mansions med fortifikatorisk karakter var kun den ene side af det samtidige byggeri. Disse antiklassicistiske og romantiske former, organiske, irregulære og pittoreske var i denne periode eksklusivt knyttet til privatheden; man trak sig tilbage fra offentlighedssfæren, hvor de repræsentative og klassiske idealer stadig var gældende i arkitekturen. Denne polaritet og distinktion inden for æstetikken forankres ikke i forhold til bevidsthedsmæssige glidninger inden for de forskellige fraktioner af 'overklassen'.

L. D.

DEREK FRASER (red.): *The New Poor Law in the Nineteenth Century.* (Macmillan, 1976). 218 s., 2.95 £.

I alt otte forfattere skriver her om, hvordan den nye Poor Law kom til at fungere, og redaktøren samler hele problemet i en introducerende afhandling. Det er lødige førstehåndsstudier, der i højere grad, end det ellers har været tilfældet, søger at fastslå virkningerne af den nye fattiglov; emnerne er dens følger for befolkningens

bevægelighed, dens indflydelse på sygepleje og uddannelse. Videre behandles dens samspil med det filantropiske arbejde, hvordan kampen om dens indhold gjorde den til et politisk stridsspørgsmål og instrument; endelig betragtes den isoleret i sine virkninger på landet, i byerne og i Skotland. Til hver afhandling er knyttet en kort forskningsoversigt og orientering i kildematerialet. En god indførelse i emnet velegnet for universitetsøvelser, men også af værdi som baggrundsorientering ved videregående studier over andre landes forsørgelsesvæsen.

R. T. SHANNON: *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*. 2. udg. (Harvester Press, 1975). 308 s., 7,95 £. - MICHAEL BARKER: *Gladstone and Radicalism*. The Reconstruction of Liberal Policy in Britain 1885-1894. (Harvester Press, 1975). 308 s., 7,50 £.

Richard Shannons bog kom første gang i 1964 og har siden holdt sig som et mønsterbidrag til forståelsen af den victorianske politiks teknik, se NFH XV 77. I nyudgaven er der ikke sket ændringer; men der er føjet til en omhyggelig gennemgang af den omfattende Gladstone-litteratur, der er kommet siden da.

I denne litteratur vil Michael Barkers bog for lang tid have sikret sig en fremtrædende position. Det er dog fuldt så meget det liberale parti, der er emnet. Problemet er, hvordan det overlevede trods de mange særgrupper, det var splittet i, og dernæst er spørgsmålet, hvordan Gladstone placerede sig. Et kærnepunkt er, at den gamle Gladstone på en lang række områder havde en klar forståelse for radikale reformers nødvendighed (men måske ikke altid sympati for dem); mange latente stridigheder forblev derved latente. Bogen stiller klart op, hvordan grupperne var sammensat, og hvordan de spillede mod hinanden. Hvad man nok kan savne, er forbindelsestrådene ud til befolkningen.

H. E. MELLER: *Leisure and the Changing City, 1870-1914*. (Routledge & Kegan Paul, 1976). 308 s., 7.50 £.

Trods den meget favnende titel er det alene Bristol, der er emnet. Til gengæld klargøres oftest, hvad der er specielt for denne by.

Emnet er centralt i socialhistorien, ikke mindst er dette tilfældet, da industrialismen nedbrød de gamle fritidsmønstre, og der samtidig opstod en række grupper med en ellers uanvendelig fritid. Dr. Helen Meller har foretaget en på en række punkter meget dybtgående analyse, der vidner om sikker evne til at stille væsentlige spørgsmål. I en række andre tilfælde - f.eks. sporten - undrer man sig over, at hun kommer så let om ved det. Her er imidlertid aldeles gode bidrag til belysning af eksempelvis musik, bibliotek, kunst, voksenundervisning, de religiøse »adspredelser«. Det er også betydningsfuldt, at det hele sættes i forbindelse med de ledende gruppers hele ideologiske holdning over for spørgsmålet og dermed bliver et bidrag til karakteristik af det liberale borgerskab.

MICHAEL STETTON: *Who's Who of British Members of Parliament*. Vol. 1. 1832-1885. (Harvester, 1976). 444 s., 25,95 £.

Det, der i dag hedder »Dod's Parliamentary Companion«, begyndte at udkomme i 1833 redigeret af Charles Dod, en af tidens førende parlaments-journalister. De mange årganges biografier samles nu i et firebinds værk, hvoraf dette er det første. Udgiveren har suppleret artiklerne med data om de biograferedes levnedsløb efter at have forladt Parlamentet, og der er sat enkelte andre oplysninger ind; men suppleringen virker ofte noget tilfældigt, og selv en så væsentlig omstændighed som dødsåret mangler ofte. Trods dette er værket en væsentlig støtte, når der arbejdes med engelske kilder, og det vil også være en hjælp ved identifikationen af engelske korrespondenter i nordiske arkiver.

ROBERT Q. GRAY: *The Labour Aristocracy in Victorian Edinburgh*. (Oxford University Press, 1976). 220 s., 8 £.

Arbejderaristokratiet er selv hos de historikere og teoretikere (Lenin, Gramsci, Hobsbawm f.eks.), der særlig har beskæftiget sig med det, et

ikke helt veldefineret sociallag; det er det heller ikke her i bogen, selv om der sættes meget ind på en præcisering. Uanset dette er det en velgennemført undersøgelse, der med held også kan danne udgangspunkt for behandling af de samme problemer i de nordiske lande. Efter en optakt om Edinburghs økonomiske og sociale struktur undersøges gennem lønforhold, valg af bosted og andre »signalementer«, hvordan arbejderklassen var lagdelt. Ud fra dette vises de ideologiske konsekvenser, det fik, at der var et lag af »velstillede« håndværkere, som blev dem, der tegnede arbejderbevægelsen og var kontaktleddet til politikerne; forbindelsen mellem dette lag og andre lag uden for arbejderklassen er også søgt klarlagt. Der føres tillige en drøftelse af aristokratiets betydning for revisionismens rodfæstelse.

JUDITH RYDER & HAROLD SILVER: *Modern English Society*. 2. udg. (Methuen, 1977). 390 s., 3.95 £.

Bogen kom første gang i 1970 (NFH XXII 245) og blev modtaget med megen anerkendelse. Den er skrevet af en sociolog og en socialhistoriker; med et tilbageblik på 19. årh. og tiden før 1940, cirka halvdelen, skildres byplanlægning, sociale bevægelser, holdninger over for samfundet, familien og udannelsen. De tilsvarende kapitler om tiden efter 1945 er nu gjort mere historiske, idet der dog om de helt nutidige forhold er sket et udvalg af mindre emner inden for de større, og disse har mere karakteren af en tilstandsbeskrivelse. Fortsat en meget vellykket bog.

BEATRICE WEBB: *Our Partnership*. (Cambridge University Press, 1975). 544 s., 7.50 £. - SIDNEY & BEATRICE WEBB: *Methods of Social-Study*. (Cambridge University Press, 1975). 263 s., 6.25 £. - SIDNEY & BEATRICE WEBB: *A Constitution for the Socialist Commonwealth of Great Britain*. (Cambridge University Press, 1975). 364 s., 6 £.

Med disse tre bind er indledt en serie med genoptryk af Webb'ernes produktion. Det er klart, at skrifterne indtager en særlig stilling som kilder til Labours ideologi; men genlæsningen af det politiske stof i dem viser også tydeligt, hvordan bøgerne endnu i dag virker som aktuelle kommentarer og analyser. Det er den ene side af dem; en anden er, at de også og naturligvis mest »Methods of Social Study« er centrale til belysning af samfundsvidenskabernes udvikling. Endelig rummer »Our Partnership« foruden dette også en fængslende menneskelig og social udviklingshistorie, der tillige med skildringerne af Fabianernes miljø giver et førstehåndsindtryk af de ledende radikale kredse før 1. verdenskrig. Alle tre bind er forsynet med udmærkede introduktioner, og til »Our Partnership« er der føjet et lille biografisk leksikon, som er en stor støtte under læsningen.

FRANKRIG

ROBERT MANDROU: *Introduction to Modern France 1500-1640*. An Essay in Historical Psychology. (Edward Arnold, 1975). 285 s., 9.95 £.

Dette er en oversætttelse af Mandrous velkendte værk fra 1961: Introduction à la France moderne. Det er i al korthed en fransk »Troels Lund«, men med anvendelse af moderne historieforsknings bedste analysemetoder. Det er her altsammen: spise- og drikkevaner, sundhed og sygdom, kærlighedsliv, sprog, sociale lag, arbejdet og adspredelserne, religion, kunst og filosofi. En bog af høj kvalitet, som også vil fængsle den historiker, der ellers ikke dyrker perioden.

WILLEM FRIJHOFF & DOMINIQUE JULIA: *École et société dans la France d'Ancien Régime*. (Armand Collin, 1975). 119 s.

Umiddelbart virker det som et mægtigt emne for 119 sider. Bogen baserer sig tilmed stort set alene på arkiverne fra fire provins-colleges; det er meget sparsomt, hvad der er bevaret af fuldstændige skolearkiver fra perioden; det er navnlig 18. årh., der studeres. Undersøgelsen falder i tre hovedafsnit: elevmaterialet, undervisningens indhold og den højere skoles eventuelle

betydning for den sociale mobilitet. Den er gennemført meget systematisk og detaljeret, således at man kan følge elevernes skoleforløb (hvornår de forlader skolen, og hvad de da har lært). Hovedresultatet er, at skolen i det store og hele afspejler det eksisterende samfund, og at elevernes livsforløb tjente til at befæste dette (ringe mobilitet i kraft af skolen). En bog, der nok kunne virke inspirerende på nordisk skolehistorisk forskning også for andre perioder.

MARTIN LYONS: *France under the Directory.* (Cambridge University Press, 1975). 259 s., 2.50 £.

Bogen tilhører en type, som beklageligt nok bliver mindre og mindre almindelig: en videnskabsmands fremstilling på et videnskabeligt niveau, men udelukkende bygget på andres studier. Resultatet her er blevet godt, selv om der mangler forskningsoversigter for, at det ville have været helt udmærket.

Direktorietiden har næsten altid været betragtet med kritik; nogle fandt, at den svigtede revolutionen, andre, at den blot førte Frankrig ud i det kaos, der kaldte på Bonaparte. Dr. Lyons ser med respekt på perioden, som førte det bedste fra revolutionen videre til konsulatet og begyndte en målbevidst kamp mod de fortvivlede økonomiske forhold, ligesom styrelsen med held fjernede både venstre- og højreekstremisternes indflydelse. Den velskrevne bog dækker alle betydeligere elementer af tidens historie.

CHR. OSTENFELD: *Franske broingeniører.* (Polyteknisk Forlag, 1975). 153 s., 65,00 kr.

Bogens hensigt er »at give de skandinaviske bygningsingeniører et overblik over udviklingen i Frankrig siden år 1700 op til vore dage« på baggrund af de franske ingeniørers ledende position inden for den »tekniske kulturhistorie«, som forfatteren ser som det historiske felt for sin fremstilling.

I de første kapitler behandles de vigtigste franske ingeniørskoler, bl.a. École Polytechnique, hvorefter »klassikerne« og deres konstruktioner gennemgås, her fremhæves de franske hængebroers historie som et særskilt kapitel. I bogens sidste halvdel biograferes først de centrale konstruktører og videnskabsmænd fra før århundredeskiftet til årene efter 2. verdenskrig, mens de nutidige behandles i de sidste kapitler, hvor den forspændte betons franske historie tematiseres med bl.a. Esquillon, konstruktøren af CNIT-hallen ved La Defensepladsen.

Bogen er skrevet ud fra det humanistiske dannelsesideal; nogen egentlig historisk indplacering af stoffet i en samfundsmæssig udviklingsproces er der ikke tale om.

L. D.

TYSKLAND

HERMAN AUBIN (†) & WOLFGANG ZORN (red.): *Handbuch der Deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Bd. 2.* (Klett, 1976). 998 s., 175 DM.

Værkets 1. bind kom i 1971 (NFH XXIII 80), og med dette 2. bind, der dækker 19. og 20. århundrede (til 1970), er det afsluttet. Det er et arbejde, man først og fremmest vil bruge som opslagsbog og som udgangspunkt, når mere dybtgående oplysninger skal indhentes. Store dele af teksten er egentlig ikke læsbar, fordi den er fyldt med en række ufortolkede og delvis usammenhængende detaljer; selve sproget er ellers ligefremt nok og ubelastet af unødige fagudtryk.

I en række indledende kapitler behandles »store« emner for hele perioden: befolkningsforhold og teknisk udvikling samt økonomisk politik og socialpolitik. Disse afsnit er de dele, hvor der er mest »tænkning« i. Efter dette følger, gerne delt ved 1850, afsnit om de enkelte erhverv og socialgrupper; med er også uddannelse, religiøse forhold, transportsystemer og pressevæsen. Til sidst bringes et afsnit på en snes sider om Østrig 1866-1970. Der er gode registre, tabeller og grafiske fremstillinger samt en omfattende litteraturorientering. Det er, selv om bogen virker noget gammeldags i sit hele anlæg, givetvis en håndbog, biblioteker og større institutter bør anskaffe.

H.-U. WEHLER: *Bibliographie zur modernen deutschen Wirtschaftsgeschichte.* (Vandenhoeck, 1976). 242 s., 14.80 DM. - H.-U. WEHLER: *Bibliographie zur modernen deutschen Sozialgeschichte.* (Vandenhoeck, 1976). 269 s., 14.80 DM.

De to bøger omfatter hver omkring 3.000 titler på bøger og afhandlinger om emner inden for 18., 19. og 20. århundrede. Der er i vid udstrækning taget hensyn til mere teoretisk betonet litteratur, og systematiseringen er bestemt af nutidige interesser: vækst, konjunkturer, kapitaldannelse osv. Nu er jo de fleste bibliografier nyttige, og dette gælder også Wehlers, som uden tvivl vil blive meget anvendt, også fordi den medtager ikke-tyskproget litteratur (dog åbenbart ikke dansk). Det har så tydeligt været hensigten at gøre bøgerne meget billige; men for benytteren er det dog meget generende, at der mangler forfatterregistre. Endnu mere kan det med hele Hans-Ulrich Wehlers videnskabelige holdning i erindring undre, at titlerne bogstavelig talt blot vælter frem. Det skulle nok med et par enkelte ord, evt. blot et signatursystem, have været muligt at karakterisere teksten i de enkelte titler; i givet fald kunne der til gengæld have været sparet på antallet.

W. H. BRUFORD: *The German Tradition of Self-Cultivation.* 'Bildung' from Humboldt to Thomas Mann. (Cambridge University Press, 1975). 290 s., 6 £.

Det er forfatterens mål at følge den skæbne, der blev det tyske dannelsesideal til del ned gennem 19. årh. og frem til Thomas Mann. Udgangspunktet er den tyske idealisme, der samlede sig om at dyrke en åndelig udvikling løsrevet fra det omgivende samfund; dette ideal og dets konflikt med den stigende industrialisering er emnet, som søges belyst ved hjælp af Humboldt, Goethe, Schleiermacher, Schopenhauer, Stifter, Vischer, Nietzsche og endelig Fontane samt Mann. Problemet er for så vidt gammelt, som tyske liberale altid har henvist til det andet, det individuelle og frihedselskende Tyskland. Andre - som Mann - har lagt vægt på at fremhæve, hvordan idealismen førte til farlige apolitiske holdninger. Afgørende nyt kommer ikke frem i bogen; men analyserne er fængslende og oplysende og vil kunne tilføre problemet nye aspekter. En metode som den anvendte kan imidlertid ikke klare problemet som helhed; tilmed er det muligt, at det afspores ved at blive betragtet som noget specielt tysk.

HANS-ULRICH WEHLER: *Das Deutsche Kaiserreich 1871-1918.* (Vandenhoeck & Ruprecht, 1973). 272 s.

En af de mest interessante tyske historikere er Hans-Ulrich Wehler, der gennem en årrække har beskæftiget sig med udviklingen i Tyskland i kejserrigets tid, og som har udgivet en række bøger om emnet, hvoraf flere tidligere har været anmeldt her (se bl.a. NFH XXIII 113). Karakteristisk for Wehler har været, at han har taget helt nye problemstillinger op; især har han lagt usædvanlig megen vægt på sammenhænge mellem den politiske og den økonomisk-sociale udvikling. Den foreliggende bog om det tyske kejserrige 1871-1918, der er 9. bd. i Vandenhoeck & Ruprechts Tysklandshistorie, er præget af denne og andre interessante problemstillinger, som f.eks. hvorfor det ikke lykkedes at skabe en stats- og samfundsstruktur, der svarede til den moderne industrination, Tyskland udviklede sig til i denne periode. Er der kontinuitet imellem kejserriget og Hitlertiden? Bogen er altså ikke primært en kronologisk gennemgang af Tysklands historie i kejsertiden, men mere en behandling af en række problemer, tiden stiller historikeren over for. Den er uundværlig som supplement til de traditionelle oversigtsværker.

C. R. J.

KLAUS SAUL: *Staat, Industrie, Arbeiterbewegung im Kaiserreich.* Zur Innen- und Aussenpolitik des Wilhelminischen Deutschlands 1903-1914. (Bertelsmann, 1975). 620 s., 75 DM.

Både typografisk og indholdsmæssigt er det en ret uoverskuelig bog; men det må også erkendes, at den er indholdsrig, om end fremstillingen

med lange kildereferater og talrige detaljer er noget uformidlet og kræver et ikke ringe engagement i sagen for at følge med.

Bortset fra undertitlen er der ikke meget udenrigspolitik i bogen. Det centrale er en behandling af den organiserede modbevægelse mod Socialdemokratiet og fagforeningerne. Det drejer sig om opbygningen af regulære arbejdsgiverforeninger og »Der Reichsverband gegen die Sozialdemokratie« samt etableringen af »vaterländische« arbejderforeninger. Dernæst behandles retssystemets holdninger til boykot i dens forskellige former og til beskyttelse af uorganiserede og endelig regeringens administrative indgriben i arbejdskonflikterne. Selv om konflikten ikke i den periode blev helt så skarp i de nordiske lande, vil der dog være meget, som kan give perspektiv på synspunkter og opfattelser i nordiske, navnlig uorganiserede arbejdsgiverkredse.

PETER DOMANN: *Sozialdemokratie und Kaisertum unter Wilhelm II.* (Steiner, 1975). 244 s., 48 DM.

Det er en solid bog om et væsentligt emne, som hidtil ikke har fået megen plads i litteraturen. Forfatteren undersøger det tyske socialdemokratis forfatningspolitiske standpunkter fra socialistlovenes ophør til 1914; det er den praktiske politik i rigsdagen, der er emnet, mens de teoretiske synspunkter nok omtales, men ikke behandles.

I undersøgelsen holder forfatteren sig ikke snævert til de generelle forfatningsdebatter, men følger nøje, hvordan synet på og holdningen til kejsermagten var i en række enkeltsager. Det gælder udenrigspolitik, indre problemer (sociale spørgsmål m.m.), flåde- og hæranliggender samt de specielle forfatningsforhold i Preussen. Resultaterne dokumenterer, hvordan Socialdemokratiet - kejseren måske også ubevidst - nærmede sig det engelske system, der mere og mere fremstod som idealet. Selv partiets venstrefløj godtog dette som målet for en ret fjern fremtid.

RUSLAND

DAVID L. RANSEL: *The Politics of Catherinian Russia.* The Panin Party. (Yale University Press, 1975). X + 327 s., 9.60 £.

Det politiske system i Katarina II's Rusland har i de senere år været genstand for flere indgående studier af især amerikanske forskere (jf. NFH XXVI 194). I centrum har naturligt stået forholdet mellem Katarina og adelen, hvilket også er emnet for Ransels bog. Den analyserer den politiske rolle, som spilledes af adelsgruppen omkring Nikita Panin, der i Katarinas første regeringsår var den politisk dominerende skikkelse, men senere mistede indflydelse til fordel for andre adelsgrupper omkring Orlov og Potemkin.

I bogen, der nærmest er opbygget som en politisk biografi af Panin, revideres det gængse syn på ham som lederen af en adelsopposition, der meget hurtigt efter Katarinas magtovertagelse stillede sig kritisk til hendes politik. Ransel påviser, at Panin-gruppen gennem det meste af 1760'erne samarbejdede nært med Katarina og først i løbet af 1770'erne begyndte at indtage en kritisk holdning til styret. Denne kritik er imidlertid - såvel af Paul I som af senere historikere - fejlagtigt blevet udstrakt til at gælde hele Katarinas regeringsperiode.

Bogen bygger på omfattende primærstudier i sovjetiske arkiver og bidrager væsentligt til en øget forståelse af det politiske magtsystem under Katarina II, herunder især betydningen af de forskellige magtgrupperinger inden for adelen. Imidlertid er Panin-kredsen den første gruppe, der er blevet genstand for en så indgående analyse. Det *kan muligvis* indebære, at deres betydning i det samlede magtspil er blevet overvurderet.

E. K. J.

ITALIEN

Fotografernes Rom. Pius IXs tid. Fotografier 1846-78 fra danske og romerske samlinger. (Thorvaldsens Museum, 1977). 478 s., 75 kr.

I forbindelse med en udstilling på Thorvaldsens Museum er udgivet denne store bog i smukt

udstyr og med 210 store illustrationer gengivet efter samtidens fotografier. Til hvert billede, dels genre-, dels arkitekturbilleder, bringes tekster, der forklarer prospektet og indplacerer det i byens historie. Det er fortræffelige billeder og som hovedregel gode og præcise tekster. Bogen giver et meget vellykket indtryk af periodens Rom; men dertil kommer, at den for yndere af »Fra Piazza del Popolo« og hans »Rom under Pius den Niende« vil være et aldeles charmerende bekendtskab.

USA

ROBERT H. WALDER (red.): *American Studies.* Topics and Sources. (Greenwood, i Europa: Westport Publications, London, 1976). 393 s., 15.95 £.

Det er en bog, enhver, der skal orientere sig i USAs historie, vil have brug for. En lang række centrale problemer i amerikansk historie gennemgås i form af forskningsoversigter, ræsonnerende bibliografier og kildeoversigter. Der er religionshistorie, kulturgeografi, præsidentposten, kartografi, byhistorie, kvindehistorie, arbejderhistorie osv. Der er også en gennemgang af amerikanske bibliografier, af de vigtigste samlingers indhold og en orientering i, hvilke tidsskrifter der udkommer. I det hele er det ydermere en bog, hvor de enkelte bidrag som hovedregel er formuleret sådan, at de stimulerer til at tage de pågældende emner op. Uundværlig i håndbibliotekerne på universitetsinstitutter.

JOHN T. SCHLEBECKER: *Whereby We Thrive.* A History of American Farming, 1607-1972. (Iowa State University Press, 1975). 342 s., 12.95 $.

Det er en populær bog på et højt niveau, som berettiger den til en plads i biblioteker og på en række institutter. Bogen giver en alsidig skildring af landbrugets udvikling: bosættelse, driftsformer, generel og speciel økonomi, afsætning, politisk og erhvervsbetonet offentlig indsats m.m. Teksten er måske vel kraftig leddelt, i hvert fald må læseren undertiden selv være stærkt aktiv for at samle det til et helhedsbillede. Mange og gode illustrationer i snæver sammenhæng med fremstillingen understreger yderligere bogens karat.

WILLIAM B. WILLCOX (ed.): *The Papers of Benjamin Franklin.* Vol. 19-20. (Yale University Press, 1976). 495, 624 s., 12, 14,40 £.

De to nye bind dækker henholdsvis 1772 og 1773, da konflikten med moderlandet begyndte at skærpe til. Dette præger indholdet; men som i de foregående bind vrimler det også med dagligdagens småbegivenheder og med bidrag til belysning af Franklins forfatterskab. Det er en umådelig kraft, der ofres på udgaven, der teknisk er mønstergyldig og med de indgående registre let anvendelig. For nordiske læsere vil det formentlig være tidsbilledet i det små og vidnesbyrdene om trådene blandt den tids store ånder verden over, der har størst interesse.

JAMES W. WHITAKER: *Feedlot Empire.* Beef Cattle Feeding in Illinois and Iowa, 1840-1900. (Iowa State University Press, 1975). 202 s., 5.95 $.

Emnet er i sig selv et spændende træk i amerikansk landbrugshistorie. For danske læsere er det yderligere tiltrækkende ved de mange fællestræk med dansk landbrug: udnyttelse af ændrede transportmidler, markedstilpasning gennem udvikling af nye racer og landbrugsoplysning gennem skoler og foreninger.

Før jernbaner og køleanlæg var der kun beskedne muligheder. Efter disse fornyelser kom væksten i kvægavlen; nu kunne der leveres til industrialiserede slagterier, der ydermere kunne udnytte biprodukterne, og kødet kunne derfra leveres frisk ud over landet. Under depressionen i århundredets sidste fjerdedel klarede kvægavlerne sig forholdsvis godt; det var et kapitalkrævende landbrug, og derfor blev konkurrencen mindre. Samtidig nød man godt af jernbaneselskabernes konkurrence, der bragte fragtpriserne nedad. Skønt beskeden af omfang er det en bog, der er værd at mærke sig.

CHARLES N. GLAAB & A. THEODORE BROWN: *A History of Urban America.* 2. udg. (Collier-Macmillan, 1976). 350 s., 3.95 £.

Bogen kom første gang i 1967 og har siden været en meget benyttet oversigt i den højere undervisning. Den er nu - både i tekst og bibliografi - ajourført og præsenterer sig stadig som en solid gennemgang, og selv om fremstillingen er uden større dybde, giver den dog en dækkende viden ubelastet af detaljer, men noget præget af, at velbehandlede emner får en uforholdsmæssig stor plads. Men ellers er der det hele: byen i amerikansk tænkning, dagligdagen (vandforsyning, kriminalitet osv.), kulturlivet, transportvæsen, befolkningsforhold, styreformer, byplanlægning, forstadsdannelser m.m.

EDGAR W. BUTLER: *Urban Sociology.* A Systematic Approach. (Harper & Row, 1977). 526 s., 44.05 £.

C. G. PICKVANCE (red.): *Urban Sociology.* Critical Essays. (Tavistock, 1976). 223 s., 6.00 £.

Mens Butlers bog er skrevet inden for den amerikanske bysociologiske tradition, er artiklerne i Pickvances antologi centrale bidrag til udviklingen af en anden kritisk tradition. Der leveres her ikke blot et videnskabsteoretisk opgør med den amerikanske analysepraksis med henblik på en videnskabeliggørelse på historisk materialistisk grundlag; men den nye tendens tilknytter sig også - analytisk og interessemæssigt - den omfattende politisering af det urbane, som de sociale protestbevægelser er udtryk for. Artiklerne, alle oprindelig franskprogede, er skrevet i første række af Castells og dernæst Jean Lojkine, François Lamarche, José Olives samt endelig af Pickvance selv, der i en grundig introduktion behandler det nye teoretiske perspektiv i bysociologien, ligesom han også afslutter bogen med opsatsen »On the study of urban social movements«.

Er Butlers tradition således kritiseret i denne kritiske antologi, forholder den amerikanske grundbog sig slet ikke til det kritiske europæiske opbrud. Den er eklektisk og empiricistisk og skiller sig således metodisk ikke ud fra den generelle linie i den amerikanske tradition; men gennem den vidtspændende belæsthed, som den formidler, er den en storartet grundbog inden for den amerikanske bysociologi, ligesom den sammentrænger talrige informationer om amerikanske byforhold.

L. D.

JAMES AXTELL: *The School upon a Hill.* Education and Society in Colonial New England. (Yale University Press, 1974). 298 s., 7.50 £.

Denne bog har et noget bredere sigte, end titlen lader ane. I ordet »Education« ligger hele indlærings- og tilpasningsprocessen, som det nyfødte barn i New England skulle igennem, inden det som voksent menneske fremtrådte som fungerende individ i samfundet. Ideen er altså at beskrive den totale socialisationsproces, og det er på den baggrund forståeligt, at forfatteren holder sig til den engelske kultur i New England og f.eks. ikke udstrækker fremstillingen til de derværende negres og indianeres tilsvarende proces.

Den udvidede definition af begrebet undervisning medfører naturligvis, at processen starter med barnets afvænning fra brystet, hvad forfatteren da også skildrer, både praktisk og »teoretisk«. I en så relativ fast og homogen kultur som New Englands er der rimelig mulighed for at anlægge denne synsvinkel; men det kunne godt blive svært at behandle hele det koloniale Amerika på samme måde.

I. G.

JAMES EDWARD WRIGHT: *The Politics of Populism.* Dissent in Colorado. (Yale University Press, 1974). 314 s., 8.25 £.

I 1890'erne slog den revolutionære populistiske bevægelse igennem i midtvest-staterne i USA. Den har altid været vanskelig at definere (som populistiske bevægelser andre steder). I den amerikanske tradition har den været forklaret som en rationel politisk protestbevægelse, begrundet i de økonomiske problemer i »the gray nineties«, centreret omkring mønt, jord og transport. McCarthys fremtræden i det ameri-

kanske politiske liv gav ny inspiration til analyser af den populistiske bevægelse. Tab af social status og fremmedgørelse var de elementer, den nye analyse blev bygget på, og signalementet af populisterne lød på en gruppe nostalgikere, der var ude af stand til at tilpasse sig den komplicerede økonomiske struktur i den moderne industrialisme. Forskerne ledte med lys og lygte efter fascistiske træk, der kunne kendetegne bevægelsen; men den slags giver i reglen spinkle resultater, når man skal definere populismen.

I den seneste amerikanske forskning tager populismen lige så meget karakter af en amerikansk-radikal bevægelse, der nok accepterede de moderne tider, men ikke de sociale ulemper, der fulgte med; endvidere at dens medlemmer var mere pragmatisk end ideologisk orienteret. Fælles for analyserne har været en koncentration af interessen omkring prærieстaterne, mens bjergstaternes tilslutning til populismen blot blev forklaret som medløberi af økonomiske grunde. For de mange mineejere i bjergstaterne var den populistiske møntpolitik klart fordelagtig. Wright har sat sig den opgave at analysere forholdene i bjergstaten Colorado, og hans konklusion er, at den tidligere antagelse er alt for overfladisk, selv om populismen havde større støtte i mineerhvervet end blandt farmerne. Endvidere forsøger han at placere bevægelsen i sammenhæng med den politiske udvikling i Colorado, også i dette århundrede.

I. G.

ARTHUR S. LINK (ed.): *The Papers of* WOODROW WILSON. Bd. 20-22. (Princeton University Press, 1975-77). 604, 644, 630 s., 22.50, 31.50, 31.50 $.

Mastodont-udgaven af Wilsons papirer skrider støt og imponerende frem. Bind 20 bringer afslutningen i 1910 på Wilsons ledelse af Princeton; som de nærmest foregående bind giver også dette et tæt indtryk af intrigemageriet på de gamle universiteter. Ikke mindre interessant er det, at vi her kan følge udmanøvreringen af Wilson. Hidtil havde han kunnet klare situationerne; men nu gør han sig gang på gang skyldig i taktiske fejlgreb, der næsten - i hvert fald set med vor viden om det, der fulgte - virker som et varsel om præsidentens senere politiske skæbne.

De to følgende bind fører læseren ind i starten på Wilsons politiske karriere med valget i 1910 til guvernør i New Jersey. De to bind dækker kun de to år 1910-11; som i de foregående er alt medtaget: små notitser, breve, samtalereferater og et væld af taler. To forhold sætter deres præg på disse bind: belysningen af teknikken i amerikansk politik, når man ville starte en løbebane, og de grundlæggende holdninger og anskuelser i Wilsons politik. Selv om det for en ikke-amerikansk historiker undertiden kan knibe at fastholde problemer og trin i udviklingen, er det fortsat et værk, der kan læses. For amerikanerne må det tillige være en central kildepublikation på mange felter.

LATINAMERIKA

DAVID ROCK: *Politics in Argentina 1890-1930.* The Rise and fall of Radicalism. (Cambridge University Press, 1975). IX + 315 s., 6.60 £.

I bogen, der er udkommet i serien Cambridge Latin American Studies, behandler David Rock det argentinske Radikale Partis fremkomst og udvikling fra 1890'erne til 1930. Hovedvægten er dog lagt på periodens sidste halvdel. I denne korte periode havde Argentina et nogenlunde fungerende demokratisk politisk system, mellem indførelsen af en demokratiseret valglov i 1912, og indtil et militærkup styrtede den radikale regering i 1930.

Rock analyserer i bogen partiets oprindelse - en koalition mellem godsejere og byernes middelstand - og dets forsøg på efter valglovsændringen at vinde støtte blandt arbejderklassens vælgere. Undersøgelsen er især koncentreret omkring partiets første regeringsperiode 1916-22 under ledelse af præsident Yrigoyen, men lider også herudover af væsentlige begrænsninger i forhold til bogens titel. Stærkest står de afsnit, der behandler den Buenos Aires'ske arbejderklasses forhold til det Radikale Parti i årene under og efter verdenskrigen.

E. K. J.

KENNETH R. MAXWELL: *Conflicts and Conspiracies: Brazil and Portugal 1750-1808.* (Cambridge University Press, 1973). XIX + 289 s., 5.80 £.

1788-89 og igen 1798 udbrød der i Brasilien opstande mod det portugisiske kolonistyre. I begge tilfælde blev de hurtigt nedkæmpet, og de er i historiske fremstillinger ikke tillagt væsentlig betydning. Dette mener Maxwell er en forkert vurdering. I sin bog, der er kommet som bd. 16 i Cambridge Latin American Studies, analyserer han de to opstande og deres forudsætninger og når frem til, at de havde afgørende betydning for de ændringer i de politiske og økonomiske relationer mellem Brasilien og Portugal, der foregik i årene mellem 1750 og 1808.

Den første af opstandene - inspireret af USA's løsrivelse - støttedes således af betydningsfulde kredse inden for den økonomiske overklasse i protest mod den forstærkede økonomiske udbytningspolitik, som Portugal under Pompal var slået ind på efter 1750. Denne politik ændredes efter opstanden, og hermed banedes vej for en gradvis forsoning mellem de herskende økonomiske kredse i Brasilien og moderlandet. Bl.a. derfor fik den følgende opstand i 1798 ingen støtte fra det brasilianske handelsaristokrati. Ændringerne i den økonomiske politik og hermed erkendelsen af Brasilien som kolonirigets økonomiske centrum var en væsentlig forudsætning for flytningen af regeringssædet til Rio de Janeiro i 1807-08 som følge af Napoleons invasion af Portugal.

En væsentlig del af bogen indeholder kvantitative analyser over udviklingen i handelen mellem de to områder samt mellem disse og hovedhandelspartneren England. Disse undersøgelser giver et væsentligt bidrag til studiet af den internationale økonomi i denne periode.

Den grundige og velskrevne bog afsluttes med en bibliografisk oversigt samt et 20-siders økonomisk-statistisk appendix.

E. K. J.

AFRIKA

JOHN D. HARGREAVES: *West Africa Partitioned.* Volume I: The Loaded Pause. 1885-1889. (Macmillan, 1975). 273 s.,7 £.

Professor Hargreaves' bog er det første bind af et større arbejde (planlagt til at omfatte tre bind) om delingen af Vestafrika i slutningen af 19. årh. og fremtræder som en fortsættelse af forfatterens velkendte »Prelude to the Partition of West Africa« fra 1963.

Bogen indledes med en omfattende redegørelse for forholdet mellem de europæiske stormagter og Vestafrika i 19. årh. frem til og med Berlinkonferencen i 1884-85. De efterfølgende kapitler behandler udviklingen i forholdet mellem europæerne og forskellige dele af Vestafrika i perioden 1885-89, og bogen afsluttes med en analyse af Englands og Frankrigs koloniseringsresultater i den omhandlede femårs periode. Dette afsluttende kapitel udgør samtidig indledningen eller overgangen til de efterfølgende to bind, der skal koncentrere sig om vestmagternes mere målbevidste politik over for Vestafrika efter 1889.

Bogen er således først og fremmest en detaljeret beskrivelse af en central periode i Afrikas og den europæiske imperialismes historie, og forfatteren lægger ikke skjul på, at han hermed ønsker at råde bod på det forhold, at meget af den mere teoretisk betonede imperialisme-diskussion foregår uden et tilstrækkeligt kendskab til den konkrete historiske udvikling. Hargreaves erkender, at teoretiske overvejelser er nødvendige, men han foretrækker at udskyde en klarificering af disse overvejelser til de efterfølgende bind. Nærværende bind fremtræder således desværre i mere end én forstand som en torso, der ikke lader sig endeligt bedømme, før værket er afsluttet.

Bogen rummer ingen samlet bibliografi, idet en sådan er udskudt til bind tre, men det omfattende noteapparat giver dog fyldestgørende henvisninger. Bindet afsluttes med et statistisk appendiks (omfattende eksporttal for enkelte vestafrikanske områder) og med et dækkende register.

W. J.

J. FORBES MUNRO: *Africa and the International Economy 1800-1960.* An introduction to the modern economic history of Africa south of the Sahara. (Dent, 1976). 230 s., 2.25 £.

Bogen er et udpræget synteseforsøg. Munro kalder den beskedent for »a short introduction to a very large subject«, men det er ingen ringe præstation, der ligger i dette første forsøg på at sammenarbejde de mange regionale analyser, der foreligger, til en samlet redegørelse for Det sorte Afrikas integration i den moderne internationale økonomi.

Der indledes med en kort oversigt over den internationale økonomis udvikling og Afrikas placering i denne udvikling. Derefter koncentrerer behandlingen sig om perioden efter 1800 med hovedvægten på perioden 1880-1960, hvor det afrikanske kontinent for alvor drages ind i et globalt handels-, produktions- og investeringsmønster. Bogen er strengt kronologisk disponeret, men inden for de enkelte tidsafsnit stilles udviklingen i de forskellige regioner op over for hinanden med den hensigt dels at påpege deres særpræg, dels at uddrage generelle udviklingsmønstre for hele Det sorte Afrika.

Den europæiske inddragning af Afrika i det internationale økonomiske system fik som bekendt vidtrækkende konsekvenser for de afrikanske samfunds økonomiske, politiske og sociale struktur. Munro focuserer naturligvis på ændringerne i den økonomiske struktur og når frem til en generel karakteristik af det omdannede afrikanske samfund omkring 1960. Han skelner mellem tre hovedsektorer, en eksport-sektor, der har noget nær monopol på samfundets teknologiske og finansielle udvikling, en sekundær sektor, der fungerer som service-sektor for eksport-sektoren og som bindeled mellem denne og den tredje sektor i samfundet: den traditionelle basissektor, agrarsektoren, hvis hovedfunktioner er at bevare eksistensgrundlaget for hovedparten af befolkningen og levere arbejdskraft til (og i krisetider opsuge arbejdskraft fra) de to mere udviklede sektorer. Munro konkluderer med rette, at et samfund med denne struktur er et særdeles ustabilt samfund med voldsomme økonomiske og sociale uligheder, og bogen afrundes med følgende konstatering: »Integration into and interaction with the international economy had produced, at best, only partical 'development'«.

Bogen afsluttes med et statistisk appendiks (eksporttal), en kort bibliografi og et dækkende register.

W. J.

INDIEN

C. A. BAYLY: *The Local Roots of Indian Politics.* Allahabad 1880-1920. (Clarendon Press, Oxford, 1975). 314 s., 10 £.

Ikke mindst på grund af den aktuelle politiske udvikling i Indien må nærværende bog have stor interesse. Det er en omarbejdelse af en doktordisputats fra 1970. Som titlen angiver, ønsker forfatteren at klarlægge rødderne til det politiske system. Det gøres med udgangspunkt i byen Allahabad sydøst for Delhi ved sammenløbet af floderne Jumna og Ganges. Netop denne beliggenhed sikrede byen en central placering i hele området, og byen havde da også været provinshovedstad. Ydermere var byen hjemsted for nogle af den fremtidige politiske elite, bl.a. Nehru. Forfatteren ønsker derfor at beskrive de sociale og politiske baggrundsforhold for denne elite. Det fremgår herunder, at en lille gruppe havde kontrol over kreditapparatet, boligmassen, den religiøse filantropi, dagspressen foruden, at den alene havde forståelse for politik. Frem mod 1920 blev det politiske system mere åbent, og stadig flere tog aktivt del i det politiske liv. Som forklaring herpå anføres bl.a., at det gamle stærke »patron-klient« forhold gik i opløsning i takt med den stigende urbanisering.

Til slut diskuteres resultaternes repræsentativitet, og forfatteren mener at kunne konkludere, at udviklingen i Allahabad ikke kan karakteriseres som enestående.

H. F.

NORDEN

BJÖRN HELMFRID & SALOMON KRAFT: *Norrköpings historia.* VI. Tiden 1914-1970. (Norrköpings stad, 1976). 296 + 227 + 172 + 160 + 90 s., 80 sv. kr.

Med dette 6. bind afsluttes den helt enestående byhistorie, som Norrköping har udgivet i de sidste årtier, se sidst NFH XXIV 182. Det nye bind består af fem afhandlinger med hver sit titelblad og register; for yderligere at styrke forvirringen rækker det samlede titelblad over tiden 1914-70; men de to af afhandlingerne, tilmed meget lødige, dækker tiden 1719-1970 og handler henholdsvis om bebyggelseshistorien og om industriarkitekturen. Som det desværre ofte sker i byhistorier, når den nyeste tid skal behandles, er fremstillingen også her blevet ret skematisk; det gælder mindre den økonomiske og sociale udvikling, mens de to andre bidrag om kommunalstyret og om kulturen bevæger sig meget i det rent konstaterende og med redegørelser for rammer og bestemmelser uden analyser af, hvordan det virkelig fungerede.

TRYGVE SOLHAUG: *De norske fiskeriers historie 1815-1880.* 1-2. (Universitetsforlaget, 1976). 770 s., 195 n.kr.

Et i næsten enhver henseende gedigent værk. Velskrevet, om end lidt tungt, baseret på omfattende førstehåndsstudier og forsynet med det nødvendige apparatur: overskuelige tabeller, kildehenvisninger og gode registre.

I behandlingen er tilgodeset fiskeriets forskellige aspekter. Gennemgående er det fiskene, der styrer dispositionen, således at afsnittene er om torskefiskeri, fangst af sild, hummer, makrel og laks (her også sportsfiskeriet!). Inden for disse afsnit behandles teknik, behandling af fangsten, økonomi m.m. Med er også fiskeriets politiske stilling og et stort slutningskapitel er viet de generelle eksportvilkår og konjunktursvingningerne. Hvad der mangler er en mere generel placering af fiskeren i tidens samfund; det er således først og fremmest fiskeriets økonomi og teknik, der er emnet.

OLAF KLOSE & EVA RUDOLPH: *Schleswig-Holsteinisches Biographisches Lexikon.* (Wachholtz, 1976). 248 s., 45 DM.

Værket er endnu med dette bind ganske svarende til det foregående, se NFH XXIII 80 og XVI 116. Det er imidlertid nu blevet knyttet nær til et løbende forskningsprojekt i Kiel, hvilket betyder, at de følgende bind kun vil bringe biografier fra absolutismens tidsalder.

MODERNE HISTORIE

INTERNATIONAL POLITIK

DOROTHY F. LA BARR & J. DAVID SINGER (eds.): *The Study of International Politics.* A Guide to the Sources for the Student, Teacher, and Researcher. (Clio Books, 1976). 211 s., 10.60 £.

Denne bog vil sikkert vise sig at blive, hvad de to udgivere selv med klædelig beskedenhed forudsiger, nemlig »en af de nyttigste bibliografier« inden for faget international politik. I en række afsnit gives oversigter over teoretiske monografier, over grundbøger i international politik og komparativ politik, over fagets tidsskrifter, opdelt i »data-baserede«, traditionelle og policy-orienterede, endvidere over særlige serier, abstracts, datakilder og -håndbøger samt endelig over eksisterende bibliografier. Et særligt træk er, at indholdet nærmere angives ved readers og andre samleværker.

Udgivernes, og vel især J. David Singers fagpolitiske fordomme og præferencer fornægter sig heller ikke her. Det mest eklatante udtryk herfor er, at sektionen vedr. »databaserede« tidsskrifter - en betegnelse kun 10 tidsskrifter, fortrinsvis med tilknytning til fredsforskningen, findes værdige til - fylder 67 s., mens fagets øvrige tidsskrifter, i alt 43, spises af med 6 sider.

Med denne reservation - og med reservation for, at visse oplysninger ikke er helt dugfriske - må det dog fremhæves, at bibliografien i mange henseender vil være et nyttigt bekendtskab.

D. C. WATT: *Survey of International Affairs 1963.* (Oxford University Press, 1977). 351 s., 25.00 £.

Dette er uigenkaldeligt sidste bind i Royal Institute of International Affairs' Survey-serie, der startedes af Arnold Toynbee i 1924, og som siden da har været et uundværligt hjælpemiddel for samtidshistorikere. Seriens intention har været »to supply, fairly close to the events which it records, an objective historical narrative written from a non-national viewpoint, which subsequent generations of professional historians would be expected to develop and enlarge«, og denne intention har serien i vid udstrækning opfyldt. Et andet sigte har været, at fremstillingen skulle afspejle en enkelt forfatters historiske synspunkt.

Udgiverne har nok ret i, at seriens sigte bl.a. på grund af den internationale politiks tiltagende kompleksitet er blevet stadig vanskeligere at realisere, og at instituttets ressourcer for fremtiden bedre kan anvendes inden for mere specialiserede samtidshistoriske projekter.

På flere måder er 1963 et passende slutpunkt for serien: de første tegn på øst-vest afspænding begyndte at aftegne sig, den kinesisk-sovjetiske konflikt brød ud i lys lue, adskillige statsmænd - Macmillan, Adenauer, Kennedy - forlod den politiske scene, i Afrika afvikledes Congo-krisen i det store og hele. Bindet, der er skrevet af flere forfattere, blandt hvem J. B. Mayall har båret hovedbyrden, er opdelt regionalt: efter et kapitel om stormagtspolitikken følger kapitler om Asien, Mellemøsten og Afrika. Stil og approach følger den traditionelle høje standard, og bindet er derfor en værdig afslutning på denne serie.

ROBERT JERVIS: *Perception and Misperception in International Politics.* (Princeton University Press, 1976). 445 s., 28.50 $.

Denne bog om psykologiske faktorers betydning for udformningen af udenrigspolitik vil utvivlsomt i lang tid blive stående som et centralt værk i den beslutningsteoretiske litteratur. Jervis' udgangspunkt er, at beslutningstagere - som alle mennesker - fejlopfatter virkeligheden, men at deres fejltolkninger følger bestemte mønstre, der er bestemt af de kognitive processers natur, og at man følgelig gennem et systematisk studium af disse kan nå frem til at kunne reducere omfanget af fejltolkninger og skabe grundlag for en mere rationel politik.

Bogen er baseret på et indgående kendskab til

perceptionspsykologien; men de kognitive fænomener, der beskrives og analyseres i bogen, belyses ikke med - de efter Jervis' opfattelse tvivlsomt relevante - laboratorieforsøg, men derimod med et væld af historiske eksempler hentet fra det 19. og 20. århundrede. Af særlig interesse er et længere kapitel om, hvorledes politikere lærer af historien, der er meget tankevækkende. Bogen kræver ingen psykologiske forkundskaber; til gengæld indeholder den masser af betragtninger af relevans for historisk forskning.

ROBERT AXELROD (ed.): *Structure of Decision.* The Cognitive Maps of Political Elites. (Princeton University Press, 1976). 404 s., 31.50 $.

»Cognitive mapping« er en i de senere år udviklet analysemetode inden for beslutningsteorien. Formålet er at skabe en formaliseret grafisk gengivelse af beslutningstageres virkelighedsopfattelse for derigennem at øge forståelsen for deres beslutningsadfærd samt muligheden for ved hjælp af simulation at sige noget om deres evt. fremtidige adfærd. Et »kognitivt kort« består af en række punkter - de begreber, hvormed beslutningstageren behandler det pågældende problem - der i større eller mindre udstrækning er forbundet med pile, repræsenterende hans opfattelse af kausalforbindelser imellem begreberne.

Bindet indeholder en række teoretiske afsnit, for det meste forfattet af udgiveren, om metodens anvendelighed og teknik; derudover også en række mere tekniske appendices. Endvidere rummer det fem empiriske studier, bl.a. Axelrods egen studie af den britiske Eastern Committee af 1918, der til dato er den mest overbevisende anvendelse af metoden på et historisk materiale.

Anvendt i historisk forskning synes metodens største fordel at ligge i dens krav om stringens i analysen; til gengæld sætter dens store krav om fuldstændighed i materialet, også begrænsninger for dens anvendelighed.

EVAN LUARD: *International Agencies: The Emerging Framework of Interdependence.* (Macmillan, 1977). 338 s., 14.00 £.

Væksten i de universelle funktionelle organisationer som WHO, UNESCO eller IMF, og ikke mindst den voksende betydning af de beslutninger, der træffes inden for deres regi, er et af de karakteristiske træk ved efterkrigstidens internationale politik, som det imidlertid på grund af disse organisationers og beslutningers ofte ganske tekniske karakter kan være vanskeligt at overskue.

Evan Luards nye bog er en glimrende indføring i denne problematik. Den er funktionelt organiseret, for så vidt som hvert funktionelt område - telekommunikation, energi, handel, udvikling o.s.v. - behandles i separate kapitler, der hver giver en oversigt over de pågældende organisationers historie og udvikling, deres organisatoriske opbygning samt deres vigtigste virkeområder. Et særligt problem er koordineringen af de autonome og meget »grænsebevidste« særorganisationers programmer med hinanden og med sådanne regulære FN-organisationer som UNEP, UNICEF eller UNCTAD, der særlig er blevet akut, efter at udviklingsproblematikken er kommet til at optage en så fremtrædende plads i næsten alle disse organisationers programmer. Luard gør udmærket, omend ikke udtømmende, rede for denne næsten uigennemskuelige problemstilling og afslutter sin gennemgang med en række velovervejede refleksioner over dette organisationssystems effektivitet i relation til dets opgaver samt over systemets fremtidige muligheder.

J. I. COFFEY: *Arms Control and European Security.* A Guide to East-West Negotiations. (Chatto & Windus, 1977). 271 s., 10.00 £.

Bogen er af væsentlig interesse, fordi den i modsætning til langt de fleste fremstillinger af rustningskontrolproblematikken anskuer denne ud fra en europæisk synsvinkel. Spørgsmålet er ikke så meget de potentielle virkninger af rustningskontrol på supermagternes sikkerhed, som på de europæiske landes sikkerhedsmæssi-

ge interesser. Denne interesse kommer særlig frem i et længere afsnit om MBFR, dvs. spørgsmålet om gensidige styrkereduktioner i Europa, men også SALT-forhandlingerne om kernevåbenbegrænsninger ses i et europæisk perspektiv.

Bogens konklusioner er ret pessimistiske, for så vidt som Vesteuropa efter Coffeys analyse ikke har større sikkerhedsmæssig interesse i rustningskontrol i den form, der forhandles for øjeblikket, og rustningskontrol ikke kan gøre noget ved det, som er vesteuropæernes største bekymring, nemlig den svindende tillid til USAs garanti. Derimod ser han større potentielle fordele for de østeuropæiske lande i rustningskontrol, først og fremmest i form af en mindre belastende sovjetisk kontrol.

BRIAN BOND: *Liddell Hart.* A Study of his Military Thought. (Cassell, 1977). 289 s., 7.95 £.

Liddell Hart er formentlig dette århundredes største militære tænker i vor del af verden, og det er derfor meget passende, at der nu - ca. 7 år efter hans død - foreligger en intellektuel biografi. Brian Bond er som mangeårig nabo til og medarbejder af Liddell Hart med ubegrænset adgang til hans enorme arkiv eminent egnet til denne opgave, som han skiller sig fra med stor indsigt og en klar forståelse for styrke og svagheder i Liddell Harts tænkning.

Bond fremhæver særlig Harts taktiske teorier for deres originalitet, f.eks. hans fremhævelse af tankvåbenets betydning for krigsførelsen. Derimod er han mere kritisk over for Harts teorier på det politisk-strategiske felt, f.eks., hans bidrag til efterkrigstidens strategiske debat.

Ud over analysen af Liddell Harts teorier og deres udvikling giver bogen interessante indblik i deres kontekst, især som den afspejler sig i Harts korrespondance med en lang række andre militærstrateger. Herigennem uddybes det billede, som Harts publicerede arbejder giver, på væsentlige punkter.

STORBRITANNIEN

JOHN CAMPBELL: *Lloyd George.* The Goat in the Wilderness. (Jonathan Cape, 1977). 383 s., 10 £.

John Campbell sætter sin analyse ind der, hvor langt de fleste af Lloyd Georges næsten utallige biografier begynder at miste interessen, nemlig ved Lloyd Georges »fald« i 1922 sammen med den store koalition. »Geden« blev drevet ud i den politiske ødemark for aldrig mere at vende tilbage; dette er den gængse opfattelse. Campbell gør heroverfor opmærksom på, dels at Lloyd George trods alt var lige ved at få et comeback i nationalregeringen 1931, dels - hvad der er mere kontroversielt - at han tyverne igennem befandt sig i centrum af britisk politik på den måde, at han stadig var i sine mange modstanderes overvejelser; ja, efter hans opfattelser er det ikke for meget sagt, at »hele mellemkrigstiden var en bevidst reaktion imod Lloyd George«.

Dette syn er naturligvis uholdbart; på den anden side dokumenterer Campbell overbevisende, at Lloyd George i tyverne var en sprællevende politiker, der på mange måder - og i modsætning til både konservative og Labour-ledere - formulerede konstruktive løsninger på det britiske samfunds problemer. Af særlig interesse er Campbells påvisning af det nære samarbejde med Keynes, f.eks. omkring den såkaldte »gulbog«, det liberale parti udsendte før valget i 1929. Men forgæves: Labours fremvækst kombineret med valgsystemets bias mod trediepartier sikrede, at den efter forfatterens opfattelse »bedste« blev holdt borte fra magten.

JOHN STEVENSON: *Social Conditions in Britain between the Wars.* (Penguin, 1977). 295 s., 1.75 £.

På linie med den nyere forskning i andre europæiske lande understreger Stevenson det modsætningsfyldte i tredivernes udvikling. På den ene side en økonomisk krise ledsaget af en katastrofal arbejdsløshed, især i de traditionelle industrier, på den anden side en vis fremgang for de nyere industrier, en væsentlig gennemsnitlig vækst i levestandarden på grund af prisernes

fald, fremskridt i sundhedssektoren og udviklingen af en egentlig folkekultur.

Forfatteren hæfter sig især ved ét træk, den voksende videnskabelige forskning af sociale forhold. I fire kapitler gengiver han uddrag af periodens socialvidenskabelige litteratur koncentreret om henholdsvis fattigdoms-, sundheds-, bolig- og arbejdsløshedsproblemer. Mange af disse undersøgelser er i dag vanskelige at få fat i og derfor relativt ukendte; men bogen giver - i en udmærket redaktionel ramme - et glimrende indblik i periodens dagligdag for store dele af den engelske befolkning og samtidig et interessant indblik i metoder og interessefelt hos nogle af socialforskningens pionerer.

SIR LLEWELLYN WOODWARD: *British Foreign Policy in the Second World War.* Vol. V. (Her Majesty's Stationery Office, 1976). 542 s., 10 £.

Dette femte og sidste bind af Llewellyn Woodwards monumentale værk om britisk udenrigspolitik under 2. verdenskrig er vel tematisk det mest interessante, idet det er koncentreret om formuleringen af krigsafslutningspolitikken og forberedelsen af efterkrigstidens globale og europæiske ordning. Centrale emner er de store krigstidskonferencer fra Moskva til Potsdam, forhandlingerne om De forenede Nationer og de løbende kontakter først og fremmest med USA om Tysklandsproblemet efter krigen. Disse spørgsmål er naturligvis ganske velbelyst i litteraturen; men benyttelsen af de officielle britiske arkiver føjer alligevel på mange punkter nye træk til billedet.

Af speciel interesse er diskussionen af de britiske planer i de sidste krigsår vedr. Vesteuropas politiske organisering, der forudskygger adskillige af de initiativer, som Bevin tog i sin udenrigsministerperiode 1945-50.

NEILL NUGENT & ROGER KING (ed.): *The British Right.* Conservative and Right Wing Politics in Britain. (Saxon House, 1977). 230 s., 15.75 $.

Interessen for den britiske højrefløj er af flere grunde stigende. Under Margaret Thatchers ledelse er det konservative parti gået mod højre, og samtidig har bevægelser til højre for partiet, såsom »Powellismen« eller National Front mere vind i sejlene, end de længe har haft.

Bogen indeholder 8 afhandlinger centreret om højrefløjens idémæssige grundlag. Efter et noget usikkert indledende forsøg på at bestemme »højre«-begrebet og en kort skitse af den britiske konservative tradition følger tre afhandlinger om den moderne konservatisme og tre afhandlinger om det ekstreme højre. Vægten er som antydet lagt på det ideologiske aspekt mindre end på et forsøg på at forklare højrebevægelsens delvise succes i de senere år. Kun i et afsluttende essay tager Roger King spørgsmålet om årsager til tilslutning op. Analysen former sig imidlertid mest som en diskussion af forskellige generelle teorier; disse relateres nok til den britiske situation; men da der ikke inddrages empiriske data f.eks. fra vælgerundersøgelser, bliver konklusionerne temmelig løse.

Blandt de øvrige artikler er de interessanteste en undersøgelse af indholdet i resolutionsforslag til de årlige konservative partikonferencer 1945-73 samt en koncis gennemgang af Enoch Powells politiske ideologi.

DANIEL SNOWMAN: *Kissing Cousins.* An Interpretation of British and American Culture 1945-1975. (Temple Smith, 1977). 342 s., 6.50 £.

Den engelske historiker og BBC-medarbejder har sat sig et stort og ambitiøst mål: ikke blot at foretage en sammenligning af traditionelle engelske og amerikanske kulturnormer, men også af disse og de nye kulturelle og sociale værdier, der slog igennem i den vestlige verden i 1960'erne. Der er altså tale om en såvel rumlig som tidsmæssig sammenligning.

I bogens første halvdel analyseres og kontrasteres amerikanske værdier centreret om den puritanske »etik« og frihedsbegrebet med engelsk selvkontrol og insularitet. Dette er gjort før, men samtidig foretager Snowman en interessant analyse af disse typiske normers status i

den anden kulturkreds og når derigennem frem til en relativering af de velkendte stereotyper.

I bogens andet hovedafsnit søger forfatteren først at identificere de nye værdier - f.eks. »parcipatoriness«, hvorved forstås den falske fornemmelse af deltagelse, som især fjernsynet skaber, flygtighed og forventning om næsten øjeblikkelig tilfredsstillelse af krav og ønsker. Det er en af bogens teser, at de traditionelle værdier i 1970'erne oplever lidt af en renæssance, men også at der er ved at opstå en slags fusionskultur af gamle og nye elementer.

Afsluttende - og alt for kortfattet - behandler Snowman spørgsmålet om den gensidige kulturelle påvirkning mellem USA og Storbritannien efter anden verdenskrig.

Bogens brede emne taget i betragtning vil mange af forfatterens generalisationer ægge til modsigelse. Hans argumentation er imidlertid veldokumenteret med et stort og yderst varieret kildemateriale spændende fra den klassiske litteratur til den moderne reklame- og popindustris frembringelser. Den er spændende at læse.

TYSKLAND

CHRISTOPH M. KIMMICH: *Germany and the League of Nations.* (University of Chicago Press, 1976). 266 s., 13.15 £.

I den første monografi over Tysklands forhold til Folkeforbundet indtil 1933 er hovedsynspunktet det, at der herskede en grundlæggende uforenelighed mellem Folkeforbundets idé og de forestillinger, der beherskede udformningen af periodens tyske udenrigspolitik. Kimmich betoner her på linie med de fleste historikere i den senere tid kontinuiteten mellem det wilhelminske og Weimar-Tyskland. Denne var helt klar hos det nationalistiske højre, men også i Stresemanns politik finder forfatteren mange træk, der peger tilbage til målforestillinger hos førkrigstidens nationalliberale.

Var de tyske målsætninger omtrent uforandret revisionistiske i perioden 1926-33, så var der dog forskelle i strategi og stil. Stresemannpolitikken var baseret på forventningen om, at tysk medlemskab ville lette generhvervelsen af international magt og indflydelse; hans efterfølgeres politik hvilede på den opfattelse, at medmindre medlemskabet gav håndgribelige revisionistiske gevinster, var der ingen grund til at spille spillet i Genève og lade Tysklands handlefrihed binde heraf.

Fremstillingen er veldokumenteret og præget af en klar fastholdelse og diskussion af nogle væsentlige linier i Weimar-Tysklands udenrigspolitik.

JAMES THOMAS EMMERSON: *The Rhineland Crisis 7 March 1936.* A Study in Multilateral Diplomacy. (Maurice Temple Smith, 1977). 383 s., 10.00 £.

På grundlag af et ekstensivt studium af nu offentliggjorte eller frigivne britiske, tyske og franske arkiver har forfatteren skrevet en yderst grundig analyse af Rhinlands-krisen. Herunder gør han op med en række myter om denne begivenhed, f.eks. at den var sidste chance for at stoppe Hitler uden en verdenskrig. Bogen viser klart, at denne mulighed simpelt hen ikke forelå; den franske hærs organisation og strategi var defensiv allerede da, og briterne havde hænderne fulde i Middelhavsområdet; desuden ønskede de ikke at ændre deres politik med at købe tid til genoprustningsprogrammet. Emmerson kan endvidere godtgøre, at vestmagterne i forvejen faktisk var indstillet på, at Hitler so oder so ville generhverve den militære kontrol med Rhinlandet i løbet af 1-2 år.

På den baggrund anser han heller ikke effekterne af Rhinlandet for så skelsættende, som mange har ment. Hitler fik nok en momentan triumf, men på bekostning af tab af politisk troværdighed og en accellereret oprustning i Storbritannien.

Bogen vil sandsynligvis i lang tid fremover være standardværket om denne episode i tredivernes europæiske politik.

REINER POMMERIN: *Das Dritte Reich und Lateinamerika.* Die deutsche Politik gegenüber

Süd- und Mittelamerika 1939-1942. (Droste, 1977). 377 s., 39 DM.

I en dissertation fra universitetet i Köln søger forfatteren på grundlag af meget omfattende arkivstudier at skille kendsgerninger og myter i det hidtil meget lidt udforskede emne, Hitler-Tysklands Latinamerika-politik. Kendsgerningen er først og fremmest en gensidig interesse i at udvikle handelsforbindelserne, fra tysk side for at sikre råstoftilførsler, fra latinamerikansk side for at mindske afhængigheden af USA og få adgang til det forventede fremtidige europæiske storøkonomirum under tysk ledelse.

Myterne er primært de udbredte forestillinger om tysk penetration af Latinamerika via folketyske femtekolonner. Pommerin vil ikke afvise, at der foregik en vis hvervning af folketyske grupper, men om nogen bevidst politik var der ikke tale. En af grundene til denne lave profil var Hitlers manglende interesse for Latinamerika - et forhold Pommerin tilskriver hans forventning om, at den endelige kamp om verdensherredømmet med USA først ville finde sted efter hans egen død.

Pommerins tese vil sikkert ikke vinde almindelig anerkendelse, specielt ikke i DDR, hvor det tredie riges penetration af Latinamerika ses som forløber for en tilsvarende vesttysk målsætning i dag. Men bogen har i hvert fald skabt et væsentlig forbedret faktuelt grundlag for den videre debat.

REINHARD OPITZ (Hrsg.): *Europastrategien des deutschen Kapitals 1900-1945*. (Pahl-Rugenstein Verlag, 1977). 1069 s., 198 DM.

I denne omfattende bog har den DKP-sympatiserende tyske historiker Reinhard Opitz (som p.g.a. Berufsverbot ernærer sig som uafhængig forfatter) samlet en omfattende dokumentation af tyske kapitalgruppers ekspansionsplaner fra midten af 1800-tallet til perioden umiddelbart efter Tysklands nederlag i 1945.

Det er meget spændende og informativ læsning, man finder i de omhyggeligt kommenterede 152 dokumenter og uddrag af større beretninger. P.g.a. Tysklands nederlag i 2. Verdenskrig har historikere fået adgang, ikke bare til statsmagtens hemmelige planer, men også til forskellige store industrilederes og -sammenslutningers planer og fremtidsforhåbninger langt tilbage i tiden.

Samlingen er især baseret på resultaterne fra Fritz Fischers provokerende materiale i Griff nach der Weltmacht fra 1961 (og de senere arbejder af hans elever Immanuel Geiss, Dirk Stegmann med flere) om Tysklands bevidste udløsning af 1. Verdenskrig. Derudover bygger udvalget på materiale indsamlet af DDR-historikere som E. Czichon og D. Eichholtz.

Opitz' tese er, at den tyske kapital var (og er) specielt aggressiv og farlig for fred og stabilitet i Europa. Samme tankegang lå bag ved krigsforbryderprocesserne i Nürnberg 1946. Det politiske formål (som ikke skjules) er at mobilisere den brede befolkning i Tyskland og de øvrige EF-lande til kamp mod denne aggressive kapital, som endnu en gang er blevet dominerende i Vesteuropa.

I det omfang, der drages en nationalistisk konklusion af Opitz' afsløring af den tyske kapitals aggressive karakter, afsløres de videnskabelige (og politiske) svagheder i den ellers udmærkede publikation (svagheder, som han deler med både den førnævnte venstresocialdemokratiske skole omkring (den nu pensionerede) Fritz Fischer *og* de østtyske marxistiske historikere).

Det er hævet over enhver tvivl, at tyske storindustrielle kredse så med stor velvilje på udbruddene af såvel 1. som 2. Verdenskrig (og den fascistiske magtovertagelse), og at de lagde store planer om at udnytte de markedsmæssige dominansmuligheder, dette gav, både i form af erobring af nye markeder og tilførsel af billig (slave-) arbejdskraft fra de erobrede nabolande. Men dette må ikke opfattes som et specielt træk ved den tyske kapital! Det er et indbygget træk i den særlige økonomiske rationalitet, efter hvilke alle kapitalistiske virksomheder drives - uafhængig af nationalitet! Den tyske storindustri har på den ene side blot været mere effektiv end de fleste andre (bortset fra amerikansk og ja-

pansk kapital) og på den anden været så uheldig at være på den tabende side i krigen, således at dele af dens arkiver faldt i hænderne på politiske modstandere (russerne i DDR og i Vesten de allierede officerer og jurister, der udarbejdede anklageskrifterne i Nürnberg processerne).

For det andet må man ikke overdrive betydningen af eksistensen af sådanne ekspansions- og markedsdelingsplaner. En ting er, at sådanne planer blev lagt, da situationen (krigslykken) indbød til det, noget helt andet er at bevise, at disse hensigter hos ledende kapitalgrupper var bestemmende for den historiske udvikling.

Der er efter min mening ikke nogen kvalitativ (og moralsk) forskel på kapitalisterne i forskellige lande, således som det implicit antydes i denne dokumentsamling (og i forbillederne).

Men bortset fra dette forbehold må det slås fast, at vi her har fået et fremragende historisk anskuelsesmateriale til den europæiske kapitalistiske udvikling i 1900-tallet. Materiale som her for første gang samlet er blevet gjort tilgængeligt.

U. Ø.

HENRY PICKER (Hrsg.): *Hitlers Tischgespräche in Führerhauptquartier.* Vollständig überarbeitete und erweiterte Neuausgabe mit bisher unbekannten Selbstzeugnissen Adolf Hitlers, Abbildungen, Augenzeugenberichten und Erläuterungen: *Hitler wie er wirklich war.* (Seewald, Stuttgart 1976). 548 s., 48 DM.

Den foreliggende bog fremstilles i forlagsomtalen som en videnskabeligt nybearbejdet udgave af Hitlers alenlange monologer under og efter måltiderne i Førerhovedkvarteret i Østpreussen 21/7 1941 til 31/7 1942, de berømte »Tischgespräche«. Der er tale om en vigtig kilde til den forestillingsverden, som drev personen Hitler og dermed lå bag en række af beslutningerne i den øverste, nazistiske, tyske ledelse. Til uddragene af 200 stenogrammer er tilføjet kommentarer af den embedsmand, som omhyggeligt nedskrev det hele, juristen Dr. Henry Picker (plus fotografier og to hemmelige taler, som Hitler hævdes at have holdt).

Så vidt så godt.

Hvis det virkelig forholdt sig, som forlaget hævder, at nedskriveren af samtalerne nu tredive år efter begivenhederne følte sig fri for sin »embedsmandstavshedspligt« og havde åbnet for sine arkiver med hidtil ukendt Hitler-materiale, ville publikationen have været i orden trods tydelige apologetiske træk, og selv om den oser langt væk af spekulation i den Hitler-bølge, der de sidste par år er raset hen over Tyskland (Jf. følgende citater fra indledningen og forlagsomtalen: »Hitler som han *virkelig* var«, »den *eneste* bog der skildrer Hitler i kød og blod«, »den usminkede fremstilling af tanker og handlinger hos den tyske verdensforstyrrer« etc.).

Men det gør det ikke.

Der er en række kildekritisk uafklarede problemer omkring de forskellige udgaver af disse samtaler. Den første blev udsendt af Gerhard Ritter (1951); den anden af Percy Ernst Schramm og Andreas Hillgruber (1963/1965). Den foreliggende udgave er identisk med den anden udgave bortset fra kursiverede indskud af Picker. Disse indskud skal angiveligt formidle og forklare situationen for den, der ikke har oplevet denne (spændende) tid. Picker hævder, at de er baseret på hans eget privatarkiv, som han holder utilgængeligt for historikere til sin død. Indtil andet er bevist, må man betragte disse indskud som Pickers personlige memoirer (med alle de fejlkilder det indebærer), så meget mere som han forskellige steder påberåber sig dokumenter, der forlængst er identificeret som falsknerier.

Den foreliggende udgave er en spekulation i den ubehagelige tyske Hitler-interesse i dag. Der er tale om en ukritisk blanding af Pickers erindringer (som kunne være udgivet for sig med en vis - begrænset - ræson) og et uændret genoptryk af 1963/65 udgaven (som nok kunne have trængt til en kildekritisk bearbejdelse). En kildekritisk udgave har vi stadig ikke, og det er beklageligt for en historiker, uanset hvilket type fascismeanalyse man er interesseret i at lave.

U. Ø

PETER HOFFMANN: *The History of the German Resistance 1933-1945*. (The MIT Press, 1977). 847 s., 19.95 $.

Siden den tyske udgave af nærværende værk blev offentliggjort i 1969, har det etableret sig som den mest autoritative og omfattende dokumentation af den tyske modstand mod Hitler. Sigtet er primært en registrering af de forskellige aktiviteter til fjernelse af Hitler, som iværksattes i perioden 1933-45, mindre en analyse af motiver hertil eller de konspirerendes opfattelser af de evt. konsekvenser af deres aktivitet.

Hovedinteressen er naturligvis rettet mod 20. juli-sammensværgelsen, hvis historie fra begyndelse til slutning gennemgås minutiøst og med henvisning til et enormt kildegrundlag. Men også en lang række andre kendte og mindre kendte sammensværgelser analyseres.

Ud over et ca. 200 sider langt noteapparat indeholder bogen et righoldigt kortmateriale, et mindre dokumentarisk afsnit, en 40 sider lang bibliografi samt index. Bogen er det naturlige udgangspunkt for enhver beskæftigelse med den tyske opposition mod Hitler.

LOTHAR KETTENACKER (Hrsg.): *Das »Andere Deutschland« im Zweiten Weltkrieg*. Emigration und Widerstand in internationaler Perspektive. Veröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts London, Band 2. (Ernst Klett, 1977). 258 s.

Bogen indeholder tre afhandlinger forelagt ved en konference i den engelsk-tyske historikergruppe i 1974 samt diskussionsindlæg og dokumentation i tilknytning hertil.

Peter W. Ludlow argumenterer i sin afhandling, at den engelske krigserklæring i september 1939 ikke med et fjernede de saglige og personlige forudsætninger for appeasement-politikken. Perioden frem til marts 1940 repræsenterer en overgangsfase til den ubetingede krigsførelsespolitik, der endnu er karakteriseret af forventninger om muligheden af en indre omvæltning i Tyskland og en derpå følgende kompromisfred.

Lothar Kettenacker analyserer, hvorfor briterne under hele krigen stillede sig yderst afvisende over for tilnærmelser fra det »andet« Tyskland og peger bl.a. på hensynet til de allierede og erfaringerne fra nogle af de første kontakter med angiveligt oppositionelle repræsentanter for den tyske militærledelse.

Endelig har Anthony Nicholls et mindre indlæg om amerikanske opfattelser af Tysklands fremtid under krigen.

Af mindst lige stor interesse er diskussionsindlæggene fra fremtrædende tyske og engelske historikere som Richard Löwenthal, Francis Carsten, Donald Watt, Hans Mommsen, James B. Joll m.fl.

DIETER BLUMENWITZ, KLAUS GOTTO, HANS MAIER, KONRAD REPGEN & HANS-PETER SCHWARZ (Hrsg.): *Konrad Adenauer und seine Zeit*. Politik und Persönlichkeit des ersten Bundeskanzlers. I-II. (Deutsche Verlags-Anstalt, 1976). 771 + 714 s.

Den ydre anledning til udsendelsen af dette digre samleværk om Konrad Adenauer er hans 100-årsdag i 1976. Første bind indeholder bidrag af »Weg- und Zeitgenossen«, herunder omtrent alle (nulevende), der har spillet en rolle i vesttysk politik, f.eks. Brandt, Strauss, Helmut Schmidt, Gerstenmaier, Hallstein, Barzel og Mende. Også en række udenlandske politikere har bidraget, f.eks. Anthony Eden, Lucius D. Clay og François Seydaoux.

Disse bidrag er uegale og præget af en naturlig elskværdighed over for hovedpersonen, men alligevel indeholder de mange oplysninger og vurderinger, som tjener til at nuancere billedet af Adenauer som person og politiker.

Trods dette er bind 2, som indeholder »Beiträge der Wissenschaft«, nok af større interesse her. Det er delt i tre dele, hvoraf den første behandler udenrigs- og forsvarspolitiske problemstillinger, mens den anden omfatter analyser af indenrigspolitisk karakter; endelig følger et afsnit om Adenauer-billedet idag, hvor man bl.a. hæfter sig ved Hans-Peter Schwarz' gennemgang af problemstillinger omkring Adenauer, der endnu - og trods de mange bidrag i dette værk og de mange andre, der er udkommet i

forbindelse med jubilæet - er uudforskede. Ligesom Bismarck- og Stresemann-billedet er blevet revideret i tidens løb, vil Adenauer-billedet sandsynligvis også blive det, og Adenauer-skikkelsen vil derfor fortsat have en central position i tysk historieforskning.

JENS HACKER: *Deutsche unter sich.* Politik mit dem Grundvertrag. (Seewald, 1977). 192 s.

Emnet for denne lille studie er de folke- og statsretlige aspekter af Forbundsrepublikkens Tysklandspolitik, dvs. formuleringen af officielle synspunkter på grænseproblematikken, relationen til det gamle tyske rige, Alleinvertretungsrecht samt Forbundsrepublikkens og DDRs folkeretlige status. Hovedvægten er lagt på de ændringer, der skete i den store koalitions og især i SPD-FDP koalitionens tid. Særlige afsnit er viet en analyse af Grundvertrag og en sammenligning af denne med de to parters udgangspositioner samt af forbundsforfatningsdomstolens kendelse af 1973 om Grundvertrags forenelighed med den vesttyske grundlov.

På en overskuelig plads lykkes det faktisk forfatteren, der er medarbejder ved Institut für Ostrecht, at gøre rede for de ganske komplicerede juridiske problemer, der behandles. Han formår dog ikke ganske at skjule sin bekymring over de indrømmelser, som SPD og FDP har gjort i forhold til de retlige positioner, der blev oparbejdet i Adenauer-perioden, og den stigende tendens til i det hele taget at lægge mindre vægt på denne side af Tysklandspolitikken.

CURT GASTEYGER: *Die beiden deutschen Staaten in der Weltpolitik.* (Piper, 1976). 193 s.

Dette er et ganske vellykket forsøg på at vurdere udviklingen i Tysklandsspørgsmålet efter undertegnelsen af Grundvertrag og den deraf følgende normalisering af DDRs udenrigspolitiske relationer. Bogen har form af en ræsonnerende tour d'horizon, der under anlæggelse af et komparativt aspekt behandler sådanne emner som de indenrigspolitiske forudsætninger for de to Tysklandes udenrigspolitik, deres holdning til øst-vest afspænding i Europa, deres relationer til deres respektive alliancesystemer og disses hovedmagter, USA og Sovjetunionen, udviklingen i deres indbyrdes relationer samt i deres politik over for verden uden for Europa.

Gasteyger, der er professor i international politik ved Institut des Hautes Études Internationales i Genève, betoner nok de eksterne forudsætninger for de to Tysklandes politik, men hans hovedsynspunkt er, at de senere års politik og den fremtidige udvikling i stigende grad har været og vil blive bestemt af interne faktorer. Bl.a. lægger han vægt på forskellene mellem de to Tysklandes styrke indadtil såvel som udadtil som en forklaring på, hvorfor normaliseringen er skredet så langsomt fremad, ligesom de forskellige samfundssystemer i Forbundsrepublikken og DDR sætter ganske bestemte grænser for, hvor langt den kan skride frem

PETER C. LUDZ: *Die DDR zwischen Ost und West.* Politische Analysen 1961 bis 1976. (C. H. Beck, 1977). 367 s., 19.80 DM (paper).

Den vel ubestridt førende vesttyske DDR-forsker har her samlet i alt 13 artikler om udviklingen i DDRs indre og ydre politik siden 1961; ca. halvdelen er reviderede udgaver af tidligere offentliggjorte artikler, mens resten er nyskrevne analyser.

Ludz gør indledningsvis kort rede for sit forskningssyn, hvorefter DDR må forstås dels på sine egne konkrete historiske præmisser, dels ud fra de sociale og politiske problemer, der er karakteristiske for moderne højindustrisamfund. Derimod udtaler han sig meget kritisk om analyser, der anlægger en vestlig målestok på DDR, eller marxistisk begrundede fortolkninger af DDR.

De konkrete analyser bekræfter i høj grad frugtbarheden i Ludz' paradigme; særlig hæfter man sig ved analysen af sammenhængene mellem indrepolitiske ændringer og udenrigspolitisk adfærd. Artiklerne falder i øvrigt i to hovedkategorier, hvoraf den første lægger vægten på indrepolitiske forhold, mens sidste halvdel fortrinsvis behandler eksterne aspekter. Bl.a. lægger man mærke til to interessante analyser af

nations-begrebet i østtysk indenrigs- og udenrigspolitik.

ITALIEN

MARTIN CLARK: *Antonio Gramsci and the Revolution that Failed.* (Yale University Press, 1977). 255 s., 8 £.

Med denne bog har en ung engelsk historiker givet et bidrag til den enorme (og stadig hurtigere voksende) litteratur om den italienske socialistiske teoretiker og politiker Antonio Gramsci. Efter at det italienske kommunistparti (PCI) under ledelse af Palmiro Togliatti efter 2. verdenskrig udnævnte Gramsci til sin teoretiske nestor, som den eneste socialist, der havde formuleret en strategi for arbejderklassens erobring af magten i de udviklede, kapitalistiske lande i Vesteuropa, kom en strøm af mere eller mindre idéhistoriske og personcentrerede biografier på alle sprog (heraf mange af høj kvalitet).

Fra slutningen af 60'erne har den italienske venstrefløj søgt at vise, at kommunisterne har mistolket og misbrugt Gramsci til at legitimere PCI's senere udviklede politik for opnåelse af socialismen (som afvises af venstrefløjen, PdUP, DP, Manifesto, Avanguardia Proletaria, Lotta Continua). Dette synspunkt er fremstillet i bøger, som især lægger vægten på Gramscis revolutionære arbejde i arbejderrådene i Torino 1919-20 og på hans videnskabs- og historieteoretiske skrifter fra perioden, hvor han sad fængslet (1926-35), de såkaldte fængselsbreve, lettere dal Carcere. En orientering om denne enorme litteratur kan findes i Karin Priester: Antonio Gramsci und der italienische Marxismus. Neue Politische Literatur 1976:2, s. 182-207.

Martin Clarks monografi bryder med det meste af Gramsci-litteraturen ved at være historisk i ordets bedste forstand. Den forsøger omhyggeligt og grundigt at udrede baggrunden for opkomsten af arbejderrådene som arbejderklassens kampform - især i Torino med de store industrier; den rolle, som gruppen omkring tidsskriftet Ordine Nuovo (Gramsci, Tasca, Salvemini o.a.) spillede, og årsagerne til, at revolutionen mislykkedes (og gav plads for den fascistiske reaktions undertrykkelse af arbejderklassen).

Så vidt jeg kan bedømme, er det et meget indtrængende og veldokumenteret eksempel på en socialhistorisk analyse af en konkret klassekamps forløb (på linie med Tim Masons bestræbelser for Tysklands vedkommende). Bogen hæver sig højt over den sædvanlige Gramsci-litteratur og giver et centralt bidrag til forståelsen af den italienske udvikling forud for fascismens opståen og et historisk perspektiv på rådsorganiseringen som politisk kampsform for arbejderklassen. Med dette udgangspunkt bidrager den selvfølgelig også til en bedre forståelse af socialisten Antonio Gramsci.

U. Ø.

SPANIEN

MAX GALLO: *Histoire de l'Espagne franquiste.* 1. de la prise du pouvoir à 1950 og 2. de 1951 à aujour d'hui. (Marabout université nr. 191 og 192, 1975). 503 s.

Denne fremstilling af det francistiske Spaniens historie fra sejren i oprøret mod den republikanske regering 1938/39 til 1975, er 2. ajourførte billigbogs-udgave af den oprindelige fremstilling fra 1969 (som i mellemtiden er blevet oversat til engelsk: Spain under Franco. Allen & Unwin, 1973).

Det er den absolut bedste skildring og analyse af francismens politiske historie på et andet sprog end spansk. Max Gallo, som har et stort, ret varieret forfatterskab bag sig, har korrekt skildret francismen som en særlig autoritær, kapitalistisk styreform. Denne er karakteriseret ved, at en lille lederklike symboliseret i *personen,* generalissimo Francisco Franco, opretholdt et repressivt herredømme ved politisk at balancere mellem de traditionelle herskabsgrupper: hær, kirke, feudale godsejere og nogle nye: finanskapitalen og forskellige fraktioner inden for en hastigt ekspanderende, udenlandsk domineret industri, samtidig med at regimet

skabte sin egen massebasis, Falangen via regeringsapparatet. Det var nødvendigt at være medlem af det spanske fascistiske parti, Falangen, for at indtage poster på alle niveauer i det uhyre omfangsrige statslige apparat, især i de korporative syndikater.

Max Gallo har givet en glimrende analyse af de forskellige magtgrupperinger, som Franco støttede sig på i de forskellige faser: den fascistiske etableringsfase 1938-42, autarkiperioden 1943-50, den begyndende amerikanske støtte (militær og økonomisk) 1951-58, det kapitalistiske moderniseringsdiktatur 1959-68 og afviklingsfasen op til Juan Carlos' magtovertagelse i 1975 (Francos død har han ikke nået at behandle).

Der er en kort forklaring af forkortelser på organisationer, en omfattende kronologisk oversigt (15 s.) og en god bibliografisk orientering (som dog ikke er kommenteret) og indeks.

Alt i alt en fortræffelig håndbog til studiet af et fænomen, som nu heldigvis er blevet historisk, i den forstand, at dette bestemte borgerlige herskabssystem er blevet afløst af et andet.

U.Ø.

KLAUS-JÖRG RUHL: *Spanien im Zweiten Weltkrieg.* Franco, die Falange und das »Dritte Reich«. (Hoffmann und Campe, 1975). 414 s., 58 DM.

Denne grundige monografi er udkommet i serien »Historische Perspektiven« (nr. 2), som udgives af en gruppe historikere med tilknytning til tidsskriftet Geschichte und Gesellschaft, den såkaldte »Sozialgeschichte«-skole, jf. NFH XXVII, s. 34-35.

Der er tale om den første videnskabelige bearbejdelse af forholdet mellem det nyetablerede, autoritære regime i Spanien og det nazistiske Tyskland i perioden fra det tyske angreb på Sovjetunionen 1941 til tilbagetrækningen af det spanske ekspeditionskorps ved østfronten (den »blå division« under general Munoz Grandes) i efteråret 1943. I denne nøgleperiode skiftede det francistiske Spanien position fra en (lidt egenrådig) fascistisk klientstat til en neutral magt, der indskrænkede sig til ideologisk sympati for aksemagterne.

Den fortrinsvis udenrigspolitisk anlagte undersøgelse bidrager væsentligt til en mere præcis opfattelse af, hvordan det særlige »francistiske« regime blev etableret. Fra hovedsageligt at støtte sig på den fascistiske bevægelse, falangen (symboliseret ved placeringen af Francos svoger Serrano Suner), og pleje en nær tilknytning til Tyskland og Italien ændrede Franco sin magtblok ved at give forøget indflydelse til de traditionelle ikke-fascistiske eliter, hær, kirke og godsejere. Herved udformede han det særlige franquistiske regime, som karakteriseres ved en balancegang mellem en række forskellige magtgrupper, der blev spillet ud mod hinanden (smlg. omtalen af Max Gallos: Histoire de l'Éspagne franquiste).

Disse perspektiver er kun kort skitseret i indledning og afslutning; hovedsigtet er forbindelserne mellem Spanien og det nazistiske regime i perioden 1941-43.

Her indskriver Ruhl sig med hæder i den sparsomme objektive, anti-fascistiske tradition i vesttysk historieskrivning om Tysklands intervention i Spanien fra 1936 og frem. De få vesttyske historikere, som har beskæftiget sig med omfanget og betydningen af den tyske støtte til Franco under oprøret mod den republikanske regering 1936-39, har forsøgt at underbetone det tyske ansvar for, at det gik, som det gjorde.

Ruhl plejer ikke sådanne bevidste eller ubevidste interesser, men giver, så vidt det kan vurderes, en objektiv gennemgang af et afgrænset, men centralt problem i relationerne mellem de to regimer.

U. Ø.

GRÆKENLAND

DOMINIQUE EUDES: *Partisans and Civil War in Greece 1943-1949.* (New Left Books, 1972; NLB paperback 1975). 381 s., 2,85 £.

HEINZ RICHTER: *Griechenland zwischen Revolution und Konterrevolution 1936-1946.* (Europäische Verlagsanstalt, 1973). 623 s., 45 DM.

Begge disse grundige og veldokumenterede bøger yder afgørende bidrag til genetableringen af den græske modstandsbevægelses historie - modstand først mod de tyske besættelsestropper, derefter mod den engelske besættelsesmagt, som insisterede på at reetablere en politisk umulig kongemagt og en korrupt klike af politikere og militære personligheder.

Den græske modstandsbevægelse er blevet fortrængt i græsk historieskrivning, først af det »demokratiske« politiske system, der blev etableret efter reaktionens sejr over partisanbevægelsen, dernæst af juntaen (1967-74). Først i dag er det blevet muligt i Grækenland at publicere historiske analyser af denne afgørende tid.

Heller ikke i vestlig historieskrivning har der været skrevet noget af værdi, før Heinz Richters uhyre grundige undersøgelse af hele forløbet fra Metaxas diktatur, over den tyske besættelse, til den engelske intervention og borgerkrigen. Dette delvis p.g.a. den skarpe front-stilling mellem en vestlig og en kommunistisk tolkning af begivenhedsforløbet, som straks blev etableret i propagandaen efter den engelske nedkæmpning af den nationale partisanbevægelse ELAS-EAM i december 1944.

Den historiske sandhed har heller ikke haft gode kår i den østlige og vestlige partikommunistiske historieskrivning. Det græske kommunistparti (eller i hvert fald dets centrale ledelse) førte en snæver og konspiratorisk politik med voldsomme svingninger fra højre til venstre. Som i megen anden partikommunistisk historieskrivning er der her tendens til »at rette disse svingninger ud«, gøre dem til en lige linie af politisk fornuft og rekonstruere den historiske situation ud fra denne svingende politik. Det giver ikke et meget bedre billede af virkeligheden end de antikommunistiske tirader.

Først med Dominique Eudes' bog (fransk original Paris 1970) blev der givet en begyndelse til en ordentlig analyse af de interne modsætninger i partisanbevægelsen mellem en national, demokratisk, socialistisk retning og en ortodoks stalinistisk retning i KKE's centralkomité.

Denne analyse er nu fulgt op af Heinz Richters langt mere omfattende analyse, således at vi har et meget godt indblik i udviklingen i en partisanbevægelse, der - hvis den var blevet ladt i fred - muligvis kunne have udviklet en selvstændig socialisme i stil med den jugoslaviske.

Selv om både Eudes og Richter bygger på et stort og varieret materiale, skal det tilføjes, at ingen af dem har haft adgang til det engelske udenrigsministeriums arkiver, ligesom det er værd at bemærke sig, at den engelske efterretningstjeneste SOE's arkiver ikke er tilgængelige (man vil ikke risikere den ballade, der fulgte efter Foots bog om SOE in France).

Det er dog min opfattelse, at man i den store sammenhæng kan stole på den skildring af den engelske intervention (og provokation af en borgerkrig), som de to forfattere giver, selv om den engelske politik skal opfattes mindre monolitisk, end de gør.

U. Ø.

TJEKKOSLOVAKIET

H. Gordon Skilling: *Czekoslovakia's Interrupted Revolution.* (Princeton University Press, 1976). 924 s., 45 $.

Grundig information og nøgterne fortolkninger kendetegner først og fremmest denne fremstilling af den politiske udvikling i Tjekkoslovakiet omkring 1968. Nogen bestseller bliver den nok ikke. Både omfang og pris taler imod det. Men den vil utvivlsomt blive standardværket om den tjekkoslovakiske reformkommunismes afgørende måneder.

Omfang og opbygning er bestemt af bogens dobbelte karakter af videnskabelig monografi og bekvemt referenceværk. Der indledes med en fyldig historisk skitse med hovedvægt på krisetegnene 1964-68. Derefter følger en samlet karakteristik af udviklingen fra Novotnys fald til umiddelbart før den sovjetiske invasion. Her afbrydes den kronologiske fremstilling og giver plads for en række tematiske analyser: ændringer i det politiske system, rehabiliteringer, markedssocialisme, det slovakiske problem, udviklingen i det kommunistiske parti, den offentlige

opinion samt sociale grupper og interesseorganisationer. En gennemgang af krisens internationale aspekter danner herefter overgang til en skildring af invasionen og reaktionen herpå. Sluttelig opridses kort udviklingen frem til Dubceks afgang i april 1969. Faren ved en sådan opbygning er naturligvis unødige gentagelser. Men stort set lader bogen sig læse i sammenhæng uden at virke unødigt tyngende.

Det er et meget omfattende materiale, forfatteren har gennemarbejdet. De vigtigste kildegrupper er presse- og tidsskrifter. Arkiver har der naturligvis ikke været adgang til, men det er dog lykkedes forfatteren at skaffe sig enkelte kopier af fortroligt stof.

En samlende hovedtese har værket ikke. Overhovedet er det kendetegnende, at Skilling bevidst undlader at presse sit materiale for stærkt. Enkelte konklusioner fremstår derved uden tilstrækkelig argumentation. Eksempelvis gælder dette påstanden om, at de tjekkoslovakiske ledere næsten til det sidste så bort fra muligheden for sovjetisk militær intervention. Men det rokker ikke ved den kendsgerning, at det store stof er sigtet og fremstillet med imponerende overblik.

J. P. N.

SOVJETUNIONEN

VERA S. DUNHAM: *In Stalin's Time. Middle-class Values in Soviet Fiction.* (Cambridge University Press, 1976). 283 s., 10,00 £.

Hvad kan triviallitteratur fortælle om det samfund, det er skrevet i? Ikke så lidt, om man tør tro forfatteren til denne besnærende bog.

»The Big Deal« er forfatterens samlende betegnelse for det, hun læser ud af litteraturen fra tidsrummet 1945-1953. Navnlig gennem trediverne fik den sovjetiske industristat en ny generation af tekniske funktionærer. Under 2. verdenskrigs kolossale ydre pres steg dens indflydelse stærkt på bekostning af partiets. Efter krigen måtte der ske en tilpasning på et varigt grundlag. Det er afspejlingen af denne proces, forfatteren har søgt i litteraturen. Især mener hun at have fundet den som en fremtrængen af typiske middelklassenormer. Besiddelse af forbrugsgoder, harmoni mellem karriere og familieliv, en lidt mere afslappet problemløsende holdning, der lige så stille får lov at trænge den revolutionære selvopofrelse tilbage.

Flere ting i en sådan undersøgelse vil let forekomme ret problematiske. De udvalgte teksters repræsentativitet er et afgørende spørgsmål, men her har forfatteren ladt den i forvejen ikke specielt kyndige i stikken. Ligeså tolkningen af teksterne, hvor man ikke sjældent savner en mere indgående argumentation. Og endelig kunne forfatterens vigtigste analytiske greb vel nok være bragt i mere udstrakt anvendelse. Mens hovedtemaerne opfattes som politisk bestemte, ser hun i nuanceringer og sidetemaer mere eller mindre bevidste forfattervalg. Som det elegant hedder om en af de refererede forfattere: »This author happens to be a scrupulously safe author. But even his species responds to the mysterous sovereignty of fiction«.

Bogen fortjener opmærksomhed, fordi den søger at belyse et centralt forhold i sovjetisk historie. Flere forfattere har i de senere år som et basalt faktum måttet konstatere, at vigtige befolkningsgrupper på trods af terror og repression udviste loyalitet mod det sovjetiske system, som det var under Stalin. Det er som bidrag til forståelse heraf, bogen med fordel kan læses.

J. P. N.

MARY MCAULEY: *Politics and the Soviet Union.* (Penguin Books 1977). 352 s., 1.50 £.

Det er ikke nogen helt enkel sag at skrive en introduktion til et omfattende emne. Især da ikke, når udbuddet på området i forvejen er stort. Let er det heller ikke at finde en original og dækkende titel. Løsningen på dette problem kan her forekomme lidt søgt. Til gengæld antyder den meget godt bogens sigte: at begynde med at stille de samme spørgsmål om det sovjetiske politiske system som om et hvilket som helst andet.

Dette har givet fremstillingen to historiske dimensioner. For det første diskuteres i et stort

centralt kapitel udformningen af landbrugs-, industri- og kulturpolitik 1953-1975. Det sker ud fra den antagelse, at det ikke rækker at beskrive institutionernes formelle opbygning og teoretisere over deres funktion. Det er også nødvendigt at følge, hvordan den politiske ledelse reagerer på de problemer, samfundsudviklingen som helhed stiller. Gennemgangen kan vel forekomme for summarisk, men den bruges bevidst til at sætte spørgsmålstegn ved gængse begreber og til at formulere nye problemstillinger. Denne kritiske åbenhed er bogens styrke.

For det andet indledes bogen med nogle historiske rids. Det er i koblingen fra denne oversigt til karakteristikken af det politiske system efter Stalin, det mest problematiske ligger. Det skyldes dels, at skildringen af det stalinistiske system ikke er fuldt dækkende, og dels at problemerne omkring partiet som bærer af styrets legitimitet ikke får tilstrækkelig opmærksomhed. Resultatet er, at kontinuiteten underspilles.

På trods af dette alt i alt en perspektivrig indføring. Måske for de lidt mere avancerede. Men deri ligner den utvivlsomt andre introduktioner.

J. P. N.

MARTIN MCAULEY: *Khrushchev and the Development of Soviet Agriculture.* The Virgin Land Programme 1953-1964. (Macmillan Press i samarbejde med School of Slavonic and East European Studies, University of London, 1976). 232 s., 10,00 £.

Et stagnerende landbrug gav efter Stalins død de nye sovjetiske lederes store problemer. Urbaniseringen ville fortsætte, og forventningerne om en vækst i levestandarden måtte antages at være stigende. Der kunne blive tale om at satse på enten intensivering af driften i de traditionelle landbrugsområder eller udvidelse af det dyrkede areal. Valget faldt på den sidste løsning. I årene 1954-1960 blev således mere end 40 mio ha ny jord pløjet op, fortrinsvis i Kazakhstan og det vestlige Sibirien. Med hvilke resultater og konsekvenser? Og hvorfor? Det er disse spørgsmål, forf. har villet belyse.

Til det første spørgsmål har forf. samlet og analyseret et stort statistisk materiale fra sovjetiske publikationer. Ud over oplysninger om udviklingen i dyrket areal bringer han data om produktion, udbytte, kornopkøb, investeringer og omkostninger. Analyserne er tilrettelagt med henblik på at bestemme de nyopdyrkede områders betydning i det samlede sovjetiske landbrug. I sammenhæng hermed behandles også indgående de problemer, som utilstrækkelig nedbør og jorderosion stillede kolonisterne overfor.

Det andet spørgsmål er betydelig vanskeligere at få greb om. De relative økonomiske fordele ved de to løsninger er svære at præcisere, men det er muligt, senere undersøgelser vil underbygge forfatterens hypotese om, at hensynet til hurtige resultater til en vis grad berettigede den massive satsning på nyopdyrkningen. Dertil kommer imidlertid den politiske strid om valget af løsning. Det er naturligvis et åbent spørgsmål, hvor langt man kan komme på det tilgængelige materiale, men den udpræget refererende gennemgang overbeviser ikke umiddelbart om, at man ikke kan komme betydeligt videre.

J. P. N.

MELLEMØSTEN

ALVIN Z. RUBINSTEIN: *Red Star on the Nile.* The Soviet-Egyptian Influence Relationship since the June War. (Princeton University Press, 1977). 383 s., 31.50 $.

Som undertitlen angiver, er forfatterens sigte primært at belyse indflydelsesrelationer mellem Sovjet og Ægypten i tiden efter 1967. I indledningen har han visse teoretiske overvejelser over indflydelsesbegrebet og dets måling, som han dog hurtigt glemmer i den efterfølgende analyse, der har karakter af en solid og veldokumenteret historisk fremstilling.

Dette forhold svækker nok bogens konklusioner noget. De er ellers interessante nok; bl.a. dokumenteres det, at den sovjetiske indflydelse over ægyptisk uden- og indenrigspolitik har været stærkt begrænset, især når man tager Ægyp-

tens evidente afhængighed af Sovjet på udenrigshandelens og våbenleverancernes område i betragtning. Alligevel mener Rubinstein ikke - i modsætning til visse vestlige iagttagere - at det sovjetiske engagement i Ægypten har været mislykket set fra en sovjetisk synsvinkel; de sovjetiske fordele har blot ligget på et bredere plan end det bilaterale, f.eks. i erhvervelsen af basefaciliteter i Middelhavet og generelt i bevarelsen af en spændingstilstand i Mellemøsten, der har muliggjort etableringen af en sovjetisk nærværelse i området. Disse fordele opvejer efter Rubinsteins opfattelse de adskillige forsmædelser, f.eks. udvisningen af de militære rådgivere i 1972, som Sovjetunionen har måttet tage imod af ægypterne.

A. YODFAT & M. ABIR: *In the Direction of the Gulf.* The Soviet Union and the Persian Gulf. (Frank Cass, 1977). 167 s., 8.95 £.

To israelske forskere giver her et kortfattet historisk overblik over Sovjetunionens politik ikke blot i Golf-området, men i hele Mellemøsten. De noterer, at Sovjetunionen - af strategiske og i stadig stigende grad af forsyningsmæssige grunde - gradvis har øget sin interesseintensitet i området omkring den persiske golf, i nogen grad på bekostning af interessen for det vestlige Mellemøsten. Men samtidig gør de opmærksom på, at Sovjet de seneste år igen har mindsket sine forsøg på at skaffe sig fodfæste i området, hvilket de henfører til, at det stadig opfattes som vestligt interesseområde.

Det billede, der tegnes, er altså nok så nuanceret, for ikke at sige forvirret; forklaringen på den sovjetiske Mellemøstpolitik finder forfatterne i dialektikken mellem langsigtede, mellemfristede og kortsigtede målsætninger eller mellem strategi og taktik. Dette kan lyde plausibelt nok, men forudsætter en mere tilbundsgående analyse af sovjetisk udenrigspolitik og dens formulering, end der forsøges her. Forklaringen på de mange svingninger i sovjetisk politik hænger derfor og svæver i luften..

I betragtning af den lidet omfattende litteratur om emnet er bogen dog af en vis interesse.

JOHN TOWNSEND: *Oman.* The Making of a Modern State. (Croom Helm, 1977). 212 s., 7.95 £.

Indtil det kup, der bragte sultan Qaboos til magten i 1970, var Oman sandsynligvis verdens mindst kendte land og samtidig et af de mest tilbagestående. Året forinden kom forfatteren til landet som økonomisk rådgiver for Qaboos' fader, Said ibn Taimur, og fik herigennem et efter forholdene godt indblik i landets økonomiske, sociale og politiske struktur; 1972-75 var han igen rådgiver for den nye regering og med i den forsigtige moderniseringsproces, sultan Qaboos har søgt at gennemføre.

Hovedparten af bogen giver en nøgtern, til tider noget desillusioneret skildring af denne proces. Forfatteren kritiserer Qaboos' autoritære stil, om end den repræsenterer et stort skridt væk fra faderens despoti og den økonomiske politik, der føres. Alligevel mener han, at styret er relativt stabilt: Dhofar-opstanden er nedkæmpet, og oliepenge sikrer, at befolkningens forventninger om stigende levestandard kan opfyldes. Alligevel vil moderniseringsprocessen blive meget langvarig.

Bogen indeholder desuden kapitler om Omans historie, så meget som der nu kendes til den, før det 20. årh., og om sultan ibn Taimurs periode (1932-70). Med Omans strategiske beliggenhed ved Hormuz-strædet og på baggrund af den næsten totale mangel på information om landet er dette en ganske nyttig bog.

INDIEN

B. B. MISRA: *The Indian Political Parties.* Historical Analysis og Political Behaviour up to 1947. (Oxford University Press, 1977). 665 s., 11.50 £.

Denne bog udfylder et tomrum i Misras egen hidtidige produktion. Misra har tidligere med betegnende grundighed skildret det engelske fremmedherredømme og dets konsekvenser for den økonomiske, sociale og administrative udvikling i Sydasien frem til 1947. (Jfr. bl.a. hans

The Indian Middle Classes: Their Growth in Modern Times (1961), og The Administrative History of India, 1834-1947 (1970)). I det foreliggende værk tager Misra fat på de politiske partiers udvikling fra slutningen af forrige århundrede og frem til Britisk Indiens deling.

Efter en indledning om perioden før 1905 skildres partidannelserne uden for statsapparaterne. Derefter undersøges partiernes adfærd med hovedvægt på deres forsøg på at presse kolonimagten til at udvide den indiske deltagelse i det politiske styre. Efterhånden som dette lykkes, udvider Misra sin fremstilling til også at indbefatte partiernes adfærd i de forskellige repræsentative organer. Men han fokuserer dog fortsat, også efter 1937, på partiernes ekstraparlamentariske aktiviteter.

De meget detaljerede skildringer af partiernes adfærd - i øvrigt helt overvejende på basis af primære kilder - er på overskuelig vis systematiseret i relation til fire politiske hovedkræfter, som Misra mener at kunne udskille i perioden efter 1924. Det drejer sig om den engelske kolonimagt, de hinduiske intellektuelle, som i et videre perspektiv repræsenterer det hinduiske bourgeoisi, muslimerne og endelig de socialistiske og kommunistiske grupper. De mange politiske partiers adfærd over for hinanden og over for kolonimagten analyseres gennemgående i tilknytning til disse fire hovedkræfter. Og selv om behandlingen af mange hændelsesforløb umiddelbart kan forekomme perspektivløs, aner man i de fleste tilfælde forfatterens overblik bag detailrigdommen.

J. M.

MARGUERITE ROSS BARNETT: *The Politics of Cultural Nationalism in South India.* (Princeton University Press, 1976). 368 s., 28,50 $.

Under hvilke omstændigheder opnår nationalistiske ideologier og bevægelser massetilslutning? Hvilke forhold er bestemmende for, om nationalistbevægelser tillige kommer til at virke som sociale reformbevægelser? Det er et par af de spørgsmål, som M. Ross Barnett søger at besvare i denne bog. Konkret beskæftiger forfatteren sig med den dravidiske (senere tamilske) nationalistbevægelse i Sydindien.

Udgangspunktet tages i den tidlige antibrahmin-bevægelse i Madras omkring 1916, og herfra følges udviklingen af en organiseret folkebevægelse frem til dannelsen af DMK i 1949. Undervejs drøftes forskellige forklaringer på bevægelsens opståen og dens stadigt mere omfattende tilslutning i befolkningen. Specielt fremhæves det økonomiske modsætningsforhold imellem brahminerne og de ikke-brahminske eliter. I det hele taget lægges der bogen igennem vægt på undersøgelser af den nationalistiske ideologis placering og rolle i de politiske og økonomiske interessekonflikter.

Udviklingen efter 1949 skildres i tre hovedafsnit, hvoraf det første vedrører DMKs gradvise transformation fra folkebevægelse til politisk parti (1949-62) og videre til regeringsparti (1967). I det efterfølgende afsnit gives der en indgående beskrivelse af den tamilske nationalistiske ideologis indhold samt af DMKs ledere på lokalt niveau. I det sidste af disse tre hovedafsnit behandles den tamilske nationalismes betydning for og gradvise forandring under DMK-regeringerne i Tamilnadu efter 1967. I forbindelse hermed drøftes også forholdet imellem den tamilske nationalistbevægelse og det øvrige Indien.

Bogen udmærker sig ved en usædvanlig klarhed i fremstillingsformen. Desuden anfører forfatteren overalt solidt belæg for fremførte synspunkter.

J. M.

JAPAN

IAN NISH: *Japanese Foreign Policy, 1869-1942. Kasumigaseki to Miyakezaka.* (Routledge & Kegan Paul, 1977). 346 s., 6,25 £.

Det generelle tema for denne fremstilling af formuleringen af japansk udenrigspolitik fra udenrigsministeriets oprettelse til Pearl Harbor er anslået i undertitlen: Magtforskydningen fra udenrigsministeriet (Kasumigaseki) til generalstaben (Miyakezaka). Men forfatteren advarer

mod den naive opfattelse, at ansvaret skiftede fra det 'gode' udenrigsministerium til den 'onde' generalstab. Bogen er hverken en analyse af institutioner eller en bred, kronologisk fremstilling, men en selektiv skildring af centrale udenrigsministres motiver og opfattelser af Japans placering i den internationale politik. Med denne synsvinkel får bogen til tider en næsten biografisk karakter, men giver samtidig et betydeligt mere nuanceret billede af de forskellige udenrigspolitiske opfattelser i den japanske elite end normalt i vestlige fremstillinger.

Trods undertitlen er udenrigsministeriet og dets ledere bogens centrale emne. Militærets rolle behandles kun i det omfang, det øver indflydelse på udenrigsministeriet. Bogens forholdsvis snævre synsvinkel forhindrer imidlertid ikke forfatteren i - specielt i et efterskrift - at sætte sit emne ind i et bredere, internationalt perspektiv.

Bogens sidste del udgøres af 37 ikke tidligere oversatte dokumenter.

I. F.

USA

JOHN GIMBEL: *The Origins of the Marshall Plan.* (Stanford University Press, 1976). 344 s., 15.00 $.

Fremsættelsen af Marshall-planen er hidtil hovedsagelig blevet forklaret som et led i USAs almindelige politik over for Sovjetunionen efter formuleringen af containment-strategien eller som udtryk for den amerikanske kapitals behov for kontrol med og afsætning på det vesteuropæiske marked. John Gimbel afviser ikke fuldstændig disse teorier, men argumenterer, at de primært er baseret på, hvorledes State Department og andre valgte af legitimere planen udadtil og ikke på et studium af det primære kildemateriale.

Et sådant studium har Gimbel foretaget, fortrinsvis i State Departments arkiver, og han når for det første frem til, at der egentlig ikke var nogen plan, men snarere »en række pragmatiske bureaukratiske beslutninger, manøvrer, kompromisser og handlinger«; for det andet, at disse primært udsprang af problemerne med at skabe en enig amerikansk og vestlig Tysklandspolitik. Siden 1945 havde der hersket en latent uenighed mellem hæren, der som administrator af US-zonen fortrinsvis interesserede sig for en hurtig økonomisk rehabilitering af Tyskland, og State Department, hvis prioritet var genopbygningen af de befriede lande, især Frankrig, om nødvendigt på Tysklands bekostning. I denne bestræbelse var State Department villig til at affinde sig med fransk sabotage af udformningen af en allieret politik for hele Tyskland - det er Frankrig, og ikke Sovjetunionen, der efter Gimbels opfattelse er »skurken« i dette stykke. I 1947 bevirkede en række faktorer, at hærens opfattelse vandt terræn i Washington, og Marshallplanen skal derfor ses som udenrigsministeriets forsøg på at skabe en ramme for samtidig tysk og vesteuropæisk opbygning, der kunne tilfredsstille såvel hæren som England og Frankrig.

Gimbel dokumenterer ganske overbevisende sin tese, uden at man dog af den grund er ganske overbevist af hans afvisning af andre forklaringsmuligheder. Hans analyse er simpelt hen for ensidig til at kunne blive det sidste ord i denne sag.

DORIS KEARNS: *Lyndon Johnson and the American Dream.* (Harper & Row, 1976). 432 s., 12.50 $.

Doris Kearns, der er uddannet som politolog, blev i 1967 volontør i det Hvide Hus, kom ved et tilfælde i kontakt med præsident Johnson - og vandt på kort tid hans fortrolighed. Efter Johnsons afgang i 1969 deltog hun i udarbejdelsen af hans erindringer og har nu efter hans død udnyttet det uhyre materiale, som hun samlede under mange, lange og meget intime samtaler med Johnson. Resultatet er blevet uhyre fascinerende, både i form af det detaljerede og meget modsætningsfyldte portræt, hun giver af Johnson, og hendes analyse af de politiske rammer, som han virkede inden for. Til forståelse af Viet-

nam-konfliktens udvikling er bogen ligeledes af stor interesse.

Bogen har øget interesse ved, at Doris Kearns bevidst søger at anvende psykoanalysens resultater i sin tolkning af LBJ, f.eks. i analysen af forholdet til de meget forskellige forældre og dettes betydning for hans personlighedsudvikling. Ved siden af Alexander og Juliette Georges bog om Wilson er dette formentlig den mest vellykkede »psyko-biografi«, der endnu er skrevet.

LLOYD FREE: *How Others See Us.* Critical Choices for Americans. Vol. III. (Lexington Books, 1976). 113 s., 17.60 $.

Som den følgende bog er denne udgivet af The Commission on Critical Choices for Americans, en 42-mands gruppe af fremtrædende amerikanske politikere, videnskabsmænd og forretningsfolk under tidligere vicepræsident Nelson Rockefellers formandsskab. Kommissionens formål er/var at skabe en bedre forståelse for de problemer, USA står overfor, og identificere de valg, der må træffes for at løse dem; et sideordnet formål - tør man vel formode - har været at bistå formanden i dennes politiske karriere.

Nærværende bog falder nok lidt uden for de øvrige udgivelser fra kommissionen. Den er en klar og nøgtern rapport over en surveyundersøgelse af politiske holdninger på såvel elite- som masseniveau i 8 vestlige lande: Storbritannien, Frankrig, Vesttyskland, Italien, Canada, Japan, Mexico og Brasilien. Hovedinteressen er rettet mod holdninger til USA, men der spørges også om holdninger til regionalt og universelt samarbejde på både det sikkerhedspolitiske og det økonomiske område. Resultatet er blevet en ganske interessant undersøgelse, der føjer sig smukt ind i den endnu ret korte række af tværnationale holdningsundersøgelser. I teknisk forstand synes undersøgelsen i orden; man kunne dog nok have ønsket sig et lidt højere teoretisk ambitionsniveau i analysen.

EDWARD TELLER, HANS MARK & JOHN S. FORSTER: *Power & Security.* Critical Choices for Americans. Vol. IV. (Lexington Books, 1977). 204 s., 13.15 $.

Bindet indeholder tre separate analyser af henholdsvis USAs energiproblemer, den teknologiske udviklingsproblematik og den militære balance i forhold til Sovjetunionen, men alle skrevet af forskere med tilknytning til Lawrence Livermore Laboratory, der har været fremtrædende i udviklingen af strategiske våben. Edward Teller, brintbombens »fader«, udkaster en energiplan for USA, der skal gøre det selvforsynende i 1985 gennem en bred indsats for udviklingen af hjemlige energikilder, både kul, olie og A-kraft.

Dr. Hans Mark slår til lyd for, at USA skal indlede et massivt program til teknologiudvikling, hvorved han forstår udnyttelse af nye videnskabelige erkendelser til praktiske resultater. Blandt de områder, hvor indsatsen foreslås sat ind, er energi, fødevareproduktion, råstofteknologi, transport og kommunikation samt forsvarsområdet.

Endelig foretager John S. Forster, der har været leder af hærens forskningsafdeling, en vurdering af den strategiske balance mellem USA og Sovjet. Hans opfattelse er, at USA på vigtige felter sakker agterud. Hvis en rimelig balance skal opretholdes, må forsvarsbudgettet udvides, og særlige anstrengelser må gøres med hensyn til de strategiske våben og på flådeområdet.

D.v.s. alt i alt en uegal bog, som næppe har anden interesse end øjeblikkets.

STATSKUNDSKAB

FREDERICK L. HOLLER (ed.): *The Information Sources of Political Science.* I-V. (Clio Books, 1975). 61 + 157 + 160 + 123 + 40 s. (excl. upag. indices).

I værkets fem bind er der samlet en omfattende, men på samme tid overskuelig mængde data vedr. litteratur, hjælpemidler, datakilder m.v. inden for faget statskundskab. I bind I omtales generelle referenceværker, såsom bibliotek- o.a. kataloger, bibliografier over bibliografier,

over anmeldelser, tidsskrifter og aviser samt diverse nyere datakilder. Bind 2 registrerer almindelige bibliografier, håndbøger m.v. vedr. samfundsvidenskaberne, herunder historie, mens bind 3 er viet hjælpemidler til studiet af amerikansk politik. Bind 4 og 5 drejer sig endelig om henholdsvis international politik (herunder områdestudier) og offentlig administration og politisk teori. Værket er - naturligvis - forsynet med udførlige emne-, forfatter- og titelindices.

Mens det udvalg, som værket repræsenterer, forekommer velvalgt (omend universet stort set kun er amerikansk litteratur), kan man undre sig over visse forlagsmæssige valg. De ca. 40 sider lange indices gengives i alle fem bind, og det samme gælder et 20 sider langt essay om »Retrieval of Political Information«. Værket omfatter derfor reelt ikke mere end ca. 500 relativt små og bestemt ikke tættrykte sider. Hvorfor disse skal splittes op på 5 indbundne bind kan nok give anledning til nogen undren.

W. H. MORRIS-JONES (ed.): *The Making of Politicians: Studies from Africa and Asia.* (Athlone Press, 1976). 249 s., 5.50 £.

De 15 empiriske undersøgelser, som er indeholdt i bogen, fokuserer alle på politikere i mellempositioner, d.v.s. politikere, som hverken hører til den øverste nationale ledelse eller til rent lokale institutioner. Den fælles idé bag undersøgelserne har været at vise, i hvilket omfang man kan belyse et politisk system ved at studere karriere-forløbet for disse politikere på mellemniveauet.

Den specifikke fremgangsmåde varierer fra biografiske skildringer af en enkelt eller nogle få politikeres karrierer til analyser af et større antal rekrutteringsprocesser ved hjælp af kvantitativ databehandling. Der er også stor variation m.h.t. afgrænsningen i rum og tid. Fem artikler omhandler afrikanske forhold (konkret: Nigeria, Ghana og Uganda), mens de øvrige ti fremstillinger vedrører sydasiatiske forhold. De behandlede tidsperioder strækker sig over det meste af indeværende århundrede.

Disse forskelle til trods fremstår de fleste af artiklerne samtidig som bidrag til belysning af de samme teoretiske problemstillinger. De gennemgående spørgsmål, som også fremhæves af Morris-Jones i introduktionen, vedrører blandt andet de kvalifikationer, de undersøgte politikere er i besiddelse af, samt forhold, der indvirker på karriere-forløbene. Især m.h.t. kvalifikationerne bemærker man stor ensartethed uanset tid og sted.

Enkelte af artiklerne kan læses selvstændigt som bidrag til belysning af bestemte politiske systemer og deres virkemåde, men for de øvrige gælder det, at de er så kortfattede og forudsætter så meget bekendt, at de nok vil være mere interessante i sammenhæng med bredere anlagte studier.

J. M.

MARTIN KITCHEN: *Fascism.* (Macmillan, 1976). 106 s., 2.95 £.

Under denne kortfattede og derfor upræcise titel, skjuler sig en lynoversigt over de vigtigste teorier om fascismen. Der er tale om en kort og klar fremstilling af alle de teorier, der berører problemer, som en moderne, videnskabelig (d.v.s. en i egentlig (og omfattende) forstand materialistisk) teori om fascismen som samfundsmæssigt fænomen skal tage højde for.

Kitchen er en canadisk historiker med speciale i tysk militærhistorie i 1800- og 1900-tallet. Han har valgt at begrunde sin teori om fascismens karakter i en teori- eller idéhistorisk fremstilling, hvorved det italienske eksempel er blevet inddraget kraftigere end normalt. I syv forbilledligt korte og klare afsnit resumerer han: 1) III. Internationales opfattelse (fascismen som storkapitalens åbne og utilslørede herredømme), 2) psykologiske teorier (en 12 sider lang forskningsoversigt over de forskellige psykologiske skolers opfattelse af fascismen, selvfølgelig koncentreret om Frankfurterskolen), 3) totalitarisme-teorien (den socialdemokratiske og liberale koldkrigs-opfattelse af nazisme og kommunisme som fundamentalt ens udfordringer til det »demokratiske« samfund), 4) en kritik af

Ernst Noltes fænomenologiske fascismeteori (Nolte opfatter fascismen som et tidstypisk træk, bundet til mellemkrigstiden), 5) en analyse af forholdet mellem industri og fascisme, hvor han, uden at kende den tyske politolog Eike Hennig, med udgangspunkt i en analyse af den italienske situation får indført en klar skelnen mellem de enkelte kapitalgruppers interesser og det kapitalistiske samfunds totalitet og denne totalitets forhold til den politiske magt, 6) fascisme og middelklasse, hvor han når frem til at anerkende middelklassens afgørende betydning *uden* at forfalde til at gøre den til den eneste forklaring (som de borgerlige sociologer Parsons og Lipset), 7) fascisme og bonapartisme, hvor han tilslutter sig August Thalheimers nuancerede, helhedssøgende teori om den politisk udøvende magts relative selvstændighed i visse undtagelsessituationer som metodisk udgangspunkt.

På baggrund af alle disse teorielementer søger Kitchen at nå frem til en omfattende bestemmelse af fascismen, der understreger dens sociale basis og samfundsmæssige funktion, en »heteronom« teori i modsætning til de udbredte »autonome« teorier, som opfatter fascismen som forårsaget af forhold uden for det kapitalistiske system.

Kitchen betegner sin egen fascismeteori som »synkretisk«, d.v.s. en kombination af elementer fra begge de ovennævnte typer af teorier. Trods enkelte mangler i hans litteraturkendskab (Sohn-Rethel, Eike Hennig, Tim Masons nyere værker og den nyeste italienske fascismediskussion) er der tale om en meget fornuftig og overbevisende syntese. Den er ikke funderet i en klar opfattelse af det kapitalistiske samfunds natur (og er således ikke marxistisk, men snarere »radikal« i ordets amerikanske betydning), men fremdrager næsten alle vigtige elementer i fascismen. Denne opfattelse er opsummeret i 10 punkter i bogens sidste afsnit, hvor han ligeledes kort diskuterer fascismen i forhold til andre autoritære, kapitalistiske herskabsformer (francismen i Spanien, Dolfuss' katolske social-konservative styre i Østrig 1934-38) og risikoen for, at fascismen opstår igen. Her konkluderer han, »at et samfund, som begrænser sit demokrati til det parlamentariske system og forhindrer udbredelsen af demokratiet til vitale områder som den økonomiske sektor, under visse bestemte vilkår er åbent for fascismen.«

Kitchens bog er den bedste korte introduktion til emnet (90 s. + 7 s. litteraturoversigt), som jeg kender til, og den kan varmt anbefales som lærerens baggrundsorientering. Dette både p.g.a. dens klare greb om de behandlede teorier, det centrale udvalg og sidst, men ikke mindst dens velbegrundede politiske holdning. Kombineres denne bog med kildeuddragene i R. Knauerhase: An Introduction to National Socialism, 1920-1939. Merrill Publishing House, 1972, kan man selv lave et udmærket undervisningsmateriale til gymnasie- og HF-brug.

U. Ø.

RICHARD SAAGE: *Faschismustheorien.* Eine Einführung. (C. H. Beck, 1976). 184 s.

I denne relativt korte, meget klart skrevne oversigt har en historisk arbejdende politolog fra Göttingen givet en grundig analyse af de vigtigste materialistiske fascismeteorier. Foruden den teoretiske prøvelse undersøger Saage i vid udstrækning teoriernes empiriske gehalt. Hele arbejdet er udført i samarbejde med den måske mest fremtrædende udogmatiske, materialistisk inspirerede tyske forsker på feltet, Eike Hennig.

Med udgangspunkt i Hennigs udogmatiske, empirisk funderede opfattelse af fascismen gennemgår Saage de to vigtigste aspekter af den materialistiske teori om fascismen: Forholdet mellem storindustrielle interesser og det nationalsocialistiske herredømme og nationalsocialismens massebasis. Indholdet af det første hovedafsnit er en kvalificeret diskussion af den ophedede debat mellem amerikaneren H. A. Turner og forskellige - mest østtyske - forskere (se NFH XVII 74). I andet afsnit behandles grundigt problemet om middelklassens eller mellemstandens opslutning om NSDAP (et emne som på dansk er grundigt og omfattende behandlet i Annette Leppert-Fögens historisk-

sociologisk-socialpsykologiske undersøgelse: Den deklasserede klasse. GMT 1976). Her er der først og fremmest tale om en sociologisk anlagt gennemgang.

Bogen kommer godt rundt omkring de to vigtigste problemfelter i en materialistisk fascismeteori, der først og fremmest behandler den tyske erfaring. Om det er dækkende at kalde en behandling af den nazistiske erfaring for en fascismeteori er nok tvivlsomt. Hele problemet om Italien (og andre lande) er holdt udenfor. Personligt savner jeg først og fremmest en behandling af »usamtidigheden« i samfundsstrukturerne som årsag til opkomsten af det særlige fascistiske, autoritære regimes herskabssystem (begrebet samfundsmæssig usamtidighed er udviklet af den netop afdøde tyske filosof Ernst Bloch i bogen: Erbschaft dieser Zeit 1936/1973).

Bortset fra denne begrænsning er der tale om en fremragende kortfattet introduktion til de felter, der er taget op.

U. Ø.

S. E. Finer: *The Man on Horseback*. The Role of the Military in Politics. (Penguin, 1976). 305 s., 3.00 £.

Dette er anden, udvidede udgave af en klassiker, der oprindelig udkom i 1962, og hvis emne i hvert fald ikke er blevet mindre relevant i den mellemliggende tid. Finer har valgt i stedet for at omarbejde den oprindelige tekst at tilføje et større kapitel, hvori han dels analyserer udviklingen siden begyndelsen af 1960'erne, dels diskuterer bæredygtigheden af den oprindelige analyse. Dette er en acceptabel fremgangsmåde, idet udviklingen faktisk har givet Finer ret i meget af det, han i sin tid skrev på grundlag af et langt mindre erfaringsmateriale end det, der i dag står til rådighed.

Bogen er velskrevet og letlæst, også fordi den er yderst systematisk opbygget. Finer analyserer først militærets politiske styrke og svagheder generelt; dernæst diskuterer han forskellige interventionsmotiver og -muligheder, typer af militær intervention i forskellige politiske systemer for at slutte med at påpege typiske træk ved militære regimers politiske adfærd.

Iring Fetscher: *Marxistische Porträts*. I. Politiker. (Fromman-Holzboog, 1975). 288 s.

Personerne er Marx og Engels, Kautsky, Bernstein og Rosa Luxemburg samt Lenin, Trotskij, Stalin og Mao. Marx og Engels behandles specielt med henblik på deres kommuneteori, og derefter er der et afsnit om Engels' betydning for Marx' værker. De øvrige portrætteres heller ikke i form af biografier, men ved en gennemgang af deres ledende politiske ideer. Til hvert afsnit er der fyldige og gode litteraturhenvisninger, men med hovedvægten på tysksprogede fremstillinger. Selve teksten er klar og fastholder hovedlinjerne, men giver alligevel i et rimeligt omfang nuancer. En god bog for den, der ikke nøjere har arbejdet med emnerne.

Michael J. Crozier, Samuel P. Huntington & Joji Watanuki: *The Crisis of Democracy*. Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission. (New York University Press, 1975). 211 s.

Denne bog om det vestlige demokratis krise er udgivet af den trilaterale kommission, en indflydelsesrig gruppe af amerikanske, japanske og vesteuropæiske politikere, forskere og forretningsmænd. En af kommissionens medlemmer, J. Carter, er nu USAs præsident, dens formand og stifter, Z. Brzezinsky, hans sikkerhedspolitiske rådgiver, og mange andre medlemmer, herunder en af rapportens forfattere, er trådt ind på forskellige poster i Carter-administrationen. Der er altså god grund til at være opmærksom på gruppens publikationer.

Nærværende rapport er opdelt således, at hovedparten er viet tre separate analyser af demokratiets funktion i USA, Japan og Vesteuropa, hvorpå der i et kort afsluttende kapitel foretages en opsummering af analysens resultater, herunder - men alt for kort - af de forskelle, der også karakteriserer den politiske situation i den »trilaterale« verden.

Rapportens hovedtese er, at det vestlige de-

mokrati i nogen grad er blevet offer for sin egen succes; social mobilitet og øget politisk participation har skabt stigende krav til regeringerne, hvis evne til at styre til gengæld er svækket af et almindeligt fald i troen på autoriteter og af mangelen på et fælles værdigrundlag. Følgen er blevet det »anomiske« (normløse) demokrati. Forfatterne anviser ingen løsninger på problemet, men peger dog med en vis optimisme på, at ikkedemokratiske styreformer har meget ringe tilslutning blandt den vestlige udviklede verdens befolkninger.

ERNEST MANDEL: *Late Capitalism*. (New Left Books, 1975). 599 s., 9,50 £.

Dette er en revideret engelsk oversættelse af den belgiske marxistiske økonom Ernest Mandels hovedværk fra 1972 (da det udkom på tysk). Bogen er i mellemtiden også udkommet i Danmark (i en letlæst norsk oversættelse på Suensons Forlag 1976).

Den engelske udgave er imidlertid at foretrække, idet den engelske udgiver Perry Anderson har fået Mandel til at udvide og revidere det enorme empiriske talmateriale, der illustrerer de teoretiske hovedpointer, som fremsættes i de 5 første kapitler.

Bogen er bygget op med 3 metodisk-teoretiske kapitler (der afspejler den moderne, dybtgående Marx-forståelse, som er udviklet under betegnelsen »rekonstruktionsbevægelsen«), og 2 kapitler, hvor Mandel fremsætter sin egen teori om, at den kapitalistiske produktionsmåde bevæger sig i lange cykler af en bestemt varighed.

Disse grundtræk illustreres derefter i 13 kapitler, hvor forf. gennemgår lige så mange forskellige træk ved den specielle »senkapitalistiske« epoke (denne periode ser Mandel som forskellig fra den konkurrencekapitalistiske og den imperialistiske periode i kapitalismen).

Den heftige diskussion af værket har især drejet sig om de første 3 kapitler, mens ingen, så vidt jeg ved, har orket at tage stilling til det store (ofte utilstrækkeligt analyserede) materiale, som Mandel har samlet i de sidste systematiske kapitler. Det er ellers disse, som især er af interesse for en samtidshistoriker. Her identificeres og diskuteres relativt systematisk en lang række træk ved kapitalismen i dag, lige fra våbenindustrien, neokolonialismen til inflation og stat og ideologi i den periode, Mandel i mangel af bedre kalder »senkapitalismen«. Kapitel 4 og 5 med deres klare håndfaste periodisering af hele den historiske udvikling fra den industrielle revolution i 1780'erne til i dag er meget frugtbare (og pædagogisk anvendelige), men for indeværende temmelig luftige.

Som helhed kan bogen stærkt anbefales; den skal blot læses med den fornødne kritiske sans.

U. Ø.

C. W. CASSINELLI: *Total Revolution*. A Comparative Study of Germany under Hitler, the Soviet Union under Stalin, and China under Mao. (Clio Books, 1976). 252 s.

Dette er en videnskabeligt fuldstændig underlødig bog. Den har kun interesse som et symptom på genoplivelsen af et forældet (og forladt) politisk slagord fra den kolde krigs mørkeste tid: betegnelserne »rødfascisme« eller »totalitarisme« anvendt på systemerne i de selvproklamerede socialistiske (eller kommunistiske) lande, først og fremmest USSR.

Som det fremgår af undertitlen, er der tale om en komparativ undersøgelse af de »ydre« politiske former, som for en første (overfladisk) betragtning er fælles for tre »revolutionære« omvæltninger af samfund i 1900-tallet; med forfatterens egne ord: »rystelser af den normale verden« (s. 3). Der er ingen tilløb til at undersøge, *om* virkeligheden faktisk kom til at svare til forventningerne hos ideologerne for de tre bevægelser (Stalin, Hitler og Mao-tse-tung), ingen analyse af, hvilket samfund omvæltningerne sigtede mod, ingen forsøg på at undersøge, om de »ydre« ligheder i politiske former svarer til en fundamental ensartethed; men kun skrækslagen konstatering af nogle væmmelige menneskers forsøg på at bryde den »normale« verden (der var etableret med de borgerlige revolutioner i de

forudgående århundreder) og etablere et »antihistorisk« system, d.v.s. et system, som ikke svarer til de givne samfundsmæssige betingelser (s. 11).

Selv om der er noter til de tre komparative afsnit (delvis til relevant litteratur), kan man ikke karakterisere analysen som videnskabelig. De anvendte begreber er ikke undersøgt, hverken begrebsanalytisk eller historisk. Ny information kan man ikke hente i denne bog, som blot er en plat gengivelse af mere begavede synspunkter, som vi kender dem fra første halvdel af 50'erne (især Carl J. Friedrich: Totalitariarism 1954), udvidet med et afsnit om Kina før og efter kulturrevolutionen.

Det interessante er, hvorfor sådanne bøger udgives netop nu i en øjensynligt respektabel serie af studier i international og komparativ politik. Jeg kan kun se åbenlyse politiske hensigter bag denne genoplivning af koldkrigsfraseologien. På samme måde som A. James Gregor, der i 1974 skrev en bog, hvori han anklagede ungdomsoprørerne for at være fascister (The Fascist Persuasion in Radical Politics), skal Cassinellis analyse videnskabeligt legitimere, at »åbne« samfund med jernhånd knuser såkaldte anarkister (som i BRD), samtidig med at man paradoksalt nok holder hånden over nynazister og nyfascister (Vesttyskland, Italien, Spanien, Portugal, Grækenland).

Ved den uforstående (og uhistoriske) identifikation af alle disse fænomener med hinanden begår forf. for det første videnskabeligt fusk (se f.eks. E. Hennigs grundige kritik i artiklen Zur Theorie der Totalitarismustheorien i Neue Politische Literatur 1976: 1, s. 1-25). For det andet - og endnu farligere - umuliggøres en kritisk analyse af farlige træk i socialistiske samfund og radikale bevægelser (f.eks. den aktuelle italienske studenterprotestbevægelse) fra demokratisk socialistisk hold af en sådan massiv propagandistisk kritik af al socialisme.

U. Ø.

AIAN C. ELMS: *Personality in Politics.* (Harcourt Brace, Jovanovich, 1976). 200 s.

Bogen er en yderst læselig introduktion til de psykologiske aspekter af politik. I fem kapitler gennemgås væsentlige aspekter af litteraturen vedrørende personlighedstræk ved henholdsvis den almindelige vælger, den politiske ekstremist og/eller aktivist, »gennemsnitspolitikeren«, »statsmanden« og endelig den politiske rådgiver; i sidste kapitel diskuteres endelig personlighedsforskerens og personlighedsforskningens aktuelle og potentielle rolle i det politiske liv.

Bogens interessanteste afsnit drejer sig givetvis om de politiske lederes psykologi, om ikke for andet fordi dette område er relativt mindre udforsket end den almindelige vælgers psykologiske karakteristika. Elms giver her en glimrende sammenfatning af den eksisterende litteratur, som han kæder sammen med egne iagttagelser og analyser. Særlig må man fremhæve hans diskussion af psykobiografien som genre og også en interessant psykologisk analyse af Henry Kissinger.

Bogen er skrevet i et klart og forståeligt sprog og kræver ingen fagpsykologiske forudsætninger.

NORDEN

HANS DEGEER & JARL TORBACKE (red.): *Sverige.* (Studentlitteratur, 1976). 319 s.

Bogen indgår i serien »Problem i modern historia«, der - især til undervisningsbrug - bringer en række bidrag til omdiskuterede emner. Her er bidragene samlet om Borggårdskrisen i 1914, Sverige under depressionen i 30'erne og endelig beslutningen om transiteringen af den tyske division i juni 1941. Hvert emne indledes med en præsentation af problemet, hvorefter der bringes uddrag af markante bidrag fra forskellige forskere. En god og nyttig bog, hvor udgiverne dog nok i introduktionerne kunne have gjort noget mere ud af at indplacere de enkelte bidrag.

TORSTEN GÅRDLUND: *Marcus Wallenberg 1864-1943.* Hans liv och gärning. (Norstedts, 1976). 613 s., 110 sv. kr.

Professor Gårdlund har med denne bog løst en svær opgave. Biografier af politikere og kuntnere har så nogenlunde deres skemaer, og i hvert fald er der i reglen et kildemateriale, der gør det muligt at analysere deres indsats. Erfaringen viser, at det ofte er meget sværere at løse opgaven, når det drejer sig om mænd fra erhvervslivet. Situationen har imidlertid været gunstig her, fordi der er bevaret et betydeligt arkiv efter Wallenberg.

Biografien er da også blevet en vellykket balance mellem personen, erhvervslivet og offentlige hverv. Marcus Wallenberg fremtræder klart, og hans forretningsmæssige indsats og særlige evner er veldokumenteret. I sjælden grad er det også lykkedes at indfange personen, hans forhold til familien og til vennerne. Mangfoldige småtræk sammenstykkes til, hvad der i meget kan være prototypen på det liberale samfunds højeste borgerskabs liv og holdninger, selvfølgelig med reservation for individuelle afvigelser. Den velskrevne bog er åben og ligefrem - intet væsentligt er øjensynligt holdt skjult.

MATS DAHLKVIST: *Staten, socialdemokratin och socialismen.* (Prisma, 1975). 236 s.

Det er et spændende problem, bogen tager op: er det Tingsten, der har ret, når han i 1941 i »Den svenska socialdemokratins idéutveckling« skrev, at 30'ernes krisepolitik reddede kapitalismen, eller er det rigtige i stedet Leif Lewins synspunkt i »Planhushållningsdebatten« (1967), at den socialdemokratiske politik var socialistisk, fordi den førte til stadig øget statsindgriben og dermed til social frihed?

Bogen falder i tre hovedafsnit. Først en gennemgang af de to synspunkter, dernæst en redegørelse for den historiske materialismes idé og metode (aldeles udmærket) og endelig en skitsemæssig analyse af problemet netop med anvendelse af denne metode. Hovedresultatet er, at Mats Dahlkvist, om end ud fra noget anderledes opstillede præmisser, når frem til at dele Tingstens opfattelse. Bogens synspunkt er, at borgerklassen var så splittet, at den ikke selv kunne klare at gennemføre statsindgreb; det kunne derimod socialdemokraterne, og dermed blev forudsætningerne skabt for den monopolkapitalistiske vækst, som har kendetegnet også Sverige. Tilbage står dog, i hvor høj grad dette skyldes den svenske politik i 30'erne og dernæst, om det monopolkapitalistiske system ikke er en nødvendig overgangsformation til det socialistiske.

SVEN-OLOF OLSSON: *German Coal and Swedish Fuel 1939-1945.* (Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet, 1975). 348 s.

Bogen er et af resultaterne af det projekt »Under yttre tryck. Sektorer av svensk ekonomi 1939-45«, som har løbet ved det økonomihistoriske institut i Göteborg; tidligere er der kommet bøger om maskinindustrien, jern- og stålforsyning og pengemarkedet. Den foreliggende bog er som de øvrige en dygtig gennemført og meget bred studie.

Optakten er en næsten 60 sider stor gennemgang af kulfremstillingen og kulmarkedet i Europa i mellemkrigstiden. Den har en betydelig almen værdi; for de øvrige nordiske lande, der også skulle have kul fra Tyskland - og stort set kun derfra - under 2. verdenskrig, er der også meget stof at hente både om Tysklands muligheder og den strategi, man fulgte i afsætningen. Andre afsnit belyser, hvordan træet i Sverige afløste kullet, og behandler prisdannelsen; det sidste dog mindre udtømmende. Selv om bogen undertiden kan virke vel detaljeret, afbødes følgerne af dette for læserne ved en klar og præcis fremstilling.

NATALIE ROGOFF RAMSØY & MARIKEN VAA (red.): *Det norske samfunn.* 1-2. (Gyldendal, 1975). 846 s. - DAG HOFOSS: *Det politiske Norge.* (Universitetsforlaget, 1975). 194 s.

»Det norske samfunn« kom første gang i 1968 og foreligger allerede nu i en ajourført og udvidet 2. udgave. Værket, der fortrinsvis er skrevet af sociologer og statsvidenskabsfolk, er en omfattende og værdifuld nyskabelse i nordisk litteratur, som de andre lande må misunde nord-

mændene. Det er skrevet af 25 forskellige forfattere, der behandler alle væsentligere sider af samfundet: befolkning, familien, økonomien, sociale klasser, uddannelse, organisationer, sproget, fritiden osv. I hvert kapitel, som slutter med fyldige litteraturlister, angribes problemet både historisk (et par generationer bagud) og samfundsvidenskabeligt, samtidig med, at der redegøres for organiserede rammer af i dag. Når dertil føjes, at bogen gennemgående er velskrevet, vil det være klart, at den er en fornem indførelse i moderne norsk samfundshistorie.

Hofoss' bog er en mindre lærebog, der bringer konkrete detaljer af det norske samfund: centralstyre og lokalstyre, organisationer og partier samt retslivet; til dette kommer indtroducerende kapitler om statsvidenskabelig metode. Niveauet er nærmest det samfundsvidenskabelige gymnasium.

STIG JÄGERSKIÖLD: *Fältmarskalken.* Gustaf Mannerheim 1939-41. (Schildt, 1975). 319 s.

Stig Jägerskiölds store Mannerheim-biografi er hermed nået til 6. bind. Dens emne skulle nu være: hvori lå Mannerheims indsats som feltherre under vinterkrigen, og hvordan var hans holdninger forud for fortsættelseskrigen? Der er mest præcision over svaret på det sidste spørgsmål, hvor Jägerskiöld vender sig klart mod de forskere, der har villet lade Mannerheim være med i spillet på tysk side næsten straks, da Barbarossaplanen blev udformet; argumentationen synes overbevisende. Når det gælder feltherren kniber det mere. Her bliver det næsten udelukkende en beskrivelse af forholdet til de politiske ledere, mens de militære fortjenester omtales mere proklamatorisk og uden forsøg på at sætte dem i militært relief.